

LAUKU PAŠVALDĪBU FINANCES

P l ā n s .

I. Ievads.

Lauku pašvaldības jēdziens.

II. Lauku pašvaldību:

- 1) satvērsme,
- 2) lielums,
- 3) uzdevumi.

III. Budžeta tiesības:

- 1) tiesību avoti,
- 2) schema,
- 3) sastādīšana,
- 4) pieņemšana,
- 5) izpildīšana,
- 6) norēķinu sastādīšana un pārbaude.

IV. Izdevumi:

- 1) administratīvie,
- 2) sociālās apgādības,
- 3) izglītības veicināšanai,
- 4) veselības aizsardzībai,
- 5) pārējie.

V. Ienākumi.

I.nod. Privāttiesiskie ienākumi:

- 1) no kapitāliem,
- 2) no mantas,
- 3) no uzņēmumiem.

II.nod. Publiski-tiesiski ienākumi:

A. Nodevas.

B. Nodokļi:

- 1) ierobežotās tiesības nodokļu uzlikšanā,
- 2) ienākumu izlīdzināšana,
- 3) piemaksas pie valsts nodokļiem,
- 4) patstāvīgi nodokļi:
  - a) reālo nodokļu nozīme pašvaldību financēs,
  - b) reālie nodokļi,
  - c) personīgie nodokļi,
  - d) pārējie nodokļi

III.nod.Dotācijas un subvencijas.

IV.nod.Dažādi ienākumi.

V.nod.Ārkārtējie ienākumi:

- 1) ārkārtējie pabalsti,
- 2) aizņēmumi,
- 3) citi neparedzēti ienākumi.

VI. Lauku pašvaldību finansiālais stāvoklis.

VII. Lauku pašvaldību finanču reforma.

Valstij, kā organizētai tautai, ir savi uzdevumi, kuŗu veikšanai pastāv dažādas valsts iestādes. Līdz ar kultūras attīstību šie uzdevumi arvien vairāk paplašinās. Atsevišķos apgabalos un apvidos rodas īpatnējas, kādreiz pat ļoti sīkas vajadzības, kuŗas no valsts centrālām iestādēm vairs nav pārskatāmas. Rodas uzskats, ka dažu valsts uzdevumu veikšanai dibināmas lielākā vai mazākā mērā no centra neatkarīgas vietējas iestādes. Ja šo iestāžu amatpersonas ievēl vietējā sabiedrība, tad tādu pārvaldes kārtību saucam par pašvaldību sistemu un pašas iestādes par vietējām pašvaldībām (Lauku pašvaldību gada grāmata 1930.gadam 243.lp.)

Izšķir pilsētu un lauku pašvaldības atkarībā no tā, vai apgabalam, kuŗš ietilpst pašvaldības robežās ir pilsētas vai lauku raksturs. Tomēr no formālā resp. likuma viedokļa visas valstis pašvaldības tādā veidā nešķiro. Piem. Francijā un Hollandē nav atšķirības starp lauku un pilsētu pašvaldībām (Lauku pašvaldību gada grāmata 1932.g. 108.lp.). Arī Vācijas atsevišķu valšku (Saksija, Oldenburga) satversmēs paredzētas vienveidīgas pašvaldības. Latvijā, turpretim, novilkta noteikta robeža starp lauku un pilsētu pašvaldībām, pie kam arī atsevišķās saimnieciskās nozarēs novērojama īpatnību dažādība šo divu pašvaldību grupu starpā. Mūsu apstākļos par lauku pašvaldībām uzskatāmas pagastu un

apriņķu pašvaldības, jo mūsu likumi paredz, ka pagastu pašvaldība aptver noteiktu l a u k u apgabalu, ārpus pilsētām un visus iedzīvotājus, kuriem šinī lauku apgabalā ir dzīves vieta, un ka apriņķa pašvaldība aptver pagastu pašvaldības apriņķa robežās (likums par pagastu un apriņķu pašvaldībām 1922. un 1927.g.g., Lik.kr.NNr.119. un 193.).

Mūsu pašvaldību iekārta vēsturiski attīstījies pēc Prūsijas pašvaldību parauga. Tieši sakari ar Vāciju veicināja tiesisko institūtu pārdēstīšanu mūsu zemē. Viduslaiku Baltijas pilsētu pašvaldība darināta pilnīgi pēc Vācijas pilsētu parauga. Līdz 1917.g. Latvijā pastāvējusē pagastu pašvaldība atgādina Prūsijas muižu iecirkņus. Bez tam arī Krievijas teorētiķi un politiķi uzskatīja Vācijas pārvaldes organizāciju kā teicamu piemēru, kādēļ arī tie centās pašvaldības likumos ievest Vācijas iekārtai līdzīgus noteikumus. Mūsu lauku pašvaldību tagadējā iekārta atgādina Dānijas apstākļus (Lauku pašvaldību 1932.g. gada grāmata 119. un 120.lp.). Mūsu pagastu pašvaldības lietas pārziņ padome, valde un revīzijas komisija. Pagasta padomi un revīzijas komisiju ievēl uz 4 gadiem vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās un proporcionālās vēlēšanās, kurās piedalās abēja dzimuma Latvijas pilsoņi ne jaunāki par 21 gadu. Padome ir lemjoša iestāde, bet revīzijas komisijas pienākums

pārbaudīt budžetus, gada pārskatus un pagasta iestāžu un amata personu darbību. Izpildu organs ir valde (3 - 5 locekļi), kuŗu ievēl padome.

Aprinķa pašvaldība sastādās no aprinķa valdes un revīzijas kommisijas. Valdes un revīzijas kommisijas ievēl tādā pat kārtībā kā pagastu padomes. Aprinķa valdes priekšsēdētāju ieceļ iekšlietu ministris. Priekšsēdētājs saņem algu no Pašvaldības departamenta un stāv šī departamenta dienestā. Viņš bauda balsstiesības aprinķa valdē un izpilda valdes lēmumus. Viņa uzraudzībā atrodās valdes darbvedība, grāmatvedība un kase. Ja priekšsēdētājs atzīst, ka aprinķa valdes lēmumi nesaskan ar likumu, viņš aptur to izpildīšanu un par to ziņo Iekšlietu ministrijai un valdes tuvākā sēdē (Likumi par pagastu un aprinķu pašvaldību, kā arī pagastu padomju un aprinķu valžu un revīzijas kommisiju vēlēšanām).

Aprinķu robežas noteic likumdošanas kārtībā (1922.g. lik.kr.Nr.136.). Pagastu sadalīt vai arī atdalīt daļu no tā un to pievienot otram pagastam var tikai uz pagasta pilngadīgo iedzīvotāju vai padomes ierosinājumu. Jautājumu izšķir aprinķa valde, kuŗas lēmumu apstiprina iekšlietu ministris (1922.g.lik.kr.Nr.136.). Tā tad, ja vietējie iedzīvotāji neierosina jautājumu par pagasta sadalīšanu, tad nav

citas varas, kas šo jautājumu var kustināt. Instrukcijā par pagastu pašvaldību robežu grozīšanu iekšlietu ministris gan noteicis, ka "pagasti ar mazāk kā 1000 iedzīvotāju pielaižami tikai izņēmuma gadījumos", bet faktiski mums šādu pagastu ir pavisam 109, t.i. gandrīz 20% no visa pagastu kopskaita. Mazāk par 500 iedzīvotāju ir 9 pagastos.

Vismazākie ir Pāvītes pagasts (Cēsu apriņķī) ar 253 iedzīvotājiem un Pērses pagasts (Madonas apriņķī) ar 263 iedzīvotājiem. Mazākās pilsētas ir Durbe (551) un Lejasciems (500 iedzīvotāji) (M.Skujenieks. Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930.g.).

Šādas mazas pašvaldības saimnieciski ir nestabīlas, dzīvot nespējīgas un viņu uzturēšana izmaksā kā vietējiem iedzīvotājiem, tā arī valstij ļoti dārgi. Neskatoties uz to, nav izdevies mazo pašvaldību skaitu samazināt. Šinī jautājumā arvien galveno lomu spēlējis vietējo iedzīvotāju lokalpatriotisms, prestiža jautājums, nevēlēšanās paciest nelielas neērtības, jo pagastu robežu paplašināšanas gadījumā vienai iedzīvotāju daļai būtu jāmēro garāks ceļš līdz pagasta namam u.t.t. Veselīgs saprāts arvien ticis nobīdīts pie malas.

Gan jāpiemin, ka citas valstis šinī jautājumā nav daudz laimīgākos apstākļos. Francijā 1921.g. bija pavisam

37.963 kommūnas, no kurām 20.000 kommūnās iedzīvotāju bija 500 un mazāk. Apmēram 8.000 kommūnās iedzīvotāju skaits nepārsniedza 200 un 374 kommūnās iedzīvotāju skaits pat bija mazāks par 50. Šādu apstākļu dēļ kommūnu finances ir nostādītas ļoti slikti. Mazākās nespēj veikt nepieciešamos uzdevumus. Nereti jāizsniedz subsidijas no valsts kases. Jaunajos projektos paredzēta mazo kommūnu apvienošana spaidu ceļā, lai padarītu viņas dzīves spējīgas (Lauku pašvaldību 1932.g. gada grāmata 102.lp.). Līdzīgi Francijai arī Prūsijas lauku kommūnas ir samērā niecīgas. Dažās no tām pat mazāk par 100 iedzīvotāju (Tas pats, 111.lp.).

Anglijā ir apmēram 13.000 draudzes (līdzīgas mūsu pagastiem). 90% no tām ir mazāk par 1000 iedzīvotājiem, 6000 draudzēs ir mazāk par 300 un 2000 draudzēs mazāk par 100 iedzīvotāju. Niecīgā iedzīvotāju skaita dēļ draudzes savus uzdevumus nespēj kārtīgi veikt. Šim apstāklim pievienojās nedrošais finansiālais stāvoklis un spējīgu darbinieku trūkums. Tādēļ angļi neliek nekādas cerības uz draudžu pašvaldību attīstību un panākumiem. Likums grafistei (līdzīgs mūsu apgabalam) piešķir tiesību apvienot vairākas draudzes, tomēr ar šo aktu nav likvidētas daudzās mazās pašvaldības. Daļai tas izskaidrojams ar to, ka grafistes savas tiesības izlieto reti, jo negrib uzspiest vietējiem iedzīvotājiem

savu gribu. Poliņķi domā, ka likumdošanas ceļā paplašināmas iecirkņu (līdzīgi mūsu apriņķiem) tiesības, uzliēkot iecirkņu organiēm svarīgākās draudžu funkcijas (Lauku pašvaldību 1932.gada grāmata, 91.lp.).

Augšā pievestie piemēri pierāda, ka arī ārzemēs ar mazām pašvaldībām nav apmierināti un ka tur meklē ceļus, kā izkļūt no šāda stāvokļa. Arī mums pienācis pēdējais laiks ar lielāku noteiktību izvest dzīvē mazo pašvaldību likvidēšanu.

Visā visumā mūsu pagasti pēc lieluma sadalās šādi: (stāvoklis uz 1.janvari 1932.g. pēc Valsts statistiskās pārvaldes adresu kalendara)

ar iedzīvotāju skaitu līdz 1000	ir 109 pagasti
" " " no 1001-2000	" 224 "
" " " " 2001-3000	" 88 "
" " " " 3001-4000	" 30 "
" " " " 4001-5000	" 12 "
" " " pāri par 5000	" 56 "

Visvairāk mums ir pagastu ar iedzīvotāju skaitu no 1001 - 2000. Ir arī samērā daudz liēlu pagastu. Tie gandrīz visi atrodās Latgalē. Pēc trešās tautas skaitīšanas datiem vislielākie ir Viļakas (12.396 iedz.) un Baltinavas(12.189) pagasti Jaunlatgales apriņķī. Uz 1.janvari 1932.g. par lielāko uzskatams Kapriņu pagasts (12.069 iedz.) Daugavpils apriņķī, jo no abiem augšā minētiēm pagastiēm izdalīts jauns

Šķilbenu pagasts, kādēļ tagad viņos iedzīvotāju skaits ir mazāks. Pārējā Latvijā lielākie ir Dundagas pagasts (8427 iedz.) Ventspils apriņķī un Rucavas pagasts (5019 iedzīv.) Liepājas apriņķī.

Attiecībā uz apriņķu lielumu arī konstatējama liela dažādība. Aizputes apriņķī ir tikai 27.816 iedzīvotāju, bet Daugavpils - 146.696. Tā tad Daugavpils apriņķis ir 5 reizes lielāks par Aizputes apriņķi. Pēc lieluma apriņķus varētu sadalīt 3 grupās:

I ar iedzīvotāju skaitu līdz 50.000	ir 8 apr.
II " " " no 50.000-100.000	" 8 "
III " " " no 100.001-150.000	" 3 "
Kopā	19 apr.

Līdz 1925.g. Latvijā bija tikai 17 apriņķi. No jauna nodibināja Madonas un Jaunlatgales apriņķus. Bija arī runa par mazo apriņķu likvidēšanu, bet tomēr pietrūka vajadzīgās noteiktības, lai šo projektu realizētu.

Lauku pašvaldību pienākumi.

Katrai organizācijai ir savi iepriekš nosprausti mērķi, ir savi uzdevumi. Jo plašāka ir kāda organizācija, jo plašāki ir viņas uzdevumi. Sevišķi plaši uzdevumi ir valstij. Šie uzdevumi līdz ar strauju kultūras un civilizācijas izplatīšanos pieaug. Valsts centrāliem organiem vairs nav iespējams pārredzēt un izpildīt visus plašos uzdevumus,

kuŗi rodas uz vietām. Nepieciešama zināma darba dalīšana. Vietējo uzdevumu pildīšanai valsts var noorganizēt savu vietējo organu tīklu vai arī uzdot zināmus pienākumus vēlētām pašvaldībām. Pēdējais it sevišķi no svara tad, ja ir nepieciešami izmantot vietējo iedzīvotāju, vietējās sabiedrības pašdarbību. No tā, cik sekmīga ir šī pašdarbība un kādā mērā ir nepieciešams zināmas publiskas funkcijas centralizēt, arī vajadzētu atkarāties, kādus uzdevumus nodot pašvaldībām un kādus paturēt valsts iestādēm. Šis jautājums kuŗā katrā gadījumā atrisināms izejot no lietderības viedokļa. No svara arī stingra kompetenču norobežošana starp atsevišķām publiskām iestādēm. Vācijas kommūnālā dzīvē šai ziņā novērojama negatīva parādība, t.i. pastāvošie likumi nenosprauž kompetenču robežas. Sekas no tā - pašvaldības ir kompetentas uz visu, kas nav ar likumu noliegts (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft III sējums 113.lp., 1924.g. izdevums). Tos pašus uzdevumus paralēli un bez sistematiskas kopdarbības veic visas trīs publiskās organizācijas (apvienotā valsts, atsevišķu valšķu valdības un pašvaldības). Mūsu likumos, turpretīm, valsts un pašvaldību pienākumi diezgan noteikti norobežoti (sk. likumus par sociālo apgādi, lauku iedzīvotāju ārstēšanu u.t.t.). Arī likumos par pagastu un apriņķu pašvaldībām sīki uzskaitīti šo publisko iestāžu pienā-

kumi. Bez vairākiem mazsvarīgiem uzdevumiem, pagastu pašvaldību pienākums ir: gādāt par izglītību un izglītības iestādēm, gādāt par sociālo labklājību un veselības aizsardzību, sekmēt lauksaimniecības, rūpniecības, tirdzniecības un kooperācijas attīstību, gādāt par ceļiem un satiksmes līdzekļiem, kuŗi nodoti pagastu pārziņā, rūpēties par žūpības apkaŗošanu, veicināt juridiskās palīdzības sniegšanu vietējiem iedzīvotājiem, gādāt par personas un sabiedrības drošību, rūpēties par dzīvokļu jautājuma nokārtošanu pagastos, izpildīt visus citus uzdevumus, kuŗi ar likumu uzlikti pagastiem par pienākumu (Likums par pagastu pašvaldībām 3.pants, Pašvaldības departamenta izdotā likumu un instrukciju krājuma 5. lp.).

Aprinķu pašvaldību pienākumi ir:

- 1) vadīt aprinķa valdes saimniecību,
- 2) piespriest vajadzības gadījumā pabalstus un aizdevumus pagastiem, sabiedriskām organizācijām un atsevišķām personām,
- 3) izdot obligatoriskus noteikumus,
- 4) caurskatīt un apstiprināt būvju projektus biezi apdzīvotās vietās,
- 5) noteikt klaušu un nodevu izpildīšanu aprinķī,
- 6) gādāt par skolām un ārpusskolas izglītību,

7) gādāt par veselības aizsardzību un sērgu apkaņošanu

8) rūpēties par sociālo apgādi,

9) sekmēt lauksaimniecību, rūpniecību un tirdzniecību,

10) veicināt kooperāciju,

11) rūpēties vajadzības gadījumā par sabiedrisko darbu organizēšanu apriņķī,

12) organizēt apdrošināšanu pret dažādiem nelaimes gadījumiem,

13) rūpēties par juridiskas palīdzības sniegšanu apriņķa iedzīvotājiem,

14) gādāt par agronomisko palīdzību,

15) sekmēt būvniecību,

16) apstiprināt pagastu padomju lēmumus par nekustāmu īpašumu iegūšanu, iekļilāšanu un pārdošanu, par speciālu kapitālu izlietošanu iepriekš neparedzētiem mērķiem, par līgumiem, kuŗi slēgti uz laiku ilgāku par vienu gadu un pārsniedz 1/4 no pagasta gada budžeta, par piedalīšanos iestādēs un uzņēmumos pagasta pašvaldības vārdā, ja tas saistīts ar mantas atbildību un pārsniedz 1/4 no pagasta budžeta, par ceļu uzturēšanu, par pagasta budžeta un nodokļu normu noteikšanu, cik tāļu tas nav minēts likumā, par noteikumiem, kuŗi attiecās uz tirdzniecības un rūpniecības iestādēm un par reibinošu dzērienu pārdotavu un izgatavo-

tavu atvēršanu,

17) izdot ar Iekšlietu ministrijas piekrišanu instrukcijas pagastu padomēm, valdēm un revīzijas komisijām,

18) saskaņot aprinķī pabalstu normu sociāli apgādājamiem,

19) izspriest sūdzības par pagastu padomju un valžu lēmumiem,

20) atcelt pagastu pašvaldību organu lēmumus, ja atrod tos par nelikumīgiem vai nelietderīgiem,

21) pārraudzīt pagastu pašvaldību organu darbību un ziņot par pielāstiem pārkāpumiem tiesu iestādēm.

(Likums par aprinķu pašvaldībām, 11., 12., 13.pants, 1927.g. lik.kr. Nr.193).

Svarīgākās lauku pašvaldību funkcijas, kā piem. gādība par izglītību, sociālo apgādību un veselības aizsardzību paredzētas kā pagastu, tā arī aprinķu pienākumos. Varētu rasties jautājums, vai te nav saskatāms parallēlisms. Tomēr pēc būtības šīs funkcijas sadalītas, pie kam iziets no principa, ka pienākumus, kurus pagasti, kā mazākas pašvaldību vienības, nevar veikt, pārņem aprinķu valdes. Līdz ar pienākumu nodošanu pagasti nodod arī daļu no saviem ienākumiem.

Vai mūsu lauku pašvaldību funkcijas nebūtu paplašinā-

mas? Vai mūsu pašvaldību iekārtai nevajadzētu tuvoties Anglijas paraugam, kur vietējās pašvaldības ir tas pats Anglijas parlaments, tikai sašaurinātā veidā, kur vietējās pašvaldības pārzin un kārto visus vietējās dzīves jautājumus un uzdevumus, un kur uz vietām gandrīz nav saskatāms valdības ierednis (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft III sēj. 1924.g. izdevums, 769. lp.). Tādā gadījumā lauku pašvaldībām vajadzētu uzņemt visas tās funkcijas, kuŗas tagad izpilda vietējie valdības organi. Starp citu, vajadzētu pārņemt savā ziņā ceļu labošanu un jaunbūves, visas policijas funkcijas. Līdzšinējie piedzīvojumi tomēr liecina, ka pienākumu sadalīšanas attīstība iet pretējā virzienā. Ceļu labošana līdz 1925.g. bija nodota pašvaldību pārzināšanā. Rezultātā radās necaurbraucami ceļi un Saeima 1925.g. izdeva likumu (lik.kr.Nr.26), ar kuŗu noteica, ka visus zemes ceļus pārzin un pārrauga Satiksmes ministrijas Šoseju un zemes ceļu valde (tagad departaments). Arī izglītības laukā iezīmējās parādības, kuŗas liek nopietni apsvērt, vai izglītības veicināšana nebūtu pilnīgi jānodod valsts pārzināšanā. Grūti arī iedomāties, ka mūsu pašvaldībām, kur jautājuma izšķiršanā bieži liela loma piekrīt politiskiem motīviem, varētu nodot policijas pārzināšanu. Vairākās pašvaldībās konstatējamas arī parādības, kā uzlikto nodokļu nepiedzīšana, valsts

naudas iztērēšana savām vajadzībām (caurejošas summas, sēklas fonds), piešķirto aizdevumu un pabalstu izlietošana citiem nolūkiem, pienākošās algas neizmaksa skolotājiem (tanī vietā nopērk automobili), nepareizu ziņu un apliecību izsniegšana, lai saņemtu lielākus valsts pabalstus, vēlēšanās visu vajadzīgo saņemt no valsts, saimniecisku jautājumu izšķiršana, izejot no politiskā viedokļa, budžetā paredzēto kreditu pārtērēšana u.t.t. Stāvokli vēl pasliktina tas apstāklis, ka šīs nebūšanas dažreiz aiz formāliem, bet bieži aiz politiskiem iemesliem pārraugu iestādēm nav iespējams novērst.

BUDŽETA TIESĪBAS.

Pašvaldību uzdevumu veikšanai viņu rīcībā nodoti zināmi ienākumu avoti. Lai saskaņotu savus ienākumus ar izdevumiem un lai nospraustu zināmas robežas turpmākai darbībai, pašvaldības izstrādā noteiktam periodam, parasti vienam gadam uz priekšu, skaitļos izteiktu paredzāmo ienākumu un izdevumu plānu, kuŗu sauc par budžetu. Pēc budžeta var noskaidrot pašvaldības financiālo stāvokli, kādā ceļā viņa paredz sagādāt līdzekļus savu uzdevumu veikšanai, kādus mērķus viņa cenšas sasniegt un kādus soļus spers šo mērķu sasniegšanai. No tiesiskā viedokļa budžets ir pilnvarojums pašvaldību izpildu orgāniem zināmu līdzekļu izlietošanai. Šā pilnva-

rojuma robeža ir budžetā paredzētais kredīts. Pārtēriņiem, vai budžetā neparedzēto summu izlietošanai nepieciešama lemjošā orgāna piekrišana.

Par budžeta tiesību avotu var būt likumi, valsts iestāžu priekšraksti un instrukcijas, kā arī pašvaldību izdoti noteikumi. Latvijas apstākļos par lauku pašvaldību budžeta tiesību avotiem uzskatāmi likumi par apriņķu (VII nodaļa) un pagastu (VI nodaļa) pašvaldībām, kā arī uz šo likumu dibinātas iekšlietu ministrijas un apriņķu valžu instrukcijas. Šinīs likumos un instrukcijās paredzēti sīki noteikumi par budžetu sastādīšanu, apstiprināšanu, izlietošanu un norēķinu sastādīšanu. Šie noteikumi attiecas uz visām lauku pašvaldībām un tie paredz vienveidīgu budžeta sastādīšanas un norēķināšanās šēmu. Izstrādāti arī budžeta paraugi, pie kuriem pašvaldībām jāpieturās. Tanī ziņā ir izpildīta viena no modernākām budžeta tehniskās uzbūves prasībām. Šāda budžeta uzstādīšana pēc viena parauga dod iespēju viegli salīdzināt vairāku pašvaldību budžetus un atļauj arī sakopot statistiskus datus par lauku pašvaldību ienākumiem un izdevumiem valsts apmērā. Mūsu pilsētu pašvaldībām šāda vienveidīga budžetu sastādīšanas kārtība nav noteikta. Ar to arī izskaidrojams, ka Valsts statistiskā pārvalde pirmā kārtā varēja sakopot datus par lauku pašvaldību financēm (1929.g. iz-

devums) un tikai pēc tam par pilsētu financēm (1931.g.izdevums).

Šādai budžeta klasifikācijai pēc vienveidīgas priekšmetu nomenklatūras (katram ienākuma un izdevuma postenim visu pašvaldību budžetos paredzēts viens un tas pats paragrafs un pants) sevišķa nozīme pašvaldību finanču pētīšanai. Bez sakopotiem datiem nav izšķirams jautājums, vai pašvaldības savā saimniecībā ievēro vajadzīgo taupību, vai viņu rīcībā samērā ar uzliktiem pienākumiem ir nodoti pietiekoši ienākumu avoti, vai atsevišķās pašvaldībās, salīdzinot ar pārējām, novērojami kādi defekti u.t.t.

Šis jautājums par vienveidīgu budžeta klasifikāciju nav atrisināts arī dažās ārvalstīs. Piemēram, Prūsijas pilsētu, apriņķu un pagastu (Landgemeinden) pašvaldības pielikšanas daudz pūļu šā uzdevuma atrisināšanai, bet vēl 1927.g. viņas bija tikai labās cerībās, ka tas viņiem izdosies. Vispār Prūsija nav centusēs savu pašvaldību finanču pārvaldīšanu regulēt izsmeloši un vienveidīgi. Vienveidīga budžeta schema pēc Valsts statistiskās pārvaldes darbinieku, kuŗi piedalījās pēdējā statistiķu kongresā Tallinā, atsauksmes nav ieviesta arī Igaunijā, kādēļ tur arī trūkst sakopotu datu par lauku pašvaldību financēm. Dažās Vācijas valstīs, turpretīm, budžeta jautājumi ir vienveidīgi un sīkumos re-

gulēti. Sevišķi tas zīmējās uz Vācijas dienvidus valstīm (Bavarija, Virtembergā, Bādene) un arī Elzas-Lotaringu. Šeit novērojams Francijas likumu un centralizācijas iespaids, kuŗi paredz stingru valsts uzraudzību par pašvaldību darbību un saimniecību. Francijas priekšraksti ir pat tik stingri un sīki izstrādāti, ka izrādijušies lielām pilsētām par apgrūtinošiem.

Visā visumā modernu zinātnisku budžeta tiesību galvenās pamatprasības ir sekojošas:

1) Budžetam, neskatoties uz daudzām speciālām nozarēm, jābūt viengabalainam, t.i. atsevišķu šo nozaru budžetu noslēgumiem (peļņa vai zaudējums) jābūt uzņemtiem galvenā budžetā (netto budžetu princips),

2) Budžetam jābūt pilnīgam un pareizi aprēķinātam, lai varētu apmierināt visas vajadzības un novērstu iztrūkumus,

3) Budžetam jābūt saimnieciski sastādītam, lai pašvaldības, savus uzdevumus veicot, izdotu pēc iespējas mazāk līdzekļu; tomēr, arī no otras puses, nedrīkst tagadnes tekošos izdevumus pārcelt uz nākotni.

Nākošais budžeta tiesību jautājums būtu - budžeta periods. Publisku iestāžu īpatnība ir tā, ka viņas uzliek un piespiežu kārtā iekasē nodokļus. Šie nodokļi vispirms jāaprēķina un pēc tam jādabū lemjoša organa sankcija. Tas iespē-

jams tikai noteiktam, aprobežotam laika periodam. Arī paredzamo ienākumu izlietošanai nepieciešams iepriekšējs aprēķins. Parasti šos aprēķinus izdara vienam gadam un tikai izņēmuma gadījumos - ilgākam periodam. Attiecībā uz budžeta perioda sākumu un beigām konstatējama vispārēja cenšanās pieskaņot pašvaldību budžetu periodus valsts budžeta gadam. Saksijas un Braunšveigas noteikumi pat paredz, ka pašvaldību budžeta periodam automātiski jāpieskaņojās valsts saimniecības gadam, ja tas uz priekšu tiktu grozīts. Latvijas lauku pašvaldībām budžets jā sastāda vienam gadam un saimnieciskais gads, tāpat kā valstij, sākās ar 1.aprili. Mūsu pilsētu pašvaldībām, turpretim, budžeta gads sākās ar 1.janvari, kas izsauc neērtības, jo pašvaldībām ir daudz kopēju ar valsts financēm, sevišķi nodokļu lietās. Arī valsts un pilsētu pašvaldību atsevišķu ienākumu un izdevumu posteņu salīdzinājums ir apgrūtināts.

Tāpat kā mūsu lauku pašvaldības saimniecisko gadu ar 1.aprili uzsāk Prūsijas, Virtembergas, Hessenas un Elzass-
- Lotringas pašvaldības.

Katra publiskas iestādes budžeta sastādīšanā un izpildīšanā konstatējami sekojoši 4 posmi:

- 1) Budžeta projekta sastādīšana,
- 2) Budžeta apstiprināšana un no tā izrietošo tiesisku

seku nodibināšana,

3) Apstiprinātā budžeta izpildīšana, un

4) Budžeta izpildīšanas norēķina sastādīšana un pārbaude.

Pašvaldību budžeta projekta sastādīšana gandrīz visās valstīs uzlikta par pienākumu izpildu organiem. Izstrādāto projektu skata cauri un apstiprina vēlētie pilsoņu pārstāvji, vai arī pašvaldības robežās dzīvojošo pilsoņu sapulces (mazākās pašvaldībās). Pilsoņu vai viņu vēlēto pārstāvju līdzdalība pie budžeta sastādīšanas tamdēļ nepieciešama, ka budžets ar savu nodokļu daļu lielā mērā atsaucās uz katra nodokļu maksātāja privāto saimniecību. Viņiem arī jādod iespēja iespaidot budžeta sastādīšanu un pieņemšanu. Līdz ar publiskām debatēm par budžetu katram pilsonim ir dota iespēja nodibināt pašam savu ieskatu par budžetu. Lai šo kontaktu starp nodokļu maksātājiem un budžetu sastādīšanu padarītu vēl lielāku, dažās Vācijas valstīs (Prūsijā, Bavarijā, Badenē, Hessenē, Meklenburg-Šveringā u.t.t.) ir noteikts, ka budžeta projekts jāizkaŗ pilsoņiem pieietamā vietā 8 - 14 dienas. Mūsu lauku pašvaldībām šāda pilsoņu tieša informēšana par budžeta projektu nav paredzēta. Mūsu pagasta budžeta projektu sastāda pagasta valde un nodod to revīzijas komisijas caurskatīšanai. Revīzijas komisija ar savu atsauksmi

nodod budžetu pagasta padomei, kuŗa to pieņem un nosūta apriņķa valdei apstiprināšanai. Apriņķa pašvaldības budžetu sastāda apriņķa valde un pēc revīzijas kommisijas atsaukmes saņemšanas to pieņem galīgā veidā. Pieņemto budžetu apstiprina iekšlietu ministrs.

Pašvaldības budžets nosaka pašvaldības darbības galvenās līnijas visam saimniecības periodam, kamdēļ ir no liela svāra, lai budžeta ienākumos un izdevumos uzņemtās summas būtu pareizi aprēķinātas. Tas ir samērā viegli, ja rīcībā ir dati par iepriekšējo gadu budžetu faktisko izpildījumu un ja apstākļi sevišķi nav grozījušies. Viegli aprēķināt vajadzīgās summas ir arī tad, ja ar likumu vai kādu lēmumu ir noteiktas zināmas normas un atliek tikai konstatēt gadījumu skaitu, kur šīs normas pielietojamas. Piemēram, ja darbinieku algas ir jau iepriekš noteiktas, tad algu normas reizināmas uz darbinieku skaitu un budžetā uzņemamā summa izkalkulējama ar lielu precizitāti. Grūtāki aprēķināt nepieciešamās summas, ja rodas kādi jauni, līdz šim nebijuši izdevumi, piemēram, ar jaunu likumu uzliek jaunus pienākumus, vai rodas kādi citi jauni apstākļi. Tādos gadījumos summas budžetā jāuzņem pēc apmēra novērtējuma, kas, tomēr, bieži var arī neatbilstoties.

Novēroti arī gadījumi, kad budžetos ar nodomu neuzņem

pareizas summas. Tas gadās, ja budžetu sastādošai iestādei ir interese kādas summas noslēpt, vai arī paredzamos izdevumus pārspīlēt. Sevišķi uz šādu rīcību var pamudināt apstākļi, ja uz sastādīto budžetu pamata augstākās pašvaldību iestādes vai arī valsts izsniedz pabalstus, piemēram, deficīta segšanai. Stingrs likuma priekšraksts arī var pamudināt pašvaldības uzņemt budžetā nereālas summas. Šāds stāvoklis var rasties mūsu apriņķu pašvaldībām, kurām "budžets jā sastāda tā, ka izdevumi nepārsniedz ienākumus" (Likums par apriņķu pašvaldībām 63.p.). Dažbrīd politiskie vai saimnieciskie apstākļi ir tādi, ka reālu budžetu nevar uzstādīt bez deficīta. Lai izpildītu likuma prasību, atliek uzņemt ienākumos lielākas summas, nekā paredzams faktiski iekasēt. Budžeta izdevumu daļa tādos gadījumos faktiski (ne formāli) ir lielāka par ienākumu daļu. Tas tomēr neaizkavē pašvaldību izdarīt visus tos izdevumus, kuri budžetā paredzēti. Ja kasē nav naudas, tad izdara iegādes uz kredita un rezultātā gada beigās rodas nesepti rēķini un budžets ar deficītu.

Lai pašvaldību budžeti pēc iespējas būtu pareizi aprēķināti, valsts iestādes ne reti izdod priekšrakstus par budžetu summu aprēķināšanu. Šādi priekšraksti izdoti dienviņus Vācijas valstīs (Virtembergā, Badenē, Hessenē). Arī mūsu pagastu pašvaldībām ar iekšlietu ministra 1924.g.18.augusta

instrukciju doti vispārējie norādījumi par budžeta sastādīšanu (1928.g.likumu, instrukciju un rīkojumu krājums pašvaldību darbiniekiem 117.lp.). Instrukcijas 2.pantā minēts, ka ienākumu un izdevumu atsevišķās summas nākošā gada budžetā jāieved pēc tekošā gada patiesiem ienākumiem un izdevumiem, vai pēc oficiāliem paziņojumiem, likumu prasībām un padomes lēmumiem. Par katru budžeta posteni pagasta valdei jānodod izsmelošas ziņas uz atsevišķiem pielikumiem vai aprēķini par budžetā ievestām summām.

Pēc tam, kad izpildu organs budžeta projektu sastādījis, to nodod lemjošam organam pieņemšanai. Šo lemjošo organu tiesības var būt dažādas un līdz ar to arī šo organu iespajds uz budžetu. Likumi viņiem var dot tiesību budžeta projektu grozīt, to pavisam noraidīt, ievest viņā jaunus postņus, vai arī tikai strīpot jau paredzētās summas. Viens jautājums ir skaidrs, ka ar visa budžeta noraidīšanu faktiski nekas nav panākts. Pašvaldība nevar atrauties no savu, ar likumu vai sevišķiem līgumiem noteiktu pienākumu pildīšanas, neatkarīgi no tā, vai budžets pieņemts jeb noraidīts. It sevišķi tas krīt svarā, ja lielākā daļa no visiem pašvaldību izdevumiem ir bruņota ar likumiem un tā tad nav atkarīga no pašvaldību izlemšanas un rīcības. Pārējie lemjošo organu tiesību jautājumi vairākās valstīs ir izšķirti dažādi.

Prūsijā, piemēram, lemjošiem organiem ir tiesība zināmus posteņus strīpot, paredzētās summas samazināt vai palielināt, bet nedrīkst ievest budžetā pilnīgi jaunus posteņus. Bavarijā lemjošie organi var ievest kādas pārgrozības budžeta projektā tikai vienojoties ar izpildu organu. Ja vienošanos nevar panākt, tad jānotur abu šo organu kopēja apspriede, pēc kam, dibinoties uz apspriedes rezultātiem, jautājumus galīgi izlemj lemjošais organs. Citās Vācijas valstīs strīdīgos jautājumus izšķir valsts pārraugu iestādes (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft I. sējums, 1918. g. izdevums, 681. - 682. lp.).

No visa minētā izriet, ka ir zināmi iemesli, kas liek lemjošo organu tiesības ierobežot. Arī mūsu pašvaldību dzīvē šis jautājums pēdējā laikā izbīdīts dienas kārtībā. Piemums konstatējami apstākļi, kuŗi ar lielu nopietnību liek pieiet pie šī jautājuma atrisināšanas. Parasti mūsu pašvaldību lemjošie organi sastādās no politisku partiju pārstāvjiem. Līdzšinējā praksē pietiekoši pierādījies, ka ne reti šie pārstāvji tīri saimnieciskus jautājumus izšķir, izejot no partiju vai pat personīgo interešu viedokļa. Sabiedrības un pašvaldību intereses bieži nesakrīt un pat ir pretējas šīm savtīgām interesēm. Tādā veidā rodas lēmumi, kuŗi absolūti neatbilst dzīves prasībām. Tamdēļ nav brīnums, ka rodas

nepieciešamība šādu lemjošu organu tiesības ierobežot un taisni vienā no svarīgākiem saimnieciskiem jautājumiem, t.i. budžeta pieņemšanā. Lielāka lietderības ievērošana un jautājumu izlemšana, izejot vairāk no sabiedriskām interesēm, novērota pašvaldību izpildu organos. Izpildu varai katru dienu daudz vairāk jāsadurās ar dzīves īstenību. Viņa vairāk izjūt politiķu lēmumu negatīvo iespaidu un tamdēļ bieži gadās, ka dažs labs krass politiķis, strādājot pašvaldību izpildu organos, ir tapis daudz mērenāks politiskās prasībās, ir bijis spiests izprast dzīves īstenību un vairāk ievērot lietderības viedokli. Ņemot vērā visus šos apstākļus, pēdējā laikā izvirzīts projekts par izpildu organu tiesību paplašināšanu uz lemjošo organu rēķina budžeta pieņemšanas jautājumos. Konkrete soļi jau sperti attiecībā uz mūsu pilsētu pašvaldībām. Ir izstrādāts pilsētu pašvaldības likumu financiālās daļas projekts, kuŗu pašlaik apspriež Saeimas pašvaldības komisija un pēc kuŗa paredzēts, ka iekšlietu ministrs var apstiprināt pilsētas valdes izstrādāto budžeta projektu, ja domes pieņemtais nav apmierinošs. Pēc būtības gandrīz līdzīgi apstākļi ir arī mūsu lauku pašvaldību dzīvē. Tamdēļ būtu pietiekoši dibināti iemesli pacelt jautājumu par lauku pašvaldību izpildu organu tiesību paplašināšanu un viņu nozīmes palielināšanu.

Pašvaldību lemjošo iestāžu brīvo rīcību lielā mērā ie-robežo arī pārraugu iestāžu tiesība pie zināmiem apstākļiem spert attiecīgus soļus. Kā viena no pirmām šo iestāžu tiesībām būtu mināma iespēja piespiedu kārtā ievietot budžetā summas, kuŗas nepieciešamas pašvaldību obligatorisko pienākumu pildīšanai un bruņotas ar likumiem vai augstāku publisku iestāžu lēmumiem. Pašvaldību pienākums ir uzņemt šīs summas budžetā. Ja tas nav izdarīts, tad pārraugu iestādēm ir tiesība šīs summas ievietot budžetā piespiedu kārtā. Šādas tiesības, piemēram, piešķirtas Vācijas atsevišķu valšķu, kā Prūsijas, Bavarijas, Saksijas, Virtembergas, Hessenes, Badenes u.t.t. pašvaldību pārraugu iestādēm (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft I.sējums, 1918.g. izdevums, 682.lp.). Mūsu likumos gan tieši nav minēts, ka pārraugu iestādēm ir tiesība ievietot lauku pašvaldību budžetus kādas summas piespiedu kārtā. Pagastu pašvaldību likuma 89.pantā tikai aizrādīts, ka pagastu budžetos "obligatoriski ievedamas parādu un procentu nomaksai nepieciešamās summas". Faktiski, tomēr, kā šo, tā arī citu obligatorisko kreditu uzņemšanu budžetos arī pieņē- mums nosaka pārraugu iestādes. Pagastu pieņemtus budžetos ne reti konstatējams, ka apriņķu valdes, dibinoties uz savām tiesībām celt ierunas pie budžetiem, ar sarkanu tinti ierakstijušas tās summas, kuŗas viņas atradušas par nepieciešamām

pagastu pašvaldību pienākumu pildīšanai. Arī apriņķu valžu budžetus iekšlietu ministrs var neapstiprināt, ja viņš atrod, ka tie nav pareizi sastādīti (Likums par pagastu pašvaldību 97. un apriņķu pašvaldību 62.pants).

Minētās apriņķu valžu un iekšlietu ministra tiesībās jau izpaužās mūsu pārraugu iestāžu plašākas funkcijas pie pašvaldību budžetu apstiprināšanas. Tas ir pilnīgi dabīgi un dibināti. Tāpat kā pašvaldību nodokļu maksātājs, tā arī valsts ir ieinteresēta pašvaldību saimniecībā. Valstij ir no svara, lai pašvaldības būtu dzīves spējīgas un lai viņu rīcībā nodotie līdzekļi tiktu saimnieciski, lietderīgi un pareizi izlietoti. Līdzekļu izdošanas ziņā būtu jānovērš pārspīlētu prasību izpildīšana, bet no otras puses, būtu arī jāraugās, lai pašvaldības noteikto mērķu sasniegšanai pietiekoši izmantotu vietējās saimnieciskās spējas. Tāpat jāuzmana, lai pašvaldības ar pārāk lielu nodokļu maksātāju spēju izmantošanu un pārāk lielu aizņemto līdzekļu izlietošanu, nekaitētu valsts un sabiedrības interesēm. Lai visus šos jautājumus kārtotu, pārraugu iestādēm piešķirt tiesības, pieprasīt vajadzīgo informāciju par budžetu sastādīšanu un iepriekšējo gadu budžetu izpildījumu, kā arī likumā noteiktās robežās iespaidot pašvaldību darbību. Gandrīz visi Vācijas atsevišķu valšņu likumi paredz, ka pašval-

dību pieņemtie budžeti jānosūta valsts pārraugu iestādēm. Tās pārbauda, vai budžetā ir ievesti krediti obligatorisko pienākumu pildīšanai un vajadzības gadījumā dod rīkojumu to izdarīt.

Turpmākās pārraugu iestāžu tiesības atsevišķās Vācijas valstīs ir noteiktas dažādi. Vienā daļā no valstīm pārraugu iestādēm ir tiesība saņemt pašvaldību budžetus tikai zināšanai, turpretim valstīs, kurās novērojams Francijas iespaids, pašvaldību budžetus apstiprina pārraugu iestādes.

Prūsijā un Bavarijā budžeti jānosūta pārraugu iestādēm tikai zināšanai. Saksijā pat tas nav paredzēts. Tomēr pārraugu iestādēm ir tiesība ievākt vajadzīgo informāciju un apstiprināt uzlikto nodokļu likmes, kas pēc būtības dod vēl lielākas tiesības. Virtembergā, Badenē un Hessenē jau novērojams Francijas iespaids. Virtembergas valsts pārraugu iestādes pārbauda kā skaitlisko materiālu, tā arī budžetu pēc būtības. Ja viena mēneša laikā pret budžetu nav celti iebildumi, tad pašvaldība var stāties pie viņa izpildīšanas. Badenē pārraugu iestādes apstiprina mazāko (līdz 4000 iedzīvotāju) pašvaldību, bet Hessenē - tikai lauku pašvaldību budžetus. Francijā pašvaldību lēmumam par budžeta pieņemšanu ir tikai pagaidu raksturs. Prefekts mēneša laikā var apturēt pieņemtā budžeta izpildīšanu un tikai pēc pār-

strādāšanas un galīgas apstiprināšanas viņš uzskatams par pieņemtu. Līdzīgi noteikumi pastāv Beļģijā un Hollandē (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft I.sējums, 1918.g. izdevums, 683.lp.). Lietuvā ir gluži tādi paši apstākļi, kā pie mums. Lauku pašvaldību (pagastu) budžetus apstiprina apriņķa pašvaldība, bet pēdējo budžetus - pašvaldību departaments (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft, papildu sējums 1927.g. izdevums, 630.lp.).

Pēc budžeta pieņemšanas galīgā veidā pašvaldību izpildu organi stājās pie budžetā paredzēto ienākumu iekasēšanas un maksājumu izdarīšanas robežās, kuŗās izpildu organi ir pilnvaroti ar budžetu. Lielās pašvaldībās gan parasti ir speciālas personas, kuŗas pilnvarotas realizēt ienākumus, resp. iekasēt nodokļus. Bez tam ir stingri norobežotas divas funkcijas: tiesība dot kasei rīkojumu, izmaksāt attiecīgas summas, un pienākums izpildīt šo rīkojumu. Šīs divas funkcijas vēlams atdalīt, lai pēc iespējas novērstu ļaunprātības līdzekļu izlietošanā. Tomēr mazās lauku pašvaldībās šādas kārtības ieturēšana ir apgrūtināta mazā darbinieku skaita dēļ. Mūsu likumi un iekšlietu ministrijas izdotā instrukcija šo jautājumu regulē visos sīkumos (Likumi, instrukcijas un rīkojumi lauku pašvaldību darbiniekiem 33. un 41. lp.). Instrukcijas apriņķu valdēm 40.pants starp citu nosaka, ka

"naudas un citu vērtību pieņemšana un izdošana drīkst notikt tikai pēc orderiem", kuŗus "paraksta vispirms grāmatvedis, tad priekšsēdētājs, vai viņa vietnieks un beidzot kasieris". Tāpat instrukcijas pagastu padomēm un valdēm 51.pants paredz ka nauda un citas vērtības izdodamas tikai pēc orderu saņemšanas. Orderus vispirms paraksta darbvedis, ar to apliecinā-dams, ka orderī atzīmētā summa ir jāmaksā. To pašu ar savu parakstu apliecina pagasta valdes priekšsēdētājs-kasiers.

Kā redzams, tad apriņķu valdēs naudas izmaksas rīkojuma devēja (valdes priekšsēdētājs) un naudas izmaksātāja (kasie-ra) funkcijas ir dalītas, turpretīm pagastu valdēs pagasta valdes priekšsēdētājs ir rīkojuma devējs un arī kasieris. Šāds stāvoklis nav atzīstams par pareizū, bet to mīkstina ti-kai tas apstāklis, ka orderus paraksta arī vēl otra persona, t.i. pagasta darbvedis. Prūsijas mazākās lauku pašvaldībās šis jautājums nokārtots vēl vienkāršāki. Naudu izmaksā paš-valdību priekšnieki (pagastu valžu priekšsēdētāji) bez kā-diem orderiem. Tas ir tamdēļ, ka pašvaldību rīcībā nav pa-stāvīgu algotu darbinieku un visas tekošās lietas nokārto pašvaldību priekšnieki, kuŗi par savu darbu nekādu atlīdzī-bu nesņem (goda amats). Lielākās pašvaldībās naudu izmaksā pēc rīkojumiem, kādu kārtību arī paredz noteikumi par lauku pašvaldībām. Līdzīga kārtība paredzēta arī citās Vācijas

valstīs, kā Tiringā, Braunšveigā, Virtembergā, Badenē u.t.t. (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaften, papildu sējums 1927.g.izdevums, 395.lp.).

Tālāk mūsu likumi par pagastu un apriņķu pašvaldībām un iekšlietu ministrijas izdotās instrukcijas sīki nosaka, kādā veidā izlietojamas budžetā paredzētās summas, kādas grāmatas vedamas un kā sastādāmi norēķini.

Pagastu valdes var izdarīt maksājumus tikai budžeta attiecīgos pantos un paragrafos paredzētām vajadzībām. Vienā budžeta iedalījumā paredzētās summas var izlietot citām vajadzībām tikai uz pagasta padomes lēmuma resp. jauna pilnvarojuma pamata un ar revīzijas komisijas piekrišanu. Ja budžeta summas izlietotas jau pirms saimnieciskā gada notecešanas, tad iztrūkums ar pagasta padomes lēmumu un apriņķa valdes piekrišanu patapināms no rezerves kapitāla un atmaksājams nākamā gada budžetā. Visi ienākumi un izdevumi nekavējoties ievēdami attiecīgās grāmatās pēc iemaksu un izmaksu dokumentiem. Grāmatas vedamas pēc tās kārtības, lai būtu iespējams sastādīt pārskatu, kādā kārtā izlietotas budžetā paredzētās summas. Vēl sīkāki noteikumi par budžeta izpildīšanu, grāmatvedības iekārtu un grāmatu vešanu atrodami pašvaldības departamenta 1928.g. instrukcijā pagastu padomēm un valdēm (Likumi, instrukcijas un rīkojumi lauku pašvaldību

darbiniekiem 39.-41. lp.).

Apriņķu valdēm budžetu izpildīšanas kārtība nav tik sīki noteikta. Likuma par apriņķu pašvaldību 65.pantā tikai minēts, ka apriņķa valde veid saimniecību uz apriņķa valdes pieņemta un iekšlietu ministrijas apstiprināta budžeta pamata. Bez tam instrukcijas apriņķu valdēm VII nodaļa (Likumi, instrukcijas un rīkojumi lauku pašvaldības darbiniekiem 32.-33. lp.) atrodami arī sīkāki noteikumi par apriņķu valžu grāmatvedību. Šeit, tāpat kā instrukcijā pagastu valdēm, uzsvērts, ka grāmatas vedamas pēc vienas sistēmas un vienāda parauga, lai varētu sastādīt kopīgu pārskatu par visām apriņķu un pagastu pašvaldībām.

I Z D E V U M I.

Pašvaldību izdevumi ir atkarīgi no pienākumiem, kuŗus tām uzliek valsts, no saistošiem noteikumiem, kuŗi nosaka, kādā veidā šie pienākumi jāizpilda, kā arī no pašvaldību organu taupīgas vai arī izšķērdīgas saimiekošanas.

Uzliekot pašvaldībām zināmus pienākumus, valsts var dot viņām tikai vispārējus norādījumus, kādā veidā šie pienākumi veicami vai arī saistīt pašvaldību darbību ar sīkākiem noteikumiem. Pēdējā gadījumā ievērojāmi tiek ierobežota pašvaldību pašdarbība, kas nebūtu atzīstams, it sevišķi,

ja nav konstatēts, ka viņas šo savu patstāvību nelietderīgi neizmanto. Turpretīm zināmi ierobežojumi būtu nepieciešami, ja pašvaldības ar viņu rīcībā nodotiem līdzekļiem nerīkotos pietiekoši saimnieciski.

Šis jautājums iegūst arvien lielāku nozīmi. Pēdējo gadu pašvaldību iestāžu izdevumu salīdzinājums pierāda, ka tie pakāpeniski pieaug. Sakarā ar to pašvaldības ir spiestas arvien lielāku tautas ienākumu daļu uzsūkt savā saimniecībā un no otras puses arvien lielākas summas viņas izdod savu ierēdņu algām, dažādiem sociālās palīdzības veidiem, procentu nomaksām u.t.t. Tamdēļ arī blakus nodokļu nastas lielumam un viņa sadalījumam ne mazāk interesē šo līdzekļu izlietošana. Pirmkārt jau paceļās jautājums, vai līdzekļu izlietošana zināmām vajadzībām valsts vai pašvaldību noteiktos apmēros atzīstāma par nepieciešamu, un otrkārt, vai izlietotie līdzekļi patiesi nāk plašām tautas aprindām tik lielos apmēros par labu, ka attaisno nodokļu maksātāju apgrūtīnāšanu ar nodokļiem. Mūsu lauku pašvaldību saimniecībā ne arvien tas būs konstatējams.

Mūsu pagastu un apriņķu pašvaldību izdevumi arī ir pieauguši. 1921.g. pagasti bija paredzējuši izdot tikai Ls 3,0 milj., turpretīm 1931/32.g. jau Ls 15,3 milj. Tāpat arī apriņķu pašvaldības savus izdevumus 1921.g.bija aprēķinājušas

uz Ls 1,7 milj., bet 1931/32.g. jau uz Ls 6,3 milj. Arī pēdējos piecos gados mūsu lauku pašvaldību izdevumi turpina pieaugt. Pagastu pašvaldības 1926/27. un 1931/32.g.g. bija paredzējušas izdot (latos):

Vajadzība	1926/27g.	1931/32g.	+ vai -
1)Administrācijas uzturēšana	3.423.504	4.775.975	1.352.471
2)Nespējnieku "	2.049.449	2.646.576	597.127
3)Izglītības veicināšana....	1.923.561	2.364.374	440.813
4)Veselības aizsardzība.....	362.445	1.847.419	1.484.974
5)Līdzdalība valsts uzdevumu veikšanā.....	11.413	5.484	- 5.929
6)Pasta un tālrunu satiksmes uzturēšana.....	57.840	95.416	37.576
7)Pagasta s-bai piederošo īpašumu uzturēšana.....	99.658	141.195	41.537
8)Uzņēmumu veikšana.....	26.128	51.201	25.073
9)Kapitāla uzkrāšana.....	130.559	203.913	73.354
10)Dažādi izdevumi.....	406.657	500.539	93.882
11)Pagājušā gada iztrūkuma segšana.....	624.506	364.706	-259.800
12)Iemaksas apriņķa pašvaldībai.....	2.851.517	1.911.347	-940.170
13)Ārkārtējie.....	1.074.771	432.671	-642.100
Kopā	13.041.008	15.349.816	2.308.808

No 1931/32.g. izdevumiem uz dažādiem likumiem un rīkojumiem dibināti veselības aizsardzības, sociālās apgādības, izglītības veicināšanas un puse no administratīviem (darbvežu algas) izdevumiem. Šie obligatoriskie izdevumi līdzinās

apmēram 80% no visa budžeta un tikai attiecībā uz 20% pagastu pašvaldībām atstāta lielāka rīcības brīvība. Pie šādiem apstākļiem pagasti nemaz nevar attīstīt savu pašdarbību, nevar piemēroties vietējiem apstākļiem un viņiem jāpārvēršās par vienkāršiem likuma burta izpildītājiem. Ja tas tā, tad dibināti paceļās jautājums, vai mums vispār ir pagastu pašvaldības un vai viņas pienākumas ar varbūt vēl labākām sekēm nevar veikt valsts ierēdņi.

No visiem izdevumiem straujāko pieaugumu uzrāda veselības aizsardzības, administrācijas un nespējnieku uzturēšanas un izglītības veicināšanas izdevumi, t.i. taisni tie, kas dibināti uz saistošu likumu un rīkojumu priekšrakstu pamata.

Aprinķu valžu izdevumi piecu gadu laikā uzrāda sekojošas pārgrozības:

V a j a d z ī b a	1926/27g.	1931/32g. + vai -
1) Administratīvie izdevumi	564.980	777.305 + 212.325
2) Sociālā apgādība.....	399.710	586.900 + 187.190
3) Izglītības veicināšana..	2.170.923	3.072.804 + 901.881
4) Veselības aizsardzība...	590.071	178.933 - 411.138
5) Līdzdalība valsts iestāžu uzturēšanā.....	182.086	221.296 + 39.210
6) Nekustāmu īpašumu uztur.	125.759	81.191 - 44.568
7) Pasākumi.....	36.996	27.717 - 9.279

8) Kapitālu dibināšana.....	22.300	30.968	+ 8.668
9) Dažādi un neparedzēti izdevumi.....	82.082	83.954	+ 1.872
10) Parādu un procentu nomaksa.	56.979	394.139	+337.160
11) Agronomiskā palīdzība.....	105.280	111.269	+ 5.989
12) Būvtechniskā palīdzība.....	-	92.564	+ 92.564
13) Ceļu uzturēšana.....	4.100	-	- 4.100
14) Pabalsti pagastiem.....	254.250	575.625	+321.375
15) Ārkārtējie izdevumi.....	54.667	114.040	+ 59.373
Kopā	4.650.183	6.351.480	+1.701.297

Visvairāk varētu interesēt, kā pieauguši izdevumi sociālāi apgādei, izglītības veicināšanai un pabalsti pagastiem, no kuriem 84% ir pagastu darbvežu algas izmaksai. Tā tad pabalstu lielākā daļa faktiski pieskaitāma pagastu administratīviem izdevumiem.

Pagastu pašvaldību administratīvie izdevumi sadalās sekojošās grupās:

V a j a d z ī b a	1926/27.	1931/32.	Pieaugums
1) Pagasta valdes atalgojumi	614.243	811.153	296.910
2) Pagasta padomes "	117.050	159.893	42.843
3) Techniskā personāla algas	1.642.050	2.701.286	1.059.236
4) Apkalpotāju algas.....	255.097	340.325	85.228
5) Grāmatas, kanclejas piederumi, inventārs u.c.....	295.967	319.896	23.929
6) Pagasta tiesu uzturēšana.	64.539	84.564	20.025
7) Revīzijas u.c. komisiju uzturēšana.....	41.386	99.815	58.429
8) Dzimtssarakstu nodaļu izd.	48.667	67.038	18.371

9) Policijas uzturēšana.....	124.507	157.002	32.495
10) Pagastu valžu nami.....	474.248	522.286	48.038
Kopā	3.677.754	5.263.258	1.585.504

Pagastu pašvaldību administratīvie izdevumi, pieskaitot apriņķu valžu pabalstus darbvežu algošanai, pieauguši piecu gadu laikā par Ls 1,6 milj. vai 43% (!), no kuŗiem uz tehniskā personāla algām vien krīt Ls 1,1 milj. Šīs algas pieaugušas par 64% (!), kas galvenā kārtā izskaidrojams ar 24.marta 1931.g. likumu, kas ievērojāmi paaugstinājis pagastu darbvežu un viņu palīgu atalgojumus. Likuma noteikumi ir kategoriski, kamdēļ lauku pašvaldībām vienīgi atliek tos izvest dzīvē.

Jau ar 1926.g. Iekšlietu ministra rīkojumu (Valdības Vēstnesis, Nr.77), noteikts, ka pagastu darbvežiem atkarībā no izdienas maksājamas algas, piemērojoties valsts darbinieku no XV līdz XI kategorijas atalgojumam, bet viņu palīgiem - piemērojoties XVII kategorijai. Šis rīkojums vēl nav gluži kategorisks, jo ir minēts, ka alga izmaksājama "piemērojoties" attiecīgai valsts darbinieku kategorijai. Tā tad šis rīkojums tikai nosaka zināmas normālas algas, no kuŗām faktiskās varēja arī atšķirties. Bez pamatalgas darbvežiem bija jāizmaksā ģimenes piemaksas 10% apmērā, jādod brīvs dzīvoklis ar apkurināšanu un apgaismošanu, un zeme sakņu dārzam.

Pēc minētā rīkojuma un jaunākiem 1929.g. valsts darbinieku atalgojumu noteikumiem(1929.g.Lik.kr.245) pagastu darbvežu normālā pamatalga varēja svārstīties, atkarībā no izdienas gadiem no Ls 121.- līdz Ls 181.- mēnesī. Viņu palīgu normālā lalga varēja būt Ls 103.- mēnesī. Ja ņem vērā, ka bez minētās pamatalgas darbveži un viņu palīgi saņēma brīvu dzīvokli ar apkurināšanu un apgaismošanu, gīmenes piemaksu un zemi dārzam, tad jāsaka, ka darbvežu atalgojums nebūt nebija tik zems, ka viņu stāvokļa uzlabošanai būtu bijis jāspēr kādi ārkārtēji soļi.

Tomēr tas notika. 1931.g. 24.martā Saeima pieņēma lauku pašvaldību darbinieku dienesta likumu (Lik.kr.68) ar kuŗu noteikts, ka pagastu darbveži saņem algu ar gīmenes un citām piemaksām n e m a z ā k u par valsts darbinieku algas XI kat. un viņu palīgi ne mazāku par valsts darbinieku XVI kat. Bez tam darbveži saņem par brīvu dzīvokli, apkurināšanu, apgaismošanu un 1/3 - 1 ha lauksaimnieciski izmantojamas zemes.

No vecā rīkojuma jaunais likums atšķirās jau ar to, ka pēdējā kategoriski pateikts, ka darbveža alga, arī vismazākā pagastā, nevar būt zemāka par valsts darbinieku XI kat. un viņu palīgu alga ne zemāka par XVI kat. Salīdzinot algu normas pēc veciem un jauniem noteikumiem, rodas šāda aina:

	Pēc Iekšlietu mi- nistra rīkojuma			Pēc 1921.g.lik.		
	Zemā- kā	Aug- stā- kā	Vidē- jā	Zemā- kā	Aug- stā- kā	Vidē- jā
	Ls	Ls	Ls	Ls	Ls	Ls
Darbveži	121	181	151	181	247	214
Viņu palīgi	103	103	103	111	147	129

Darbvežu pamatalgu zemākās likmes paaugstinātas par 50%, bet vidējās - par 42%. Darbvežu palīgu caurmēra alga paaugstināta par 25%. Pēc jaunām normām pagastu darbveži, neieskaitot dzīvokļa, apkurināšanas, apgaismošanas un zemes vērtību, saņem ar visām gimenes piemaksām caurmērā Ls 250.- (atalgojuma kopsumma dalīta uz darbvežu skaitu), bet viņu palīgi Ls 150.- mēnesī. Arī pirms likuma izdošanas pagastu tehnisko darbinieku algas nebija zemas. Darbveži bez natūrālijām caurmērā saņēma Ls 160.- un palīgi Ls 100.- mēnesī (algas kopsumma dalīta uz darbinieku skaitu) /Lauku pašvaldību finances 48., 157. un 192. lp. un Lauku pašvaldību gada grāmata 1932.gadam 197., 198. un 179. lp.).

Paceļās jautājums, vai šis algas paaugstinājums izvests sabiedrības resp. nodokļu maksātāju interesēs, vai tam ir bijuši kādi citi motīvi. Sabiedrības intereses prasa, lai pagastu valžu tehniskais personāls būtu pietiekoši labi sagatavots savu uzdevumu pildīšanai, t.i. lai viņiem būtu pie-

tiekoša prakse un vajadzīgā teorētiskā sagatavošanās. Tāpat sabiedrības interesēs ir, lai pašvaldību līdzekļu izlietošanā ievērotu iespējamo taupību.

Ja mūsu noteicošās aprindas patiesi būtu gribējušas pakalpot sabiedrības interesēm, tad viņām vispirms vajadzēja izdot noteikumus par to, kā teorētiski un praktiski jābūt sagatavotām personām, kuŗas grib izpildīt pagastu pašvaldību tehnisko darbinieku pienākumus. Ar šādiem noteikumiem sabiedrība būtu pasargāta no nepiemērotu pagastu tehnisku darbinieku pieņemšanas. Ar to būtu izpildīta galvenā sabiedrības interesēs uzstādītā prasība. Algu jautājums jau regulētos pats no sevis. Ja pagastu valdes par zemāku atalgojumu nevarētu pie sevis saistīt attiecīgi sagatavotus, kvalificētus darbiniekus, tad viņām atalgojumi būtu jāpaaugstina un pati dzīve tad izstrādātu faktiskiem apstākļiem piemērotas normas. Ja pagastu vēlētos orgānus sauc par pašvaldībām, tad viņiem vajadzēja dot iespēju cik-necik pašiem arī valdīt. Vajadzēja dot iespēju piemēroties vietējiem īpatnējiem apstākļiem un taupīt no nodokļu maksātājiem iekasētos līdzekļus tur, kur tas vien izrādītos par iespējamu. Faktiski tomēr pagastu pašvaldībām vis tas ir liegts. Viņas ir bijušas spiestas savus izdevumus tehniskā personāla algošanai pēdējo piecu gadu laikā paaugstināt par 64% un sakarā ar to

palielināt nodokļu maksātāju nastu par Ls 1,1 milj. Ko par to saņēma sabiedrība? Itin neko! Tie paši darbveži, kuŗi bija pagastos pirms algu paaugstināšanas palika arī turpmāk. Tamdēļ jāsaķa, ka algu paaugstināšanas jautājumā nav ievērotas plašāķas sabiedrības, bet gan šauras pagastu tehniskā personāla un to politiķu intereses, kuŗi stāv aiz šo darbinieķu muguras.

No pārējiem administratīviem izdevumiem vēlēto darbinieķu atalgojumi arī uzrāda samērā lielu pieaugumu. Pagastu valdes algas pieaugušas par 48%, padomju - par 36% un kommisiju locekļu atalgojumi par 141%. Tas nozīmē, ka vēlētas personas arvien vairāk pāriet uz savu pakalpojumu atalgošanas principa. Tā nav visai apsveicāma parādība. Ja vēlētas personas sāk saņemt lielāķus atalgojumus, tad bieži var gadīties, ka pēc amatiem tieķas galvenā ķārtā atalgojumu dēļ. Galveno vērību tādos gadījumos vairs nepieķriež sabiedrības, bet gan personīgām interesēm. Ja zināmu attaisnojumu var atrast algas izmaksai tiem pagastu valžu priekšsēdētājiem, kuŗiem ļoti daudz laika jāziedo pagastu pašvaldību darbības ķārtošanai, tad ļoti mazā mērā dibināta atalgojumu izmaksa mazu pagastu valžu priekšsēdētājiem, ķā arī padomju un daķādu kommisiju locekļiem, kuŗiem ļoti reti jāsaņāk uz sēdēm.

Pateicoties galvenā kārtā šādai tehnisko un vĒlĒto darbinieku atalgojuma jautājuma kārtošanai, pagastu pašvaldību administratīvie izdevumi uz 1 iedzīvotāju ar katru gadu pieaug. Šie izdevumi pa atsevišķu apriņķu pagastiem sadalās šādi (latos):

A p r i ņ ķ i s	1925/26 s.g.	1928/29 s.g.	1931/32 s.g.	CaurmĒra iedzīv.sk. uz 1 pag.
Rīgas	3,55	3,71	5,62	1514
CĒsu	3,24	3,29	5,44	1329
Valmieras.....	3,64	4,16	6,33	1262
Valkas.....	3,11	3,42	5,30	1656
Madonas	2,64	3,20	4,96	1603
Ilukstes	2,76	2,96	4,31	2452
JĒkabpils	3,41	3,53	5,19	1971
Bauskas	3,29	3,86	5,72	1975
Jelgavas	4,35	4,49	7,01	1482
Tukuma	3,43	3,47	5,72	1430
Talsu	3,28	3,44	4,70	1826
Ventspils.....	2,38	2,64	4,03	2325
Kuldīgas	3,01	3,07	4,60	2118
Aizputes	2,90	3,04	5,17	1564
Liepājas	3,04	3,35	4,91	1746
Daugavpils	1,71	1,73	2,82	5239
RĒzeknes	1,55	1,85	2,84	6118
Ludzas	1,67	1,79	2,40	6386
Jaunlatgales	1,65	1,99	2,72	6045
Kopā	2,64	2,87	3,96	2310

(Lauku pašvaldību finances 1929.g. izdevums 42.lp. un Lauku pašvaldību gada grāmata 1932.g. 201. lp.).

No pievestiem datiem izriet, ka ar nelieliem izņēmumiem, kuŗi izskaidrojami ar citiem apstākļiem, pagastu pašvaldības apriņķos ar maziem pagastiem administratīviem izdevumiem uz 1 iedzīvotāju izdod daudz vairāk, nekā apriņķos ar lieliem pagastiem. Arī tehnisko un vėlēto darbinieku atalgojumu paaugstinājums smagāki gulstās uz mazo pagastu iedzīvotājiem. Viņu nodokļu nasta, kuŗa mazajos pagastos, sakarā ar administrācijas izdevumiem jau tā bija liela, uz priekšu būs nesamērīgi vairāk jāpalielina, nekā lielo pagastu iedzīvotājiem. Šos slēdzienus visspilgtāki raksturo sekojoši piemēri: Ludzas apriņķī, kur caurmērā ir vislielākie pagasti, administrācijas vajadzībām pēc 1931/32.g. budžeta paredzēts izdot tikai Ls 2,40, turpretīm Valmieras apriņķī ar caurmērā vismazākiem pagastiem - Ls 6,33 uz 1 iedzīvotāju. Vėl vairāk uz 1 iedzīvotāju gan paredz izdot Jelgavas apriņķa pagasti, bet tas izskaidrojams ar to, ka šinī apriņķī vispār ar pašvaldību naudas līdzekļiem sevišķi neskojās, kas būs konstatējams arī pie pārējiem pašvaldību izdevumiem. 1931/32.gadā, salīdzinot ar 1928/29.gadu, administrācijas izdevumi bija palielinājušies vairāk kā par Ls 2.- sekojošos apriņķos ar caurmērā vismazākiem pagastiem: Cēsu, Valmieras, Jelgavas, Tukuma un Aizputes. Mazāk par Ls 1.-

uz 1 iedzīvotāju šie izdevumi ir palielinājušies apriņķos ar lieliem pagastiem: Rēzeknes, Ludzas un Jaunlatgales.

Kopējais slēdziens no visa minētā ir tāds, ka nodokļu nastu ir iespējams samazināt un piespiedu kārtā iekasējamos līdzekļus lietderīgāki izlietot tad, ja mazas pagastu pašvaldības apvieno lielākās. Vispirms jau būtu likvidējami tie 109 pagasti, kuŗos iedzīvotāju skaits ir mazāks par 1000. Pat Iekšlietu ministrijas instrukcijā par pagastu pašvaldību robežu grozīšanu paredzēts, ka "pagasti ar mazāk kā 1000 iedzīvotājiem pielaižāmi tikai izņēmuma gadījumos". Kas gan tie par izņēmumiem, ja viņi līdzinājās 1/5 daļai no vispār iespējamā skaita. Pašvaldību departaments uzskata, ka mūsu apstākļos vispāemērotāki ir pagasti ar 2000 iedzīvotājiem. Pārāk lielos pagastos pašvaldību darbiniekiem zūdot iespēja orientēties vietējo iedzīvotāju dzīves apstākļos un vajadzībās.

Apriņķu valžu administratīvie izdevumi nav tik lieli, kā pagastu pašvaldību, tomēr visas valsts apmērā, pieskaitot arī apriņķu valžu priekšsēdētāju atalgojumus, kuŗus tie saņem no valsts, apriņķu pašvaldību administratīvie izdevumi līdzinājās apmēram 870.000 latiem gadā (tiešie pašvaldību Ls 777.305.- + apm. Ls 92.000.- valsts izdevumi). Tā ir pietiekoši liela summa, lai viņai piegrieztu vajadzīgo vērību.

Jau vairākus gadus cilā projektu par apriņķu pašvaldību likvidēšanu. Projekta aizstāvji aizrāda, ka Latvija ir maza valsts un ka 522 pagastus varot pārzināt Pašvaldību departaments tieši, kā tas līdz šim jau ir ar 57 pilsētu pašvaldībām. Šā jautājuma izšķiršana atkarājas no tā, vai līdzšinējās apriņķu pašvaldību funkcijas ir iespējams nodot citām publiskām iestādēm. Vispirms jau paceļās jautājums par apriņķu pašvaldību pārrauga funkcijām. Tās varētu nodot līdzšinējiem apriņķu valžu priekšsēdētājiem, kuŗi rīkotos saskaņā ar Pašvaldības departamenta dotām direktīvām. Svarīgākos jautājumus galīgi varētu izšķirt centrā, mazāk svarīgos minētie Pašvaldības departamenta pārstāvju uz vietām. Šādas kārtības ievēšanu ievērojami atvieglo tas apstāklis, ka pagastu pašvaldību funkcijas un saimniecība ir samērā vienkārša. Pie tam vēl apmēram 80% no visiem pagastu pašvaldību izdevumiem ir jau iepriekš ar likumiem noteikti, kas nepielaiž lielu svārstīšanos, izejot no normāliem apstākļiem. Sakarā ar to pārraudzības funkcijas ievērojami vienkāršojās. Ja Pašvaldību departaments tieši var pārraudzīt visas mūsu pilsētu pašvaldības, kuŗu saimniecības ir daudz sarežģītākas, nekā lauku, tad nebūtu nekādu traucējumu, ja Pašvaldību departaments caur saviem vietējiem pārstāvjiem pārzinātu pagastu pašvaldības bez apriņķu valžu

starpniecības.

Komplicētāks top apriņķu valžu likvidācijas jautājums, ja apskata tās funkcijas, kuŗas apriņķu pašvaldības kā spēcīgākas organizācijas pārņēmušas no pagastiem. Vispirms algas izmaksas skolotājiem. Lai gan formāli skaitas, ka apriņķu pašvaldības pārņēmušas no pagastiem obligatoriskās skolas skolotāju algošanas pienākumus, faktiski tomēr lielāko daļu ar šiem pienākumiem saistītos izdevumus sedz valsts. 1932/33.g. valsts budžetā krediti lauku pamatskolu skolotāju algošanai pat paredzēti ar tādu aprēķinu, lai tie segtu visus šai vajadzībai nepieciešamos izdevumus. Nenokārtots paliek tikai jautājums, kā algas izmaksāt, vai caur apriņķu valdēm, vai arī tieši pašiem skolotājiem. Ja pieņemtu pēdējo variantu, tad apriņķu pašvaldību nozīme ievērojami tiktu samazināta. Ja pieņemtu pirmo variantu, tad apriņķu valdes būtu lieks starpnieks starp valsti un skolotājiem. Līdzekļu nodošanai apriņķu valdēm būtu nozīme tikai tad, ja viņu izsniegtu subvencijas veidā un sadalītu pa atsevišķiem apriņķiem, izejot no aprēķina, ka uz zināmu skolēnu skaitu var būt tikai 1 skolotājs. Ja kāda pašvaldība tādā gadījumā gribētu sev atļauties luksusu, turēt uz mazāku skaitu skolēnu 1 skolotāju, tad viņa pati būtu par to atbildīga un lielākie izdevumi viņai būtu jāsedz no saviem ienākumiem.

Šādā veidā skolotāju algošanas jautājums būtu vispieņemamāki atrisināts. Pie šādas kārtības pašvaldības būtu spiestas ievērot nepieciešamo taupību skolu un skolotāju skaita noteikšanā un būtu arī iespējams izmantot vietējo iedzīvotāju pašdarbību un viņu iespēju piemēroties vietējām īpatnībām. Principā obligatoriskās skolas lietu kārtošana būtu atstājama pašvaldībām arī vēl tamdēļ, ka pamatskolu uzturēšana lauku pašvaldībām iznāk lētāka (Ls 46,13 gadā uz 1 skolēnu), nekā valstij (Ls 68,84 gadā uz 1 skolēnu) /Pilsētu pašvaldību finances 1931.g. izdevums 171. lp.).

Ja lauku pašvaldībām atstāj obligatorisko skolu uzturēšanu, tad bez pagastu pašvaldībām ir nepieciešama arī kāda cita, plašāka lauku pašvaldību organizācija, kas spētu nokārtot pamatskolu uzturēšanas jautājumu vairāku pagastu robežās.

Ir arī vēl citas tagadējo apriņķu valžu funkcijas, kas pagastiem nav iespējamas. Tās būtu: slimniču un bērnu pārvērtību uzturēšana, psihiātriski slimo ārstēšana, kurlmēmo un aklo apgādība u.t.t.

Visus šos uzdevumus arī uz priekšu varētu veikt līdzšinējās apriņķu valdes. Pret tām tomēr ceļami zināmi iebildumi tamdēļ, ka viņas, pateicoties savai ievēlēšanas kārtībai, pēdējā laikā pārvērtušās par politisku cīņu arēnu un

par Saeimas vēlēšanu priekšposteni. Lauku pašvaldību otrās pakāpes organizācijām jāizšķir daudzi svarīgi saimnieciski jautājumi un tamdēļ būtu nepieciešams, lai viņas pēc iespējas stāvētu tālāk no politikas.

Šim mērķim varētu vairāk tuvoties, ja pagastu pašvaldības plašāko uzdevumu veikšanai nodibinātu savienības, kuru izpildu organs būtu pagastu pārstāvju ievēlēta valde. Pagastu pašvaldībās politikas iespaids daudz mazāk vērojams, nekā tagadējās apriņķu valdēs, un tamdēļ arī pieņemams, ka no šīm pagastu pašvaldībām vēlētās savienību valdes arī būs bezpartejiskākas. Šāda pašvaldību savienību konstruēšanās kārtība paredzēta arī Francijā (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft, papildu sējums 1927.g. izdevums, 605.lp). Pagastu pašvaldību savienībām būtu arī vēl tā pozitīvā īpašība, ka viņas būtu atkarīgas no pagastu pašvaldībām, kuŗas ir faktiskās lauku pašvaldību darbu veicējas.

Lai pagastu pašvaldības nenodibinātu ļoti daudz savienību un tādā veidā ar jaunu pārvalžu vienību radīšanu neizsauktu liekus izdevumus, un neienestu sajukumu pašvaldību sistēmā, kas starp citu konstatējams Anglijā un Ziemeļ-Amerikas Savienotās Valstīs (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft, papildu sējums 1927.g. izdevums, 640. lp), būtu jānosaka, ka zināmas teritorijas pagastu pašvaldības

var dibināt tikai vienu savienību, kuŗai pēc vajadzības varētu nodot to uzdevumu veikšanu, kuŗi nav pa spēkam atsevišķiem pagastiem. Šo savienību teritorijai vajadzētu būt plašākai, nekā tagadējo apriņķu teritorijām, lai viņām būtu lielāka saimnieciska bāze un administratīvie izdevumi būtu minimāli. Pēc teritorijas pašlaik vislielākā lauku pašvaldība ir Rīgas apriņķis ar 6457 kv.klm., pēc iedzīvotāju skaita - Daugavpils apriņķis ar 146.696 iedzīvotājiem (Valsts statistiskās pārvaldes gada grāmata 1930.g. 1. un 2. lp.). Jauno savienību teritoriju varētu noteikt caurmērā uz 7000 kv.klm. ar iedzīvotāju skaitu apm. 135.000. Izejot no dzelzceļu virzieniem, kuŗi galvenā kārtā varētu noderēt satiksmei ar jauno savienību birojiem, Latviju varētu sadalīt sekojošos savienību rajonos:

1) Valmieras rajons ar līdzšinējo Valmieras un daļu no Valkas un Cēsu apriņķa,

2) Gulbenes rajons ar daļu no Valkas, Cēsu, Madonas un Jaunlatgales apriņķa,

3) Rēzeknes rajons ar Rēzeknes un Ludzas apriņķi un daļu no Jaunlatgales apriņķa,

4) Daugavpils rajons ar Ilukstes un daļu no Daugavpils apriņķa,

5) Krustpils rajons ar Jēkabpils un daļu no Madonas un

Daugavpils apriņķa,

6) Rīgas rajons ar Rīgas apriņķi,

7) Jelgavas rajons ar Jelgavas, Bauskas un Tukuma apriņķi,

8) Ventspils rajons ar Ventspils, Talsu un daļu no Kuldīgas apriņķa, un

9) Liepājas rajons ar Liepājas, Aizputes un daļu no Kuldīgas apriņķa.

Līdz ar to būtu likvidētas mazās, tagad pastāvošās, otrās pakāpes pašvaldības un vienmērīgāki sadalītas to robežas. Nebūtu, piemēram, tāds nenormāls stāvoklis, ka Daugavpils apriņķa valde atrodās Daugavpilī un turpat blakus, pāri Daugavai, Grīvā, Ilukstes apriņķa valde.

Pagastu pašvaldību savienību centros varētu atrasties arī Pašvaldības departamenta pārstāvji, kuŗu pienākums būtu pārraudzīt pagastu pašvaldību un to savienību darbību.

Samazinoties otrās pakāpes pašvaldību vienību skaitam no 19 uz 9, samazinātos arī līdzšinējo valsts un apriņķu pašvaldību administratīvie izdevumi.

Nākošie pēc savas nozīmes ir pagastu pašvaldību izdevumi nespējnieku uzturēšanai. Tie 1931/32.g. līdzinājās 17% no visiem pagastu izdevumiem. Apriņķu pašvaldības galvenā kārtā pārņēmušas vājprātīgo ārstēšanas un bērnu, kurlmēmo un

aklo uzturēšanas pienākumus. Šie pienākumi izsauc izdevumus, kuŗiem ilgstošs raksturs un atsevišķiem pagastiem vairs nav pa spēkam. Sociālai apgādei apriņķu valdes 1931/32.g. bija paredzējušas izdot 9% no visa izdevumu budžeta. Saskaņā ar likumu par sociālo apgādību (1928.g.Lik.kr.73) pašvaldību un valsts kopējais pienākums ir apgādāt trūcīgos, kurlmēmos un neredzīgos un uzturēt zīdaiņus līdz 2 gadu vecumam, garīgi, fiziski vai morāliski defektīvus bērnus un psihiātriski slimos. Nespējnieki pašvaldībām jāuztur bez valsts līdzdalības izdevumu segšanā.

Pagastu pašvaldību izdevumi nespējnieku uzturēšanai pakāpeniski pieaug. Caurmērā visā valstī uz 1 iedzīvotāju tie līdzinājās: 1925/26.g. Ls 1,6 , 1928/29.g. Ls 1,8 un 1931/32.g. Ls 2,2 miljoni. Uzkrīt Jelgavas apriņķa pagastu lielie izdevumi nespējnieku uzturēšanai. Salīdzinot tos ar kaimiņu apriņķu pagastu izdevumiem tam pašam nolūkam uz 1 iedzīvotāju, rodas šāda aina (latos):

Apriņķi	1925/26.g.	1928/29.g.	1931/32.g.
Tukuma	2,5	2,4	2,8
Jelgavas	3,5	4,1	5,4
Bauskas	2,6	3,3	3,6

No pievestiem datiem redzams, ka Tukuma apriņķa pagastu pašvaldības mācējušas noturēt savus izdevumus gandrīz uz

tā paša līmeņa, Bauskas apriņķa pagasti palielinājuši tos 6 gadu laikā par Ls 1.- uz 1 iedzīvotāju, bet Jelgavas - gandrīz par Ls 2.- .1931/32.g. Jelgavas apriņķa pagastu pašvaldības nespējnieku uzturēšanai paredzējušas izdot gandrīz 2 reizes vairāk, nekā Tukuma apriņķā. Ja līdzīgos saimnieciskos apstākļos esošas pašvaldības varēja iztikt ar mazāku līdzekļu izdošanu, tad to pašu varēja darīt arī Jelgavas apriņķa pagasti. Tas pierāda, ka ne visas mūsu lauku pašvaldības rīkojās pietiekoši taupīgi ar nodokļu maksātājiem atņemtām līdzekļiem un ka sakarā ar to iespējami izdevumu samazinājumi. Ļoti maz nespējnieku uzturēšanai izdod Latgales pagastu pašvaldības - 1931/32.g. tikai Ls 0,70 uz 1 iedzīvotāju.

Mazliet mazāk par izdevumiem nespējnieku uzturēšanai pagastu pašvaldības izdod izglītības veicināšanai. 1931/32. gadā šim nolūkam paredzēti Ls 2.364.374.-, no kuŗiem lielākā daļa, t.i. Ls 1.471.374.- skolas namu uzturēšanai, Ls 365.403.- skolas apkalpotāju algošanai un atlikušā daļa pārējiem skolu izdevumiem, trūcīgo skolēnu uzturēšanai, lasītavu ierīkošanai, ārpusskolas izglītībai u.t.t. Galvenos izdevumus, t.i. obligatorisko skolu skolotāju algas valsts sedz no saviem līdzekļiem, piešķirot pašvaldībām subvencijas faktisko izdevumu apmērā (Ls 6,4 milj. gadā). Apriņķu

valdes no saviem līdzekļiem izglītības veicināšanai 1931/32 gadā bija paredzējušas izdot tikai Ls 168.000.- Kopā ar pagastu pašvaldībām apriņķu valdes nesedz pat 1/3 daļu no visiem izdevumiem obligatoriskās skolas uzturēšanai, lai gan likumā par izglītības iestādēm 52.pantā paredzēts, ka gādība par obligatoriskās mācības realizēšanu uzlikta par pienākumu vietējām pašvaldību iestādēm (1919.g. Lik.kr. 155., un Lauku pašvaldību gada grāmata 1932.gadam, 173.,178.,202.-204. lp.).

Veselības aizsardzības laukā pagastu pašvaldībām ar 1928.g. likumu par lauku iedzīvotāju nodrošināšanu slimības gadījumos (Lik.kr.127.) ir uzlikti lieli jauni pienākumi. Viņām jāpiedalās visu bez izņēmuma slimo lauku iedzīvotāju ārstēšanā, kuŗi vismaz 4 mēnešus nodzīvojuši ārpus pilsētu robežām, vai arī strādā kā algoti darbinieki. Medicīniskā palīdzība attiecas uz ambulatorisku un stacionāru ārstēšanu, kā arī uz ārstēšanu mājās un sanatorijās. Izdevumus daļai sedz pats slimnieks, vietējā pašvaldība un valsts. Ārstu, feldšeru un vecmāšu skaitu un darbības rajonu nosaka Tautas labklājības ministrija. Šos darbiniekus pieņem pašvaldības saziņā ar Tautas labklājības ministriju, bet valsts maksā viņiem algas. Pagastu pašvaldību pienākums dot medicīniskam personālam dzīvokļus un darba telpas ar apkurināšanu

un apgaismošanu.

Viena no šī likuma raksturīgām īpašībām ir tā, ka viņš attiecas uz visiem bez izņēmuma lauku iedzīvotājiem. Pie šāda apstākļa nav vajadzīga to personu registrēšana, kurām ir tiesība uz ārstēšanas palīdzību. Līdz ar to likuma izvešana dzīvē ir lielā mērā atvieglota. Tomēr šo vispārības principu valsts un arī pašvaldības ilgi nevarēja ieturēt. 1931.g. 3.februārī Saeima pieņēma likuma papildinājumu, ar kuŗu zemes īpašniekiem ar nekustāmas mantas ienesīguma vērtību pāri par Ls 5.000 atņēma tiesības uz valsts un pašvaldību piemaksām ārstēšanās izdevumu segšanai. Ar to vēl nepietika. Sakarā ar nepieciešamību samazināt valsts un arī pašvaldību izdevumus, Tautas labklājības ministrija jau izstrādājusi lauku iedzīvotāju ārstēšanas likuma grozījuma projektu, pēc kuŗa paredzēts ierobežot turīgāko lauku iedzīvotāju, starp citu arī lauku rūpnieku tiesības uz ārstēšanos. Šie grozījumi samazinās valsts izdevumus, izņemot medicīniskā personāla atalgojumus, par 1/3 vai Ls 900.000.- Gandrīz par līdzīgu daļu samazināsies arī pagastu pašvaldību izdevumi.

1931/32.g.pagastu pašvaldības bija paredzējušas izdot veselības aizsardzībai Ls 1.847.000, no kuŗiem 80% lauku iedzīvotāju ārstēšanas tiešiem izdevumiem (zāles, slimnīcas, sanatorijas u.t.t.), 10% ārstu punktu uzturēšanai un pārējā

summa sīkākām vajadzībām. Izdevumi veselības aizsardzībai pēdējos gados ievērojami pieaugusi. Uz 1 iedzīvotāju visas Latvijas pagastu pašvaldības bija paredzējušas izdot:

1925/26.g. Ls 0,29, 1928/29.g. Ls 0,35 un 1931/32.g. Ls 1,53 - pieaugums vairāk kā četrkārtīgs. No atsevišķu apriņķu pašvaldībām pēc izdevumu lieluma atkal uzkrīt Jelgavas apriņķa pagasti un pa daļai arī Cēsu apriņķa. Uz 1 iedzīvotāju šais un viņu kaimiņu apriņķos bija paredzēts izdot (latos):

----- Apriņķis -----	1925/26.g.	1928/29.g.	1931/32.g.
Tukuma	0,53	0,56	1,76
Jelgavas	0,74	0,84	2,83
Bauskas	0,35	0,36	1,42
Rīgas	0,34	0,40	1,97
Cēsu	0,57	0,66	2,39
Madonas	0,29	0,33	1,82

Jelgavas apriņķa pagastu pašvaldības 1931/32.gadā paredzēja izdot uz 1 iedzīvotāju par Ls 1.- vairāk, nekā Tukuma apriņķa, un divas reizes vairāk nekā Bauskas apriņķa pagasti. Arī Cēsu apriņķa pagastu pašvaldības paredz. izdot par 20 - 30% vairāk, nekā apkārtējo apriņķu pagasti. No tā jānāk pie slēdziena, ka arī lauku iedzīvotāju ārstēšanas izdevumos viena-otra pašvaldība var vēl taupīt. Vismazākie izdevumi uz 1 iedzīvotāju ir Jaunlatgales apriņķī: 1925/26.g. Ls 0,01, 1928/29.g. Ls 0,03 un 1931/32.g. Ls 0,91.

Aprinķu pašvaldības pēc 1931/32.g. budžeta veselības aizsardzībai paredz izdot tikai Ls 178.933, no kuŗiem lielākas summas paredzētas ārstiem ārpus slimnicām, veterinārai uzraudzībai un slimniču uzturēšanai.

No pagastu pašvaldību parējiem izdevumiem lielākie ir iemaksas aprinķu valdēm. Šīs iemaksas pēdējos gados samazinājušās no Ls 2.717.583.- 1928/29.g. uz Ls 1.911.347.- 1931/32.g. Tas galvenā kārtā izskaidrojams ar to, ka valsts ar katru gadu palielina subvencijas aprinķu pašvaldībām pamatskolu skolotāju algu izmaksām un 1931/32.g. jau sedza šos izdevumus gandrīz pilnos apmēros. Līdz ar to arī atkrīt aprinķu valdēm galvenais iemesls prasīt iemaksas no pagastu pašvaldībām, jo parējiem pienākumiem, kuŗus aprinķu pašvaldības pārņēmušas no pagastu pašvaldībām, nav lielākas nozīmes un tie arī neizsauc ievērojamākus izdevumus. Vislielākās iemaksas no saviem pagastiem saņem Bauskas aprinķa valde. Tie līdzinās Ls 3,09 uz 1 iedzīvotāju, lau gan caurmērā visu pagastu iemaksas aprinķu valdēm līdzinās Ls 1,58. Ir pat tāds aprinķis (Ventspils), kuŗa pagastu valdēm nav jāizdara nekādas iemaksas. Šo iemaksu lielums atkarājās no dažādiem apstākļiem, pie kuŗiem pieskaitāmi: no pagastiem pārņemto pienākumu plašums, ar nodokļu maksātāju spējām vai likumiem radītie labvēlīgie vai nelabvēlīgie finansiālie apstākļi, ap-

riņķu pašvaldību taupīga vai izšķērdīga saimniekošana, nevēlēšanās apgrūtināt savus vēlētājus ar nodokļiem u.t.t. Lielās Bauskas apriņķa pagastu iemaksas izskaidrojamas ar to, ka apriņķa valde izdod lielākas summas izglītības veicināšanai un piemaksā saviem uzņēmumiem Ls 17.000 gadā. Ventspils apriņķa valde var atteikties no pagastu iemaksām tamdēļ, ka ar noteikumiem par meža nodokli apriņķa pašvaldībai radīti ļoti labvēlīgi finansiāli apstākļi. Tas arī pierāda, ka meža nodoklis maz dibināts, jo viņš nevis izlīdzina lauku pašvaldību ienākumus, bet taisni otrādi, mākslīgi rada dažām lauku pašvaldībām labvēlīgākus apstākļus. Ļoti mazas iemaksas, tikai Ls 0,75 uz 1 iedzīvotāju, prasa no saviem pagastiem Rēzeknes apriņķa valde. Šī apriņķa lauku pašvaldību raksturīgā īpašība ir tā, ka viņas ne labprāt apgrūtina savus iedzīvotājus resp. bijušos un nākošos vēlētājus ar obligatoriskiem maksājumiem, lai gan viņu finansiālais stāvoklis ir ļoti grūts. Rezultātā rodas nekārtotas saistības, piem. iemaksas slimo kasēm, pēc kam apriņķa valde griežas pie valsts pēc palīdzības. Tā vairs nav patstāvīga saimniekošana, bet gan palaišanās uz cita spēkiem.

No pārējiem pagastu pašvaldību izdevumiem vēl varētu tikt pieminēti tā saucamie neparedzētie izdevumi (1931/32.g.

Ls 500.500.-), kredīti pagājušo gadu iztrūkumu segšanai (Ls 364.700.-), kapitālu uzkrāšanai (Ls 203.900.-) un īpašumu uzturēšanai (Ls 141.200.-).

I E N Ā K U M I .

Pašvaldību ienākumi, kā pēc budžeta tiesībām, tā arī pēc sava saimnieciskā rakstura sadalās kārtējos un ārkārtējos. Noteikta robeža starp abām šīm ienākumu grupām nav novilkta nedz teorijā, nedz praksē. Vienīgais pieturas punkts, pēc kuŗa varētu ienākumus šķirot, ir tas, vai ienākumiem ir tekošs, pastāvīgs, vai arī vienreizējs, nējaušs raksturs.

Ienākumus no aizņēmumiem un dāvinājumiem parasti piešķaita pie ārkārtējiem ieņēmumiem. Turpretīm jautājums par to, vai dotācijas un subvencijas būtu uzskatāmas par kārtējiem, vai arī ārkārtējiem ienāku-

kumiem būs jāizšķir kuņā katrā konkretā gadījumā, izejot no augšā pievestā pieturas punkta.

Kārtējie ienākumi savukārt sadalās privāttiesiskos un publiski tiesiskos. Privāttiesiskiem ienākumiem ir privāts raksturs un tie rodas no pašvaldību kapitāliem, mantas vai uzņēmumiem. Publiski tiesiskus ienākumus pašvaldības saņem uz vispārēju vai speciālu likumu priekšrakstu pamata. Publiski tiesiskie ienākumi var būt patstāvīgi, t.i. tādi, kuņus pašvaldība uzliek un iekasē neatkarīgi no kādas citas publiskas iestādes, dibinoties uz viņai ar likumu noteiktām patstāvīgām tiesībām resp. pilnvarām, vai arī ar likumu noteikta daļa no citu publisku iestāžu ienākumiem, kuņus pēdējās, dibinoties uz savu finanču varu, iekasē piespiedu kārtā no viņu varas sfairā esošo privāto saimniecību mantas resp. ienākumiem. Bez tam vēl publiski tiesiskie ienākumi sadalās nodevās un nodokļos, atkarībā no tā, vai viņas iekasē, dibinoties uz pakalpojumu un pretpakalpojumu, vai arī maksāšanas spēju izmantošanas principa (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft I sējums, 1918.g. izdevums, 600.lp. un R.v.Kaufmann - "Die Kommunalfinanzen" II sējums, 1906.g. izdevums, 11.lp.).

PRIVĀTTIESISKIE IENĀKUMI.

Mūsu lauku pašvaldības privāttiesiskos ienākumus iegūst no naudas kapitāliem, nekustāmiem īpašumiem un uzņēmumiem. Ienākumus no naudas kapitāliem sastāda procentes par brīvu līdzekļu un speciālu kapitālu noguldīšanu kredītiestādēs, kā arī no vērtspapīriem. Šiem ienākumiem ir ļoti niecīga nozīme. 1928/29.g. tie līdzinājās tikai 0,2% no visiem pagastu pašvaldību un 0,6% no apriņķu pašvaldību ienākumiem.

Mazliet lielāka nozīme ir ienākumiem no nekustāmu īpašumu ekspluatācijas (1928/29.g. 2,5% no pagastu un 0,9% no apriņķu pašvaldību visiem ienākumiem). Pēc savas nozīmes lauku pašvaldību īpašumus var sadalīt pārvaldes un finanču īpašumos. Pirmie sastādās no objektiem, ko izlieto pārvaldes un vispārējām sabiedriskās vajadzībām, piemēram, pagastu, nespējnieku, skolas un bērnu patvērsmju nami, slimnīču ēkas u.t.t. Šie pārvaldes īpašumi var rast arī zināmus ienākumus, ja kāda daļa no tiem ir izīrēta. Tomēr visos šinīs gadījumos ienākumiem ir blakus nozīme. Galvenais ir šo īpašumu uzdevums ir kalpot pašvaldību sabiedriskām vajadzībām.

Citādi tas ir ar finanču īpašumiem. Tie pirmā kārtā nodomāti ienākumu sagādāšanai vispārējām pašvaldību vajadzībām. Var arī gadīties, ka šie īpašumi cerēto ienākumu vietā vispār dod zaudējumus, vai arī tie tikai pagaidam nerentējās,

tomēr arī tāds īpašums pieskaitams finanču īpašumiem, jo izšķirošs ir nolūks, kuŗam tas iegādāts, bet nevis viņa saimnieciskie panākumi. Dažreiz gan ir ļoti grūti izšķirt vai kāds objekts vairāk kalpo administratīviem vai financiāliem mērķiem (Handwörterbueh der Kommunalwissenschaft IV sējums, 1924.g. izdevums, 295.lp.).

Mūsu lauku pašvaldībām šādu tīri financiālu īpašumu ir ļoti maz. Pie tiem varētu pieskaitīt dažas lauku, kā arī pilsētu mājas.

Vēl mazāka nozīme ir mūsu lauku pašvaldību ienākumiem no uzņēmumu peļņas. 1928/29.g. tie izteicās tikai ar 0,2% no visiem pagastu un tikpat lielu procentu no apriņķu pašvaldību ienākumiem. Arī attiecībā uz citu valšķu lauku pašvaldībām nav iespējams konstatēt, ka uzņēmumiem viņu saimniecībā būtu liela nozīme. Tas arī pilnīgi saprotams, ja ņemam vērā, ka lauku pašvaldības neved tik plašu saimniecību, kā to dara un daudzos gadījumos aiz saimnieciskiem aprēķiniem ir spiestas darīt pilsētu pašvaldības. Visa līdzšinējā pašvaldību uzņēmumu attīstības vēsture liecina, ka kommūnālā uzņēmība izpaudusies tanīs saimnieciskās nozarēs, kuŗas kalpo galvenā kārtā biezi apdzīvoto vietu resp. pilsētu iedzīvotāju prasību apmierināšanai. Vispirms pašvaldības dibinājušas ūdensvadu uzņēmumus, tad lopkautuves, gāzes, elek-

trības iestādes, ielu satiksmes uzņēmumus un, beidzot, partijas apgādības aparatu (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft II sējums, 1922.g. izdevums, 242.lp.). Visiem uzņēmības veidiem nav bijis gandrīz nekāds sakars ar lauku iedzīvotāju prasību apmierināšanu resp. līdz šim nav bijuši tādi apstākļi, kas būtu piespieduši lauku pašvaldības piegriezt lielāku vērību komūnālai uzņēmībai un plašākos apmēros uzturēt uzņēmumus savu iedzīvotāju vajadzību apmierināšanai. Mūsu lauku pašvaldībuniecīgus ienākumus (1928/29.gadā pagastu pašvaldībām Ls 23.270 un apriņķu pašvaldībām Ls 8.518) dod sekojoši uzņēmumi: zirga pasts (vēsturiska atlieka Latgalē), celtuves, cementu un māla izstrādājumi, aptiekas, medicīniski punkti, zemes gabalu apsaimniekošana, dzirnavas un kaļķu ceplī (Lauku pašvaldību finanses 1929.g. izdevums 155. un 186.lp.).

Kā redzams visiem lauku pašvaldību privāttiesiskiem ienākumiem nav liela nozīme. 1928/29.g. tie līdzinājās tikai 4,6% no visu mūsu lauku pašvaldību ienākumiem (apriņķu pašvaldībām 1,7% un pagastu - 2,9%). Pie šādiem apstākļiem atliek gandrīz visus izdevumus segt ar publ.-tiesiskiem ienākumiem, no kuriem savukārt galvenā loma piekrīt nodokļiem.

PUBLISKI-TIESISKIE IENĀKUMI.

Publiski-tiesisko ienākumu raksturīgā pazīme ir tā, ka viņus iekasē piespiedu kārtā, dibinoties uz pašvaldībām deleģēto tiesību pamata. Šīm tiesībām pretīm stāv pašvaldību robežās ietilpstošo privātu saimniecību pienākums, nodot daļu no savas mantas resp. ienākumiem sabiedrisko uzdevumu veikšanai. Tiesība nepieciešamos līdzekļus piespiedu kārtā atņemt no pašvaldības varas sfairā esošām atsevišķām personām un šo personu pienākums līdzekļus nodot, padara pašvaldību vienības par kopējām piespiedu saimniecībām. Ar mantas piespiedu atņemšanu pašvaldībām tomēr jābūt ļoti uzmanīgām. Nav attaisnojama rīcība, ja pašvaldības izšķērdīgi izlieto no privātām saimniecībām atņemto mantu, kuŗa, palikdama šais saimniecībās, būtu noderējusi ražīgam darbam un visas tautas saimniecības attīstībai. Tamdēļ pašvaldības drīkst atņemt mantu tik tādos apmēros, cik tas nepieciešams pašvaldību uzdevumu veikšanai pie taupīgas, lietderīgas un saimnieciskas rīcības. Publisko maksājumu resp. pienākumu sadalīšana starp atsevišķām privātām saimniecībām var notikt pēc diviem principiem:

- 1) pēc pakalpojuma un pretpakalpojuma samēra (nodevu princips), un
- 2) pēc maksāšanas spēju mērauklas (nodokļu princips).

Pirmā gadījumā maksājumus sauc par nodevām, otrā gadījumā par nodokļiem (R.v.Kaufmann - "Die Kommunal финанzen" 1906.g. izdevums, II sējums, 70.-71. lp.).

N O D E V A S.

Nodevas ir atsevišķu personu maksājumi par atsevišķiem pakalpojumiem, kuŗus tai sniedz publiski-tiesiskas iestādes. Nodevas ir tieša atlīdzība par kādu pašvaldības darbību. Nebūtu pielaižams, ka pašvaldības ar nodevu palīdzību segtu izdevumus, kuŗi saistīti ar izdarīto pakalpojumu, un bez tam iegūtu vēl kādu virspeļņu. Nevar gan arī pašvaldībām pārņemt, ja viņas, ļoti uzmanīgi kalkulējot ar atsevišķiem pakalpojumiem saistītus izdevumus, ņem vērā nelabvēlīgus apstākļus, kuŗi var-būt faktiski nemaz neiestāsies un ar kuŗu atkrišanu pašvaldībām radīsies zināmi ietaupījumi un gala rezultātā peļņa no iemaksātām nodevām. Var arī rasties peļņa sakarā ar to, ka pašvaldību pakalpojumu izmaksu ir grūti pareizi aprēķināt un ka bieži neiespējami norobežot izdevumus vienai atsevišķai darbības nozarei no izdevumiem citām vispārējām vajadzībām. Tomēr jācenšas pieturēties pie pakalpojumu un pretpakalpojumu principa vismaz tādā mērā, lai izvairītos no uzkrītošas un nesamērīgas attiecības starp izdevumiem un iekasējamām nodevām.

Nodevu atlīdzības raksturs viņas lielā mērā tuvina pašvaldību privāttiesiskiem ienākumiem. Tomēr jau pēc saviem izcelšanās pamatiem tie vieni no otriem atšķirās. Nodevas pašvaldības uzliek vienpusīgi, dibinoties uz savu finanču varu, turpretīm pašvaldību privāttiesiskie ienākumu dibinās uz privāttiesiskām līguma attiecībām. Praksē gan arī bieži privāttiesiskos ienākumus apzīmē par nodevām. No tiesiskā viedokļa gan ir no svara noskaidrot nodevu tiesisko dabu, jo no tā atkarājās, vai jautājums izšķirams pēc publiskām, vai privātām tiesībām un vai nenomaksātā summa piedzenāma administratīvā kārtā, vai arī tikai saskaņā ar tiesas lēmumu.

Pēc sava pielietošanas veida nodevas var būt divējādas. Ja kāds no pašvaldības pārvaldes aktiem ir bijis par iemeslu nodevas iekasēšanai, tad to sauc par pārvaldes nodevu, piemēram, nodeva par norakstu apliecināšanu. Turpretīm, ja nodevu iekasē par kādas pašvaldības iestādes vai ierīces lietošanu, tad šāds maksājums apzīmējams par lietošanas nodevām, piemēram, tirgus nodevas, skolas nauda u.c. Parasti dažādu valšķu likumdošana pie šo divu nodevu veidiem pieiet no dažādiem redzes viedokļiem. Pārvalžu nodevu likmes parasti noteikti fiksē likumā, vai arī nosaka to augstāko robežu. Turpretīm lietošanas nodevu likmju noteik-

šana pilnīgi atstāta pašvaldībām, vai arī viņām jāpieturās pie vispārējos vilcienos dotiem norādījumiem (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft, II sējums, 1922.g. izdevums, 169.lp.).

Mūsu lauku pašvaldības galvenā kārtā iekasē pārvaldes nodevas. Pagastu pašvaldībām ir tiesība ņemt:

1) apriņķa valdes noteiktos apmēros nodevas par dažādu dokumentu, apliecību vai norakstu izgatavošanu (Likums par pagastu pašvaldībām 80.pants), un

2) atlīdzību par civilstāvokļa aktu registrēšanu dzimtssarakstu nodaļās (Noteikumu par civilstāvokļa aktu registrēšanu 4.pants).

Apriņķu pašvaldības var iekasēt tā sauc. "kanclejas nodokli" no visiem norakstiem un apliecībām, kuŗas izdod uz ieinteresētās personas vēlēšanos un kuŗas ir aplikamas ar zīmognodokli valstij par labu, pie kam "kanclejas nodoklis" nedrīkst pārsniegt zīmognodevu. Bez tam apriņķu valdēm tiesība ņemt tirgus maksu pēc iekšlietu ministrijas apstiprinātas takses (Likums par apriņķu pašvaldību 53. un 54.pants). No visām lauku pašvaldību nodevām tikai tirgus maksa pieskaitama lietošanas nodevām.

Arī nodevām lauku pašvaldību financēs ļoti niecīga nozīme. Pēc 1931/32.g. budžetiem Latvijas pagastu pašvaldības

bija paredzējušas iekasēt rakstu nodevas Ls 25.162.- apmērā (nepilni 0,2% no visa budžeta) un dzimtssarakstu nodaļas nodevas Ls 19.325.- apmērā (mazliet vairāk par 0,1%), apriņķu pašvaldības tirgus nodevas Ls 17.352.- (0,3%) un kanclejas nodevas Ls 610.- (0,01%). Attiecībā un dzimtssarakstu nodevām jākonstatē, ka tās sedz tikai daļu no pagastu dzimtssarakstu nodaļu uzturēšanas izdevumiem, kuŗi tai pašā 1931/32. gada budžetos bija aprēķināti uz Ls 67.038.- (0,4% no budžeta) /Lauku pašvaldību gada grāmata 1932.g. 171., 191., 192. un 200. lp. /.

N O D O K Ļ I.

Par nodokļu jēdziena būtiskām sastāvdaļām Otto Meyers uzskata sekojošas pazīmes:

1) aplikšanas mērķis, t.i. nolūks palielināt kādas publiski-tiesiskas vienības ienākumus,

2) aplikšanas vispārīgums, neattiecinot to uz atsevišķām, bet gan uz visām personām, kuŗas atrodās līdzīgos apstākļus, un

3) aplikšanas nesaistīšana ar kādu noteiktu publiskas iestādes pretpakalpojumu.

Visas šīs 3 pazīmes Vācijas nodokļu nolikums (R.A.O. § 1.) apvieno sekojošā nodokļu jēdziena dēfinējumā: "nodokļi

ir vienreizīgi vai atkārtoti naudas maksājumi, ja tie nav uzskatāmi par pretpakalpojumu par kādu atsevišķu pakalpojumu un ja tos kāda publiski-tiesiska iestāde, ienākumu iegūšanas nolūkos, uzliek visiem, pie kuriem iestājās apstākļi, kas, saskaņā ar likumu, nosaka maksāšanas pienākumu". Tā kā lauku pašvaldības arī ir publiski-tiesiskas iestādes, tad šī dēfinīcija attiecināma arī uz lauku pašvaldību nodokļu jēdzienu.

Vienā ziņā pašvaldību nodokļi atšķirās no valsts nodokļiem. Pašvaldības nodokļu uzlikšanā ir ierobežotas. Viņas patstāvīgi nevar noteikt nodokļu veidus un to robežas. Kā valstij subordinētas publiski-tiesiskas iestādes, pašvaldības var ņemt nodokļus tādos apmēros, kādos valsts viņām to atļauj. Pašvaldību tiesības zināmās robežās noteikt nodokļu augstumu ir atvasinātas no suverenām valsts tiesībām. Visu šo pašvaldību ierobežoto tiesību smaguma punkts atrodas tai apstākļī, ka valsts un arī pašvaldības savus nodokļus iekasē no vienām un tām pašām privātām saimniecībām resp. nodokļu maksātājiem. Lai viņu maksimālās maksāšanas spējas neizmantotu valsts un tanī pašā laikā arī pašvaldības, valsts pienākums ir noteikt pašvaldību nodokļu veidus un to augstākās robežas. Krīt arī vēl svarā, cik lielos apmēros valsts atsakās no savām nodokļu tiesībām un atrod par liet-

derīgu tās nodot savām pašvaldībām. Valsts pienākums ir saskaņot savu nepieciešamību pēc nodokļu ienākumiem ar tādām pašām pašvaldību vajadzībām. Augstāko robežu šīm kopējām valsts un pašvaldību vajadzībām nosprauž nodokļu maksātāju maksāšanas spējas. Jautājuma atrisināšana par nodokļu ienākumu sadalīšanu starp valsti un pašvaldībām lielā mērā sarežģijās saimniecisku grūtību laikmetos, kad tautu saimniecība cieš no depresijas, vai arī ir novājināta no pārciestiem kaņiem un inflācijas. Sadalot nodokļu avotus starp valsti un pašvaldībām, būtu jāņem vērā sekojoši pamatprincipi:

1) pašvaldības nodrošināmas ar pietiekošiem nodokļu ienākumiem, t.i. šiem ienākumiem jābūt tik lieliem, lai pašvaldības varētu pildīt viņām uzliktos pienākumus (pietiekošu līdzekļu nodošanas princips),

2) pašvaldībām jānodod lielāka rīcības brīvība nodokļu apmēru noteikšanā, lai tās pēc vajadzības nodokļu likmes varētu paaugstināt vai pazemināt; pie nepareizas saimniekošanas nodokļu likmes būs jāpaaugstina; šis apstāklis palielinās lemjošo personu atbildības sajūtu viņu vēlētajū resp. nodokļu maksātāju priekšā (patstāvīgas atbildības princips),

3) pašvaldību rīcībā jānodod galvenā kārtā tie nodokļi, kuŗi skar nodokļu maksātāju vietējo saimniecisko darbību,

jo šie nodokļi visvairāk piemēroti pašvaldību izdevumu segšanai, kuŗi izsaukti no vietējiem apstākļiem (vietējo saimniecisko apstākļu sakarības princips), un

4) regulēt valsts un pašvaldību organu kompetenci nodokļu aplikšanas un iekasēšanas jautājumos, lai šinī organizācijas lietā pēc iespējas vairāk būtu iespējams ievērot saimniecisko principu.

(Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft papildu sējums 1927.g. izdevums, 225.525-8lp.).

Pietiekošu līdzekļu nodošanas princips ir ļoti svarīgs. No viņa pareizas atrisināšanas atkarājās visa pašvaldību darbība. Ja viņām nav nodoti pietiekoši līdzekļi, tad tās arī nevar kārtīgi saimniekot. Obligātoriskie pienākumi paliek neizpildīti un pašvaldību saistības nekārtotas. Drošākā izeja būtu, ja pašvaldībām nodotu līdzekļus ar lielu rezervi. Tad līdzekļu trūkums būtu novērsts. Tomēr ne arvien tas ir iespējams un vēlams. Neiespējams tas ir tādos gadījumos, ja valsts kopā ar pašvaldībām līdz augstākai iespējamībai jau ir izmantojušas nodokļu maksātāju spējas. Dodot pašvaldībām pie šādiem apstākļiem iespēju ievest jaunus, vai arī paaugstināt vecos nodokļus, rodas bažas, ka tiks pārāpgrūtināti nodokļu maksātāji, kas var nelabvēlīgi atsaukties uz visu saimniecisko dzīvi. Izeja tādos gadījumos atrodama tikai

pašvaldību izdevumu samazināšanā. No otras puses līdzekļu nodošana pašvaldībām ar lielu rezervi nav vēlama, tad pašvaldības saimnieko nekārtīgi un izšķērdīgi. Tādos gadījumos pašvaldību prasības pēc jauniem ienākumu avotiem ir gandrīz neaprobežotas. Valsts pienākums ir pasargāt nodokļu maksātājus no šī izšķērdīgā saimnieka.

Nodokļu ienākumu nodošanu pašvaldībām izved dažādi. Viens veids ir, ja valsts kādā nodoklī dalās ar pašvaldībām. Tāds, piemēram, Latvijā ir progresīvais ienākuma nodoklis. Valsts saņem pusi no šī nodokļa un otru pusi - pašvaldības. Otrs veids ir tāds, ka valsts atļauj pašvaldībām noteikt sev par labu procentuālas piemaksas pie valsts nodokļa. Tāda kārtība pirms kara pastāvēja Vācijā pie ienākumu nodokļa aplikšanas. Pēc trešā veida valsts piešķir pašvaldībām tiesību iekasēt kādu nodokli patstāvīgi. Tādā gadījumā pašvaldības uz viņām doto pilnvarojumu pamata lemj par nodokļa uzlikšanu viņu iespaida sfairā esošiem pilsoņiem. Parasti, tomēr, valsts ierobežo pašvaldību tiesības ar nolūku pasargāt nodokļu maksātājus no pārāk lielas aplikšanas. Viens no šādiem ierobežojumiem ir nodokļa likmes augstākās robežas noteikšana. Ir gan izteikts uzskats (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft papildu sējums, 1927.g. izdevums, 1535. lap.puse), ka šādas robežas ir nevēlamas. Šis uzskats moti-

vēts ar to, ka robežas parasti jānosaka tik augstas, lai tās varētu apmierināt arī trūcīgāko pašvaldību vajadzības. Pirms un pēc kara piedzīvojumi pierādot, ka šīm augstām robežām arvien esot bijis ārkārtīgs pievilksšanas spēks. Noteiktās robežas lielā mērā iespaidoja pašvaldības un drīzi vien arī spēcīgās pašvaldības uzlikušas nodokļus pēc augstām likmēm, kuŗas bija noteiktas, lai dotu iespēju arī trūcīgām pašvaldībām apmierināt savas vajadzības. Tādā veidā augstāko robežu noteikšana panākusi taisni pretējo, nekā tas sākumā bija domāts. Šim uzskatam varētu piekrist, tomēr paceļās jautājums, vai pašvaldību neierobežotās tiesības nenovedīs pie nodokļu maksātāju spēju pārapgrūtināšanu un nodokļu smaguma nevienlīdzīgas un netaisnīgas sadalīšanas starp iedzīvotāju atsevišķām grupām. Vismaz mūsu lauku, pašvaldībās novērots (ziņas ievāktas pašvaldību departamentā), ka pagastu padomju vairākums cenšās nodokļu nastu pēc iespējas novelt uz mazākuma pleciem. Tur, kur noteicošais vārds pagastu padomēs ir zemes īpašniekiem, novērota tieksme pēc iespējas pilnīgāki izmantot pašvaldības, t.i. bijušo personas nodokli un otrādi, tur, kur lielāks iespaids bijis rokpeļņiem un trūcīgākiem iedzīvotājiem, nodokļu nasta pēc iespējas uzvelta nekustāmas mantas nodokļa maksātājiem. Varētu iedomāties, kāds būtu bijis stāvoklis, ja abiem šiem nodokļiem

nebūtu noteiktas augstākās robežas. Nav pat izslēgta iespēja, ka atsevišķu nodokļu maksātāju grupu saimnieciskais stāvoklis būtu stipri cietis, kas nelabvēlīgi būtu atsaucies uz visu vietējo saimniecisko dzīvi. Tamdēļ par pilnīgi dabinātu jāuzskata prasība, lai valsts noteiktu atsevišķu pašvaldību nodokļu likmju augstākās robežas.

Tāpat par pareizu uzskatāma rīcība, ja ar likumu nosaka, kādās attiecībās var būt dažādu nodokļu likmes savā starpā un ka zināmu nodokli var sākt izmantot tikai tad, kad ir noteiktos apmēros izmantoti citi nodokļi. Mūsu pagastu pašvaldības likuma 67. panta piezīmē, piemēram, atrodams sekojošs noteikums: "ja izsmelot visas likumā atvēlētās nodokļu maksimālās likmes, budžetu nav iespējams sabalansēt, tad pagasta padomei ir tiesība paaugstināt p r o p o r c i o - n ā l i v i s u s n o d o k ļ u s l i d z 20%" (1931.g.lik. kr. Nr.46). Likumdevējs atradis par nepieciešamu atļaut paaugstināt tikai visus nodokļus proporcionāli, lai novērstu iespēju paaugstināt zemes nodokli lielākos apmēros, nekā pašvaldību nodokli, un arī otrādi. Prūsijas pašvaldībām (arī lauku) ir līdzekļu ievākšanas pakāpenība ļoti sīki noteikta. Pirmkārt, atrodams nosacījums, ka pašvaldības var sākt izlietot tiesības nodokļu uzlikšanai tikai tad, ja izdevumu segšanai nepietiek ienākumu no īpašumiem, nodevām,

dažāda veida piemaksām u.t.t. Tālāk, no nodokļiem pašvaldībām vispirms ir jāizmanto netiešie un tikai pēc tam viņas var aplikēt savus nodokļu maksātājus ar tiešiem nodokļiem. Pirms ienākuma nodokļa reformas 30.martā 1920.gadā, attiecība starp pašvaldību piemaksām pie šī nodokļa un reāliem nodokļiem Prūsija bija ar likumu fiksēta. Tas bija darīts ar nolūku, pēc iespējas novērst nedibinātu viena nodokļa pastiprinātu izmantošanu, toties samazinot ienākumus no citiem nodokļiem. Atkāpties no likumā noteiktās attiecības varēja tikai ar pārraugu iestāžu piekrišanu. Pēc 1920.gada, kad pašvaldībām vairs nebija tiesību pēc sava ieskata paaugstināt piemaksas pie valsts ienākuma nodokļa, atkrita vajadzība fiksēt attiecības starp ienākuma un reāliem nodokļiem, toties ar likumu noteica attiecības starp atsevišķām pašvaldību piemaksām pie reāliem nodokļiem, kuŗi tagad pašvaldību budžetus sastādīja kustošo daļu (šo lomu pirms kara izpildīja ienākumu nodoklis). Pēc jauniem noteikumiem piemaksa pie nekustāmas mantas un rūpniecības nodokļa pašvaldības varēja noteikt viena un tā paša procenta apmērā. Ar apriņķa pašvaldību piekrišanu pagasti varēja viena no šo nodokļu piemaksas procentu paaugstināt līdz divkārtšam apmēram, salīdzinot ar otra nodokļa piemaksām, tomēr tikai tānīs gadījumos, ja no pagastu labierīcībām paaugstinātā nodo-

kļa maksātāji ieguva sevišķus labumus, vai arī to saimniecības pagastiem sagādāja sevišķi lielus izdevumus. Ja šie apstākļi nebija konstatējami, vai arī ja viena nodokļa piemaksas procentu gribēja paaugstināt pāri divkāršam apmēram, salīdzinot ar otra nodokļa piemaksas procentu, tad bija nepieciešama iekšlietu un finanču ministra piekrišana. Pēdējie gan savas tiesības attiecībā uz lauku pašvaldībām nodevuši provinču valdības prezidentiem (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft, papildu sējums 1927.g. izdevums 836.lp.).

Atzīstot par nepieciešamu pašvaldību tiesību ierobežošanu attiecībā uz nodokļu likmju augstumu un uzliedamo nodokļu attiecībām, līdz ar to tomēr jāuzstāda prasība, lai pašvaldību nodokļu sistēma būtu elastīga. Visā sistēmā jābūt vienai kustīgai daļai, kuŗu pēc vajadzības varētu vairāk vai mazāk izmantot. Ja turpretīm visas bez izņēmuma nodokļu likmes ir noteikti fiksētas un bez tam varbūt arī izdevumi pa lielākai daļai bruņoti ar likumiem, tad pašvaldībām vairs nav atstāta nekāda iespēja saimniekot. Viņas pārvēršas par vienkāršiem likumu burtu izpildītājiem. Mīnām atliek tikai konstatēt nodokļu maksātāju skaitu un to pareizināt uz likumā noteikto nodokļu likmi, lai fiksētu pašvaldību ienākumus. Pie tādiem apstākļiem pilnīgi dabīgi, ka saskaņojot uzstādītā budžeta ienākumus un izdevumus, automā-

tiski rodās atlikums vai iztrūkums, kuŗu izlīdzināšanai pašvaldības ir bezspēcīgas. Pašvaldībām nav arī iespējams piemēroties vietējiem apstākļiem un nodokļu maksātāju spējām. Un taisni tas ir pašvaldību uzdevums, taisni tā ir viena no svarīgākām pašvaldību īpašībām, kas viņām dod lielas priekšrocības pret centralizētām valsts iestādēm. Atņemot pašvaldībām iespēju zināmās robežās patstāvīgi saimniekot, lielā mērā samazinās pašvaldību nozīme.

Pie sastingušas sistēmas zūd arī katra pašvaldības priekšstāvju patstāvīga atbildīga nodokļu maksātāju priekšā. Pie elastīgas sistēmas pašvaldības darbinieku saimniekošanas veids tūliņ atsaucās uz nodokļu maksātāju kabatām. Saimnieciski rīkojoties, varēs nodokļu nastu samazināt. Rīkojoties pretēji, nodokļi būs jāpaaugstina, par ko nodokļu maksātāji prasīs atbildību no viņu vēlētiem pašvaldību darbiniekiem. Tādā veidā pastiprinājās sabiedrības kontrole pār pašvaldības darbību.

Kā redzams, ir daudz svarīgu motīvu elastīgai pašvaldību nodokļu sistēmai. Tomēr arī viņai ir savas ēnas puses. Par vienu no negatīvām parādībām jāuzskata tas, ka pie lielas pašvaldību rīcības brīvības nodibinās tā saucamās nodokļu oazes. Dažādās pašvaldībās vienāda lieluma ienākumi, vienlīdzīgi saimnieciski pasākumi būs aplikti ar dažāda

augstuma nodokļiem. Var rasties uzkrītoša nevienlīdzība nodokļu uzlikšanā. Kapitāli centīsies pārvietoties uz pašvaldībām ar mazākiem nodokļiem. Tas vēl vairāk pasliktinās to pašvaldību stāvokli, kuŗas bieži aiz nelabvēlīgiem saimnieciskiem apstākļiem ir spiestas ņemt augstākus nodokļus, jo aizbēgušā kapitāla līdz šim maksātie nodokļi būs jāsadala uz atlikušajiem maksātājiem. Visā visumā pašvaldības ar trūcīgākiem nodokļu maksātājiem resp. sliktākiem saimnieciskiem apstākļiem būs spiestas lielākā mērā izlietot savas nodokļu paaugstināšanas tiesības, pirmkārt jau tamdēļ, ka nebūs tik liela, rēķinot uz vienu iedzīvotāju, ar nodokļiem apliekamo ienākumu un kapitālu, un otrkārt tamdēļ, ka trūcīgākie iedzīvotāji izsauks pašvaldībām lielākus izdevumus dažādiem sabiedriskās palīdzības veidiem. Tā tad uz katru trūcīgās pašvaldības nodokļu maksātāju pleciem gulsies samērā ar viņa ienākumiem lielāka nodokļu nasta, nekā uz turīgu iedzīvotāju.

Ar to attiecībā uz vienas valsts visiem iedzīvotājiem ne tikai nebūs izvests dzīvē progresīvās aplikšanas princips, bet taisni otrādi - šie iedzīvotāji būs aplikti regresīvi. Par raksturīgu piemēru šādai nevienlīdzīgai aplikšanai varētu noderēt apstākļi, kuŗus pirms kara radījušas Vācijas pašvaldību tiesības neaprobežoti noteikt sev par labu procentu-

ālas piemaksas pie valsts ienākuma nodokļa. Šo piemaksu apmēri bija dažādi. Saimnieciski mazspējīgās un mazākās pašvaldībās šīs piemaksas līdzinājās 425% pie valsts ienākuma nodokļa, bagātākās un lielākās pašvaldībās, turpretīm, tikai 100%. Sakarā ar to arī vienādi ienākumi bija dažādi aplikti ar ienākumu nodokli. Piemēram, no 1200 marku ienākumu Visbadenē maksāja valsts un pašvaldību ienākumu nodokli 18 markas, bet Prūsijas Štargardē - 36 markas. Tāpat 30.000 marku lieli ienākumi Prūsijā, atkarībā no maksātāja dzīves vietas bija aplikti ar 1.080 līdz 4.905 markām (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft, III sējums, 1924.g. 5.lp.). 30.marta 1920.g. likums atņēma pašvaldībām tiesības neaprobežoti noteikt sev par labu piemaksas pie ienākuma nodokļa. Tanī vietā atsevišķām valstīm kopā ar pašvaldībām nodeva noteiktu daļu no apvienotās valsts ienākuma nodokļa (Reichseinkommensteuer). Šī daļa vairākkārt grozīta un 1927.gadā noteikta uz 75% no visa nodokļa. No šīs kopējās daļas atsevišķas valstis vienu daļu paņēma sev un atlikušo nodeva pašvaldībām. Pašvaldību daļa 1927.gadā līdzinājās no 23,6% (Meklenburg-Šveringā) līdz 57,1% (Oldenburgā) no augšē minētām 75% (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft, papildu sējums, 1927.g. izdevums 1499. un 1508.lp.). Līdz ar to pašvaldības vairs nevarēja iespaidot ienākuma lielumu no

ienākuma nodokļa. Viņām bija jāapmierinās ar to, ko tām atstāja Vācijas valsts (Reich) un savienībā ietilpstošās atsevišķas valstis (Staat). Ienākuma nodoklis zaudē savu lielo nozīmi kā pašvaldību finanču kustīgā daļa. Tas piespieda Vācijas pašvaldības pastiprinātā kārtā izmantot atlikušos ienākumu avotus un tie bija galvenā kārtā reālie nodokļi. Tie pārvērtās par pašvaldību finanču vajadzību ventīlu. Ar izdevumu pieaugšanu radās nepieciešamība pastiprinātā kārtā izmantot šos nodokļus. Tas drīz vien varēja novest pie mantas daļas atsavināšanas. Tamdēļ reālos nodokļus nevar izmantot kā pašvaldību finanču vajadzību ventīlu. Vācijas apvienotās valsts vara gan centās reālo nodokļu paaugstināšanu novērst, bet tam bija maz panākumu, jo reālo nodokļu vietā valsts neatrada par iespējamu nodot kādu citu nodokli, kas varētu nodēvēt par pašvaldību budžetu kustīgo daļu. Tam nolūkam ienākuma nodoklis bija visvairāk piemērots. Tamdēļ arī sāka pacelties balsis, ka pašvaldību finances varēs nokārtot tikai tad, ja pašvaldībām atkal dos tiesības patstāvīgi noteikt piemaksas pie ienākuma nodokļa. Galu galā arī valsts vara tam piekrita un pieteica šo tiesību atjaunošanu ar 1927.g. 1.aprili. Tomēr šo solījumu nevarēja pildīt, kamdēļ tā izvešanu dzīvē atlika uz vēlāku laiku (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft, papildu sējums, 1927.g.izdevums, 1500. un

1530.lp.).

Šis piemērs norāda, ka jautājums par pašvaldību patstāvīgām aplikšanas tiesībām un par viņu finanču elastīgumu nebūt nav tik vienkāršs. No vienas puses ir dibināta prasība, lai pašvaldību finances būtu elastīgas, lai pašvaldības nopietnas vajadzības gadījumā varētu atsevišķus nodokļus paaugstināt. No otras puses ir prasība pēc vienlīdzīgas nodokļu nastas sadalīšanas un nodokļu maksātāju spēju ievērošanas. Starp šīm divām pretējām prasībām jāatrod apstākļiem piemērota izeja. Pirmskaņa Vācija atrada par iespējamu piešķirt pašvaldībām plašākas tiesības tamdēļ, ka saimnieciska uzplaukuma laikā nodokļu maksātāju spējas bija samērā maz izmantotas. Pēckaņa apstākļi Vācijā ir taisni pretēji. Pasaules kara seku likvidēšana un lielle maksājumu ārvalstīm piespieduši nodokļu maksātāju spējas izmantot līdz augstākai robežai. Atļaut pašvaldībām ar savām nodokļu piemaksām pāriet pāri par šo robežu nebija iespējams. Nodokļu maksātāju aizsardzības nolūkos valsts bija spiesta ierobežot pašvaldību tiesības, lai gan viņa pati atzina, ka šīs tiesības būtu atjaunojamas. Izvest šo nodomu dzīvē viņai neatļāva reālie apstākļi. No tā varētu nākt pie slēdziena, ka saimnieciski labvēlīgos laikos valsts var piešķirt pašvaldībām plašākas tiesības nodokļu uzlikšanā, bet saimniecisku

sarežģijumu laikmetos valsts pienākums ierobežot šīs tiesības, lai pasargātu saimnieciski novājinātu nodokļu maksātāju no pārliecīgas aplikšanas. Plašāku tiesību piešķiršana, kā jau iepriekš minēts, izsauc nevienlīdzīgu aplikšanu. Pie sastingušas nodokļu sistēmas šāda parādība nav novērojama, toties saimnieciski vājākām pašvaldībām nav iespējams veikt viņām uzliktos pienākumus. Šīs negatīvās parādības var novērst ar ienākumu un pienākumu izlīdzināšanu starp atsevišķām pašvaldībām.

IENĀKUMU IZLĪDZINĀŠANA.

Ienākumu izlīdzināšana izdarāma tādā veidā, ka kāda augstāka valsts vai pašvaldības iestāde, ņemot vērā vietējos īpatnējos apstākļus, sadala kāda nodokļa vai tā daļas ienākumus starp zemākām pašvaldību vienībām. Pienākumu izlīdzināšana izvedāma dzīvē tādā veidā, ka augstākā un spēcīgāka publiska organizācija pārņem no zemākām zināmu uzdevumu pildīšanu. Vienā un otrā gadījumā izlīdzina tās īpatnības, kuŗas traucē saskaņot pašvaldību ienākumus ar viņu izdevumiem. Tā ir savā ziņā pašvaldību savstarpējā izpalīdzēšanās. Uzskats par šādas izpalīdzēšanās nepieciešamību ir pēdējā laika auglis. Senāk bija uzskats, ka katram cilvēkam jāpalīdz pašam sev. Šis uzskats dominēja nevien cilvēku

privātās attiecībās, bet arī publiskās tiesībās. Tagad tas ir radikāli grozījies. Saimnieciskais un sociālais sabrukums ir radījis pārlicību par vispārējas sociālās palīdzības nepieciešamību. Līdzīgi privātām personām arī spēcīgākām publiskām organizācijām jāpalīdz vājākām.

Lielāka nozīme izlīdzināšanas principam ir lielās valstīs. Tas tamdēļ, ka lielākā valstī, kur izved dzīvē vienveidīgus noteikumus, rodas ievērojamas atšķirības atsevišķos apgabalos. Šīs īpatnības nāk konfliktā ar vienlīdzīgiem noteikumiem. Lai noteikuma burta dēļ nepaliktu neievērotas reālās dzīves dibinātas prasības, nepieciešami atrast izlīdzināšanu starp sastingušiem noteikumiem un vietējām īpatnībām.

Vislabāk ienākumu izlīdzināšanai piemēroti tādi nodokļi, kuŗiem vispārīgs raksturs resp. kuŗi ir atkarīgi no personas darbības ne tikai vienas pašvaldības robežās, bet gan plašākā, pat visas valsts apmērā. Par tādu pirmā kārtā varētu uzskatīt apgrozījuma nodokli. Arī ienākumu nodoklis varētu noderēt izlīdzināšanas nolūkiem. Tāds uzdevums viņam arī piešķirts Prūsijā un Bavarijā (Handbuch der Finanzwissenschaft, Gerloff und Meisel, 1926.g. izdevums, 371.lp.). Arī mūsu apstākļos ienākumu nodoklis varētu noderēt izlīdzināšanas nolūkiem, pie kam šai izlīdzināšanai

vajadzētu notikt nevien lauku, bet gan visu Latvijas pašvaldību starpā, zinams pie noteikuma, ka ar ienākumu nodokli apliek arī lauksaimnieciska rakstura ienākumus. Kā piemērs varētu noderēt Rīgas pilsētas apstākļi. Rīgā koncentrēta liela daļa no mūsu tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumiem, kuņu darbības rajons ir visa Latvija. Šie uzņēmumi eksistē no peļņas, kuņu tiem dod netik vien Rīgas, bet arī pārējās Latvijas iedzīvotāji. Pusi no šo uzņēmumu un viņu darbinieku ienākumu nodokļa saņem tikai Rīgas pašvaldība. Arī mūsu centrālās valsts iestādes apkalpo visu valsti. Šo iestāžu darbinieki ienākumu nodokļa pašvaldības daļu samaksā Rīgas pilsētai par labu. Ja ienākumu nodokli izlietotu izlīdzināšanas nolūkos, tad zināmu daļu no Rīgas pilsētas ienākumiem saņemtu arī saimnieciski vājākas pašvaldības.

Reālie nodokļi ienākumu izlīdzināšanai maz piemēroti, jo tie vairāk saistīti ar vietējiem apstākļiem. Tomēr praksē Vācijā izlīdzināšanas nolūkam izlieto reālos nodokļus. Tālāk paceļās jautājums, pēc kāda principa sadalīt izlīdzināšanai nolemtos līdzekļus. Nav pareizi, ka par pamatu ņem pašvaldību faktiskos izdevumus. Tas veicinās izšķērdību un bieži būs premija par nesaimniecisku rīcību. Taupīgās pašvaldības, turpretīm, var nedabūt nekā, lai gan pēc viņu reāliem saimnieciskiem apstākļiem tām būtu tiesība saņemt kā-

du daļu no izlīdzināšanas līdzekļiem. Negatīvi piedzīvojumi šinī ziņā bijuši Prūsijā pa inflācijas laiku, kad valsts sēdza zināmu daļu no pašvaldību darbiniekiem izmaksājamām algām. Vispār par pamatu var ņemt tikai objektīvas mērauklas, uz kuŗu pamata var taisīt zināmus slēdzienus par izdevumu apmēru. Noderīgs var būs iedzīvotāju skaits, jo no cilvēku daudzuma pirmā kārtā atkarājās pašvaldību izdevumi. Tomēr arī iedzīvotāju skaits jāpieņem ar zināmu korrektīvu. Piemēram mūsu lauku pašvaldībām ar trūcīgiem iedzīvotājiem būs lielāki izdevumi nespējnieku uzturēšanai, lauku iedzīvotāju ārstēšanai u.t.t. Tamdēļ līdzekļu sadalīšanai jāpieņem faktiskais iedzīvotāju skaits, pieskaitot zināmu procentu sakarā ar konstatējamām īpatnībām, kuŗas izsauc izdevumu palielināšanos. Par sadalīšanas atslēgu var noderēt arī pašvaldības robežās esošo bērnu resp. skolēnu skaits. Tāpat pašvaldībām, kuŗām jāuztur kārtībā ceļi, varbūt par mērauklu šo ceļu gaŗums u.t.t. Var arī operēt ar minēto ciparu kombinējumiem. Piemēram Prūsijā apgrozības nodokli sadala pēc skolēnu un korigēto iedzīvotāju skaitu.

(Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft, papildu sējums, 1927.g. izdevums, 1535.-1538.lp.).

Visi šie ienākumu izlīdzināšanas veidi ir tikai palīg-
līdzekļi, lai sagādātu pašvaldībām izdevumu segšanai nepie-

ciešamās summas. Galvenā nozīme tomēr ir tiem publiski tiesiskiem ienākumiem, kuŗi kā patstāvīgi vai arī daļa no valsts nodokļiem ieplūst pašvaldību kasēs.

DALĪTIE NODOKĻI.

Mūsu lauku pašvaldību līdzdalība valsts nodokļus ir ar likumiem noteikti fiksēta un tā savu daļu nevar palielināt. Tā tad mūsu pašvaldības valsts nodokļu daļas nevar izlietot kā savu budžetu kustīgo daļu. Vispār valsts nodokļu daļas saņem tikai apriņķu valdes, bet pagastu pašvaldības savus nodokļus iekasē patstāvīgi. Arī apriņķu valžu budžetos dalītie valsts nodokļi pašlaik vairs lielu lomu nespēlē. 1928/29.g. viņu nozīme gan izteicās ar 24,2%, bet 1930/31.g. vairs tikai ar 9,2% (Valsts statistiskās pārvaldes 1931.g. mēneša biļetens Nr.9.). Šāds ļoti starujš valsts nodokļu daļas samazinājums galvenā kārtā izskaidrojams ar to, ka ar pārgrozījumiem un papildinājumiem noteikumos par ienākumu nodokli (1929.g. lik.kr.Nr.63), šis nodoklis ir atlaists ar 1928. maksāšanas gaŗu un galīgi atcelts ar 1929.g. no lauksaimnieku un zvejnieku ienākumiem no viņu nodarbošanās un nekustāmas mantas. Ienākumu nodoklis 1928/29.g. apriņķu pašvaldībām deva Ls 829.892.-lielu ienākumu, bet 1931/32.g. tikaŗ Ls 200.178.- vai 3,3% no

visiem ienākumiem.

Ienākumu nodokļa gandrīz pilnīga atcelšana uz laukiem nav attaisnojama. Visās modernās valstīs ienākuma nodoklis ir nodokļu sistēmas mugurkauls un tā kustīgā daļa, kuŗa dod iespēju valstij un līdz ar to bieži arī pašvaldībām ienākumus pēc vajadzības paaugstināt vai pazemināt. Kā tādām viņam jābūt vispārīgam. Viņš attiecinams pēc iespējas uz lielāku nodokļu maksātāju skaitu. Visās lielās valstīs, kā Vācijā, Francijā, Anglijā un Ziemeļ-Amerikas Savienotās Valstīs ienākumu nodoklis ir vispārējs (Eheberg - "Finanzwissenschaft" 1922.g. izdevums 306.-321.lp.), viņš attiecās uz visām valstī dzīvojošām personām. Arī pie mums šis nodoklis bija ievests kā vispārējs. Ar viņu aplika visus eksistences minimumu pārsniedzošus ienākumus no lauksaimniecības un zvejniecības. Ar katru gadu aprinķu valžu ienākumi no šī nodokļa pieaug. Neskatoties uz samērā labiem financiāliem rezultātiem un pretēji vispār atzītiem principiem par ienākumu nodokļa vispārēju raksturu, no šī nodokļa tomēr atsvabināja ienākumus no lauksaimniecības un zvejniecības. Kā motīvu pieveda apstākli, ka lauku iedzīvotāji jau maksājot nekustāmas mantas un personas nodokli. Bet arī pilsētu iedzīvotāji maksā nekustāmas mantas un dzīvokļu nodokli. Vispār jāsaprot, ka pie šā likuma atcelšanas vairāk krita svarā

polītiski, ne saimnieciski motīvi. Ja jau atrada par nepieciešamu pamazināt lauku iedzīvotāju nodokļu nastu, tad nebūt nebija jāķerās pie modernās nodokļu sistēmas stūrakmeņa, bet to varēja izdarīt ar papildus nodokļiem, kā nekustāmas mantas un personas.

Pārējām valsts nodokļu daļām nav liela nozīme apriņķa valžu ienākumos. No šiem nodokļiem apriņķu valde bija paredzējušas ieņemt:

N o s a u k u m s	1926/27.g	1928/29.g	1931/32.g
No procentuālā peļņas nodokļa	215.950.-	215.000.-	200.643.-
No tirdzniecības un rūpniecības zīmēm.....	117.387.-	116.800.-	82.842.-
No vērtības pieauguma nodokļa	54.000.-	20.250.-	9.050.-
No nekustāmu īpašumu atsavināšanas nodokļa.....	22.400.-	18.200.-	19.000.-

PATSTĀVĪGIE NODOKĻI.

Mūsu lauku pašvaldības savus izdevumus galvenā kārtā sedz par patstāvīgiem nodokļiem. Tie pagastu budžetos ir lielāki par 80% un apriņķu - 3% no visiem ienākumiem. Paceļās jautājums, kādi nodokļi, izejot no aplikšanas un iekasēšanas veida, mūsu lauku pašvaldībām vispiemērotāki: vai patstāvīgie, vai arī valsts nodokļu daļas. Kā vieniem, tā otriem ir pozitīvas un arī negatīvas īpašības. Dalītiem

nodokļiem ir tā priekšrocība, ka tie palētina nodokļu ^uaplikšanu un iekasēšanu. Šī priekšrocība konstatējama tikai tad, ja pašvaldība patstāvīgu nodokļu veidā gribētu izmantot to pašu nodokļu avotu, kuŗu valsts, jo tad pie to pašu objektu aplikšanas celtos izdevumi kā valstij, tā arī pašvaldībām. Abām publiskām iestādēm paralēli būtu jāievāc vajadzīgie dati, paralēli jāizdara aprēķini un atsevišķi jānoorganizē iekasēšana.

Kopējiem valsts un pašvaldību nodokļiem varētu būt vēl tā priekšrocība, ka pašvaldību darbinieki, kuŗi labi pārzin vietējos apstākļus, varētu būt palīdzīgi kopēju nodokļu izvešanā. Saņemot zināmu daļu no šī nodokļa, pašvaldības būtu ieinteresētas, lai nodokļu maksātāji pilnīgi vai pa daļai neizvairītos no savu pienākumu pildīšanas. Pašvaldību darbinieku uzdevums būtu šādus mēģinājumus aizkavēt.

No otras puses kopēji nodokļi rada neērtības tanī ziņā, ka apgrūtina nodokļu reformu izvešanu. Reformas nepieciešamības gadījumos, ja rēķinājās kā ar valsts, tā arī ar pašvaldību financēm. Kas valstij kādreiz ir vēlams, iespējams, vai pat nepieciešams, tas pašvaldību financēs var izsaukt nelabvēlīgas sekas, un arī otrādi. Pie kopējiem nodokļiem arvien būs grūtāk atrast izeju. Valstīs, kuŗās pašvaldībām dod tiesību noteikt piemaksas pie valsts nodokļiem, konsta-

tējama vēl viena negatīva īpašība. Ja valsts nodoklis ir netaisns, vai ja tas smagi gulstās uz nodokļu maksātājiem, tad šīs nevēlamās parādības ar pašvaldību piemaksām tiek dubultotas, trīskāršotas u.t.t. atkarībā no tā, cik kārtīgos apmēros pašvaldības noteikušas savas piemaksas.

Pastāvīgiem pašvaldību nodokļiem, turpretim, ir sekojošas pozitīvas īpašības. Apliekot iedzīvotājus ar patstāvīgiem pašvaldību nodokļiem, ir iespējams ievērot īpatnējos apstākļus, ja nodokļu likmes nav sastingušas. Tas sevišķi no svara pie zemes nodokļa, ja kadastrs, uz kuŗu šie nodokļi dibinās, ir novecojis. Pie patstāvīgā nodokļa pašvaldībām ir iespējams varbūtējas kļūdas mīkstināt un nodokļu likmes piemērot dzīves īstenībai. Patstāvīgos nodokļus pašvaldības var izlietot arī kā savu budžetu kustošo daļu. Saņemot noteikti fiksētu daļu no valsts nodokļa, pašvaldībām nav iespējams pieskaņot savus ienākumus izdevumiem. No svara arī ir, vai nodoklis jāmaksā valstij, vai tieši pašvaldībām. Vispār jāsaprot, ka pilsoņi sāk interesēties par nodokļiem tikai tad, ja tie viņiem personīgi jāmaksā. Kamēr nodokļi viņus neskar, tie maz interesējās par nodokļu augstumu un arī par to, kā iekasētos nodokļus izlieto. Apstākļi mainās tiklīdz no nodokļu maksāšanas atbrīvotais pilsonis pārvēršās par nodokļu maksātāju. Tad tas personīgi sāk sa-

jūst nodokļu smagumu un vairāk interesēties par pašvaldību ienākumu izlietošanu. No svara ir šo interesi izmantot sabiedriskās kontroles pastiprināšanai par vietējās pašvaldības darbību un tamdēļ vēlams, lai pilsonis savu nodokli iemaksātu tieši pašvaldību kasē. Ja kopējo nodokli tas iemaksā valsts kasē, tad viņš vairs tik skaidri neaptver, ka daļu no saviem ienākumiem nodevis vietējai pašvaldībai un ka no pašvaldības saimniekošanas veida atkarājās, vai šie piepiedu maksājumi uz priekšu būs mazāki vai lielāki. Tā tad kopējo nodokļu nomaksa valsts kasē mazina nodokļu maksātāju interesi par vietējās pašvaldības darbību un kontroli pār tās saimniekošanas kārtību. Patstāvīgie nodokļi šo kontroli pastiprina .

Izejot no pievestiem motīviem, jānāk pie slēdziena, ka principā patstāvīgie nodokļi ir vairāk piemēroti pašvaldībām, nekā kopējie. Tomēr izšķirot šo jautājumu konkrētā gadījumā jāgriež vērību uz sekojošiem apstākļiem:

1) vai pašvaldības pietiekoši nobriedušas svarīgu saimniecisku jautājumu atrisināšanai un

2) vai vietējos darbiniekos pietiekoši attīstīta sabiedriskā pienākumu sajūta.

Ņemot vērā pirmo apstākli Richards v. Kaufmans ("Die Kommunalfinanzen" II sējums, 1906.g. izdevums, 125.lp.) at-

rod, ka lauku pašvaldības šim uzdevumam nebūtu pietiekoši sagatavotas un ka viņām vairāk piemēroti kopējie nodokļi. Novērtējot mūsu lauku pašvaldību apstākļus, jāsaprot, ka tie ir ļoti dažādi. Ir pašvaldības, kurās vecu vecais latviešu zemnieku godīgums, pienākumu apziņa un sabiedriskās dzīves izpratne vēl nav zuduši. Dažās pašvaldībās darbojās līdz intelligenti darbinieki, kuriem varētu uzticēt arī sarežģītu jautājumu izšķiršanu. Turpretī ir arī pašvaldības, sevišķi Latgalē, kur sabiedriskās pienākumu apziņas līmenis vēl ir ļoti zems un kur noteicēji ir pašlabuma meklētāji. Tomēr šo pašvaldību dēļ nebūtu jāatsakās no uzskata, ka mūsu lauku pašvaldībām piemērotāki patstāvīgie nodokļi. Lielāka lauku pašvaldību pārraugu iestāžu stingrība varētu novērst daudzas no negatīvām parādībām un tad bez kādiem iebildumiem varētu pievienoties minētam uzskatam.

REĀLIE NODOKĻI.

Pēc vietējo saimniecisko apstākļu sakarības principa reālie nodokļi nododami pašvaldībām kā viens no svarīgākiem ienākuma avotiem. Reālie nodokļi tieši saistīti tikai ar pašu īpašumu, ne ar viņa īpašnieku. Tāmdēļ arī reālie nodokļi visvairāk piemēroti to pašvaldību izdevumu segšanai, kuri pirmā kārtā nāk par labu šiem īpašumiem, piemēram, ceļu

ierīkošanai un labošanai, pa daļai arī sociālai apgādei, policijas uzturēšanai u.t.t. Šo izdevumu segšanu vienīgi ar nodokļiem, kuŗi dibināti uz pilsoņu maksāšanas spējām un viņu tīriem ienākumiem, principā nebūtu atzīstāmi. Teorētiski var pielaist arī gadījumu, kad šādi ienākumi nemaz nav, bet ceļu uzturēšanai līdzekļi tomēr būs jārod (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaften, papildu sējums 1927.g. izdevums 527.lp.). Pievestā uzskata pamatojumu ļoti mazā mērā varēs attiecināt uz mūsu lauku pašvaldībām. Ceļus mūsu pašvaldības nelabo. Arī pirms kara tos galvenā kārtā uzturēja klaušu kārtībā. Sākot ar 1925.g. ceļu ierīkošanas un labošanas pienākums galvenā kārtā uzņēmusies valsts. Arīniecīgos pašvaldību izdevumus policijas uzturēšanai nevarētu uzskatīt par tādiem, kuŗi pirmā kārtā nāktu par labu lauku nekustāmas mantas īpašniekiem. Varbūt, ka nespējnieku uzturēšanas izdevumus cik necik varētu saistīt ar nekustāmiem īpašumiem, jo nespējnieki galvenā kārtā komplektējās no mazāk nodrošinātiem lauku iedzīvotājiem, t.i. nekustāmas mantas īpašnieku bijušiem algas cilvēkiem. Izglītības izdevumiem, turpretīm, ir tik vispārējs raksturs, ka tos absolūti nebūs iespējams uzskatīt par izdevumiem, kuŗi būtu jāsedz nekustāmas mantas īpašniekiem. Arī lauku pašvaldību medicīniskās palīdzības pakalpojumus var izmantot visi lauku iedzīvotāji vienlīdzīgi

neatkarīgi no viņu mantas stāvokļa. Tā tad arī pašvaldību izdevumi lauku iedzīvotāju ārstēšanai nenāk par labu kādai lauku iedzīvotāju atsevišķai grupai, kuŗa būtu radusēs tikai pateicoties tam, ka pašvaldības robežās ir nekustāmi īpašumu. Izejot no pieviestiem apstākļu iztīrījumiem, jānāk pie slēdziena, ka mūsu lauku pašvaldību reāliem nodokļiem ļoti mazā mērā ir tā nozīme, kādu tiem vispār piedod kā speciāliem pašvaldību nodokļiem. Viņus vienīgi varētu uzskatīt par nodokļiem, kuŗu nolūks ir stingrāka fundēto ienākumu aplikšana. Bet pašvaldībām zemes nodokļi nodoti tamdēļ, ka tie tehniski samērā viegli izvedami un ka pašvaldību darbinieki sīkākā pārzin vietējos īpatnējos apstākļus.

Mūsu lauku pašvaldību patstāvīgie reālie nodokļi ir zemes un mežu nodoklis. Zemes nodoklis ir viens no vecākiem nodokļu veidiem. Viņa pirmsākums meklējams laikmetā, kad cilvēce vēl veda naturālo saimniecību. Toreiz zeme un zemkopju inventārs bija galvenie īpašumi, kuŗi arī noderēja par aplikšanas objektiem. Mūsu laikos zemes nodoklis uzskatams par pašvaldības stabilāko ienākumu avotu, jo tas no visiem nodokļiem uzrāda vismazākās svārstības. Arī ienākumi no zemes nodokļa ir nodrošināti ar paša aplikamā īpašuma vērtību. Nodokļa iekasēšana ir vienkārša, jo nodokļa maksātāja atrašana nav apgrūtināta. Nodokli maksā katrreizējais zemes īpašnieks.

Ja nodoklis īpašnieka maiņas gadījumā pilnīgi likumīgi uzlikts vecā īpašnieka laikā, tad nodokli nomaksā jaunais īpašnieks, kaut arī iekasēšana iekrīt jau viņa valdīšanas laikā. Nodokli nosaka pēc īpašuma vērtības. Varbūt parastā un ienesīguma vērtība. Vācijas zemes nodokli aprēķina pēc ienesīguma vērtības (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft papildu sējums 1927.g. izdevums, 708.lp.). Francijā zemes nodokli aprēķina pēc līgumā noteiktas rentes vai arī, ja īpašnieks pats zemi apsaimnieko, pēc rentes lieluma, kuŗu tas būtu saņēmis, ja zemi būtu iznomājis. Anglijā nav speciāla zemes nodokļa un lauku nekustami īpašumi apliekami vienīgi ar ienākuma nodokli pēc šedulām A un B (Eheberg - "Finanzwissenschaft" 1922.g. izdevums, 247.lp.).

Zemes ienesīguma vērtība noteicama pēc caurmēra ienesīguma, kāds varētu būt, ņemot vērā zemes labumu un viņas parasto apstrādāšanu. Šo ienesīguma novērtējumu var izdarīt individuāli katram atsevišķam īpašumam, vai arī novērot ienesīgumu nedaudzās paraugsaimniecībās un, dibinoties uz iegūtiem datiem, pārējās saimniecības sadalīt klasēs, atkarībā no kuŗām noteikt ienesīguma vērtību naudā. Pēdējais veids ir vienkāršāks un arī lētāks. Tamdēļ tas arī visvairāk tiek piemērots (Eheberg - "Finanzwissenschaft" 1922.g. izdevums, 238., 239.lp.).

Latvijā zemes nodokli aprēķina, izejot no ienesīguma vērtības. Vidzemē, tādās vietās, kur izvests zemes kadastrs uz Krievijas 1901.g. 4.juniņa likuma pamata, zemes vērtību noteic pēc taksētiem ienākuma rubļiem, rēķinot vienu taksēto rubli līdzīgu Ls 50.-, bet citās valsts daļās, kur kadastra taksācija nav izvesta, uz sevišķas pagaidu novērtēšanas pamata, piemērojoties Vidzemes kadastra novērtēšanas pamatiem un turoties pie principa, ka vienlīdz ienesīgai mantai visās valsts daļās jānoteic vienāda vērtība. Lauksaimniecības un zvejniecības ēkas nav vērtējamas atsevišķi no zemes, izņemot ēkas, kurās ievietoti tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumu, kā arī tādās, kurās paredzētas izīrēšanai. Tāpat atsevišķi vērtējami ienākumus nesoši nomas laukumi, kā arī ūdeņi un visāda veida zemes bagātības, ja tās netiek izlietotas vienīgi saimniecības iekšējām vajadzībām. Ar zemes nodokli (1926.g. lik.kr.163) aplikti valstij un vietējām pašvaldībām par labu visa nekustāma manta ārpus pilsētu un miestu administratīvām robežām. Atsvabināti daži valstij, pašvaldībām, baznīcām, labdarības iestādēm piederoši īpašumi, kā arī aizsargu meži, nederīga zeme, ceļi u. t.t. Nodokli nemaksā arī jaunsaimnieki uz nekultivētas zemes pirmos 6 gados pēc saimniecību iegūšanas. Valstij piederošie meži aplikti, nosakot viņu ienesīguma vērtību Ls 30.- per ha.

mežsaimniecībai derīgas zemes. Pašvaldību nodokļu daļa ņemama ne vairāk kā 1,3% no mantas ienesīguma vērtības un iekasējama patstāvīgi un neatkarīgi no valsts nodokļu daļas. Nodokļa lielumu 1,3% robežās nosaka pagasta padome (Likums par pagastu pašvaldību 75.pants). Līdz 1930.g. arī apriņķu valdes, ar iekšlietu ministra piekrišanu varēja izlietot budžeta iztrūkuma segšanai daļu no pašvaldībām piekrītošā nekustāmas mantas nodokļa, pie kam šī daļa nevarēja būt lielāka par 0,5% no nekustāmas mantas ienesīguma vērtības (Likums par apriņķa pašvaldību 56.pants).

Ar 1930.g. papildinājumiem likumā par apriņķu valdēm (Lik.kr.83) līdzšinējie noteikumi atvietoti ar jauniem. Pēc tagad spēkā esošā likuma pagastu padomes ar iekšlietu ministra piekrišanu var nodot apriņķu valdēm no saviem līdzekļiem iespējamā daļu, ja apriņķa pašvaldība ar saviem ienākumiem nevar veikt tos pienākumus, kušus tām pagasti nodevuši.

Jaunie noteikumi pagastu pašvaldībām var izrādīties par mazāk izdevīgiem. Pēc vecā likuma apriņķu valdes gada laikā nevarēja saņemt vairāk par 0,5% no pagastu robežās atrodošās nekustāmas mantas ienesīguma vērtības. Jaunie noteikumi, turpretīm, paredz, ka pagastu padomes var nodot no saviem līdzekļiem iespējamā daļu. Tas ir ļoti nenoteikts jēdziens

un, ņemot vērā to, ka apriņķu valdes, kā politiski stiprākas organizācijas, parasti mācējušas iekārot labvēlīgāku stāvokli, jāšaubās, vai uz priekšu vēl lielāki, nekā līdz šim, līdzekļi neplūdīs no pagastiem uz apriņķu valdēm.

Financiālo rezultātu ziņā zemes nodoklim ir ļoti liela nozīme lauku pašvaldību saimniecībā. Pēdējos 8 gados tas sastādīja caurmērā ap 50% no visiem pagastu pašvaldību ienākumiem. 1931/32.g. viņa nozīme izteicās jau ar 53,6% (1931.g. Valsts statistiskās pārvaldes biļetens Nr.9 un lauku pašvaldību 1932.g. gada grāmata 189.lp.). Absolūtās summās nodokļa ienākumi palielinājušies no Ls 4,4 milj. 1923/24.g. uz Ls 8,2 milj. 1931/32.g., pieaugums gandrīz par 100%. Paceļās jautājums, kā pie tik stabila nodokļa, kāds ir zemes nodoklis, var būt tik liels pieaugums. Tas izskaidrojams ar to, ka mēchaniski paaugstināta ienesīguma vērtība, grozītas nodokļa likmes un pēdīgi, 1931.gadā noteikts, ka pagastu padomēm ir tiesība paaugstināt proporcionāli visus nodokļus līdz 20%, ja, izsmēlot likumā atvēlētās maksimālās nodokļu likmes, nav iespējams sabalansēt budžetu. Šīs tiesības 1931/32.g. izmantojušas 38,2% no visiem Latvijas pagastiem, Pa atsevišķiem apriņķiem šis procents sadalās sekojoši:

Apriņķa nosaukums	%	Nodokļa likmes % no ie- nesīguma vērtības	Nekust.man- tas ienesī- guma vērtī- ba uz vienu iedzīvotāju
Rīgas	70,7	1,30-1,56	566,9
Cēsu	47,5	1,21-1,56	510,9
Valmieras	61,5	1,30-1,56	636,5
Valkas	51,2	1,30-1,56	458,7
Madonas	47,6	1,30-1,56	489,0
Vidzeme.....	57,1		527,1
Liepājas	17,2	1,20-1,56	590,7
Aizputes	31,5	1,30-1,56	557,5
Kuldīgas	14,3	1,04-1,56	602,5
Ventspils.....	42,9	1,00-1,56	363,0
Talsu	55,5	1,30-1,56	542,2
Kurzeme.....	29,7		540,0
Tukuma	24,0	1,10-1,56	745,5
Jelgavas	24,4	0,90-1,56	1180,7
Bauskas	-	1,15-1,30	879,1
Jēkabpils	5,2	1,30-1,56	559,4
Ilukstes	36,8	1,00-1,56	539,7
Zemgale.....	19,3		814,4
Daugavpils	9,0	1,27-1,56	335,0
Rēzeknes	44,4	1,30-1,56	301,9
Ludzas	-	1,21-1,30	316,6
Jaunlatgales	25,0	1,30-1,56	355,3
Latgale.....	20,0		327,0
LATVIJA.....	38,2		

(Lauku pašvaldību gada grāmata 1932.gadam 189.lp.).

Šie dati zināmā mērā raksturo pagasta pašvaldību finan- ciālo stāvokli. No visiem Vidzemes pagastiem 57,1% bija spiesti paaugstināt nodokļa likmes, lai segtu budžeta defi- cītu. Pēc Vidzemes seko Kurzeme ar 29,7%, Latgale ar 20% un

tība uz 1 iedzīvotāju ir gandrīz līdzīga (Rēzeknes Ls 901,9, Ludzas Ls 316,60 un Daugavpils Ls 355,-), daudz mazāk pagastu bija spiesti paaugstināt nodokļus deficīta segšanai (Ludzas apriņķa 0%, Daugavpils - 9,0%). Pārzinot Rēzeknes apriņķa valdes un viņai padoto pagastu saimniekošanas un pārvaldīšanas kārtību, jāsaaka, ka tas lielā mērā izskaidrojams ar nesaimniecisku rīcību. No pārējās Latvijas pagastu pašvaldībām uzkrīt Rīgas apriņķa pagasti, no kuŗiem 70,7% bija spiesti paaugstināt nodokļa likmes. Šī parādība nav izskaidrojama ar maziem nodokļu ienākumiem, jo zemes ienesīguma vērtība uz 1 iedzīvotāju Rīgas apriņķī ir vidēja. Tāda pat nesamērība konstatējama starp lielo pagastu skaitu, kuŗi bija spiesti paaugstināt nodokļa likmes, un zemes ienesīguma vērtību uz 1 iedzīvotāju sekojošos apriņķos: Valmieras, Talsu, Tukuma un it sevišķi Jelgavas. Ar likumu atļautās augstākās nodokļa likmes (1,3% no ienesīguma vērtības + 20% resp. 1/5 daļa = 1,56%) konstatējama visos apriņķos, izņemot Bauskas un Ludzas, kur palikusi līdz 1931.g. pagastu pašvaldību likuma grozījumu augstākā zemes nodokļa likme 1,3%. No zemākām nodokļa likmēm atzīmējamas 0,9% Jelgavas, 1,0% Ilukstes, 1,0% Ventspils, 1,04% Kuldīgas u.t.t. Caurmērā Latvijā pagastu pašvaldības 1931/32.g. aplikušas lauku nekustāmus īpašumus ar 1,17% lielu nodokli no ienesī-

guma vērtības (Lauku pašvaldību gada grāmata 1932.g.189.lp). Tā kā augstākā nodokļa likme ir 1,56%, tad pagastu ienākumus no šī nodokļa varētu vēl palielināt par 1,56% - 1,17% = 0,39%, kas no kopējās Latvijas lauku nekustāmas mantas ienesīguma vērtības Ls 609.141.638.- līdzinātos 2.375.551 latam. Tomēr mūsu apstākļos un it sevišķi krīzes laikā nodokļu paaugstināšana principā nebūtu atzīstāma un vislielākā vērība piegriežama publisko iestāžu, un starp citu arī lauku pašvaldību, izdevumu samazināšanai.

Salīdzinot Valsts statistiskās pārvaldes sakopotos lauksaimniecības grāmatvedības datus par laukkopības tīro ienākumu no 1 ha zemes, ar maksājamo zemes nodokli par to pašu platību pēc zemes labuma grupām, rodas šāda aina:

Aramzemes labuma šķira	Vidējais 1 ha ienākums no 1 ha 1927/30. g.g. Ls.	1 ha caur- mēra iene- sīgu- ma vēr- tība Ls.	Maksā- jamais nodokl. pēc caurmē- ra 31/32g. likmes Ls.	%no tīra ienā- kuma	Maksā- jamais nodok. pēc likmes 1,56% Ls.	%no tīra ienā- kuma
III. - IV.	82,34	400.-	4,68	5,7	6,24	7,2
V. - VI.	24,32	300.-	3,51	14,4	4,68	19,2
VII. - VIII.	7,48	200.-	2,34	31,2	3,12	41,7

(Valsts statistiskās pārvaldes 1932.g. biļetens Nr.2).

Pirmkārt jau konstatējams, ka mūsu zemes nodoklis ir degre-

sīvs. Sliktākās zemes, salīdzinot ar viņu faktisko tīro ienākumu, ir apliktas ar lielāku nodokli (31,2%) no tīra ienākuma, labākās - ar zemāku nodokli (5,7%). Uzkrīt ļoti augstais nodoklis sliktākā labuma zemēm. Viņš pārsniedz pat augstāko valsts progresīvā ienākumu nodokļa likmi, kamdēļ par nodokļu paaugstināšanu sliktākā labuma zemēm nemaz nevarētu būt runa. No pievestiem datiem gan vēl nevar nākt pie slēdziena, ka zemes nodokļa iekasēšana līdzinās mantas atsavināšanai, tomēr tas vietām drīz var notikt, it sevišķi ņemot vērā zemās lauksaimniecības ražojumu cenas tagadējās krīzes laikā.

Krīt arī vēl svarā, ka zemes nodoklis kopā ar pašvaldības nodokli sastāda pagastu ienākumu kustošo daļu. Ja pagastu pašvaldību izdevumi samazinātos, tad līdz ar to būtu dota iespēja samazināt zemes nodokli. Faktiski apstākļi tomēr tādi, ka pagastu pašvaldību izdevumi ar katru gadu pieaug, tā tad arī jāpieaug zemes nodoklim, ja pagastu pašvaldībām nenodod kādus jaunus ienākumu avotus. Tas tomēr, ņemot vērā krīzes apstākļus, un slikto valsts finansiālo stāvokli, pašlaik nav domājams. Tā tad atliek tikai piegriezt visu uzmanību jautājumam par pašvaldību izdevumu samazināšanu.

Meža nodoklis.

Likuma par apriņķu pašvaldību 51.pantā (1928.g.lik.kr. 72) minēts, ka apriņķa pašvaldībai piekrīt likumā noteiktais nodoklis no valsts mežiem. Likumā par nodokli no lauku nekustamas mantas 2.pantā (1926.g.lik.kr.163) paredzēts, ka no nodokļa atsvabināti valstij piederoša zeme un citi īpašumi, izņemot valsts muižas vai citus īpašumus, kuŗi atrodās valsts tiešā apsaimniekošanā. Nodokli aprēķina 1,3% no mežu ienesīguma vērtības, kuŗa noteikta Ls 30.- no 1 ha mežsaimniecībai derīgas zemes (5.pants). Līdz 1927/28.gadam apriņķu valdes saņēma mežu nodokli, pamatojoties uz pagaidu noteikumiem par pagastu un apriņķu nodokļiem (1921.g. lik.kr.23) 8.pantu, kur minēts, ka apriņķa kasei par labu iekasējams nodoklis no valsts un valsts pārziņā ņemtiem mežiem. Nodokli varēja uzlikt līdz 1% no mežu vērtības, bet ne vairāk, kā 1 rubli 50 kap. no pūrvietas. Šī norma ir vairākkārt grozīta. Viņa ievērojami paaugstināta ar jau minēto 1926.g. likumu, kas izsauca strauju ienākumu pieaugumu no mežu nodokļa apriņķu valžu 1927/28.g. budžetos.

Kāds ir šā nodokļa teorētiskais pamatojums? Meža nodoklis ir reāls, objekta nodoklis. Kā jau iepriekš minēts, reāliem nodokļiem pašvaldību sistēmā ir tā nozīme, ka viņam galvenā kārtā jāsedz tie izdevumi, kuŗi nāk par labu šiem

objektiem. Kādi pašvaldību izdevumi varētu nākt par labu, vai būtu izsaukti ar valsts mežiem? Valsts mežos iedzīvotāji, ieņemot mežsargu, nav. Tā tad pašvaldībām nevarētu celties sakarā ar mežiem jauni izdevumi iedzīvotāju ārstēšanai, sociālai apgādei un izglītības veicināšanai. Vienīgi diskutējams varētu būt jautājums par zemes ceļu labošanu. Pēc zemes ceļu likuma pārgrozījumiem un papildinājumiem (1928g. lik.kr.96) uz valsts rēķina jābūvē jauni I, II un III šķiras ceļi un jālabo I šķiras, kā arī II. un III šķiras ceļu sevišķi slikti un grūti labojamie gabali. Bez tam, sākot ar 1928.g. divu gadu laikā jāpārņem no galvenākiem II šķiras ceļiem uzturēšanā ar valsts līdzekļiem 5.000 klm, bet turpmākos gados turpināt II šķiras ceļu pārņemšanu valsts uzturēšanā tādos apmēros, cik to atļauj valsts budžeta un ceļu fonda līdzekļi, bet ne mazāk kā 500 klm gadā. Ar šo likumu principā izšķirts, ka II šķiras ceļi pakāpeniski pāriet valsts uzturēšanā. Vietējo iedzīvotāju labošanā klaušu kārtībā paliek tikai III un IV šķiras ceļi. III šķiras ceļi ir vienkārši zemes ceļi, pa kuņiem uztur satiksmi ar vairākām saimniecībām, vai kuņi savieno divus augstākās šķiras ceļus un IV šķiras ceļi ir vienkārši zemes ceļi, kuņi nobeidzās vienā saimniecībā, vai kuņus lieto tikai nedaudz saimniecības. Tā tad lauku iedzīvotāju labošanā paliek tikai

mazāk svarīgie ceļi, kuŗi nesavieno cik necik ievērojamākus punktus. Kā tādiem viņiem arī ir maza nozīme valsts mežu vajadzībām. Mežiem ir nepieciešami ceļi, kuŗi tos savieno ar dzelzceļu stacijām, vai pludināmām upēm. Izejot no šī viedokļa, jākonstatē, ka arī ceļu labošanas jautājums vairs nevar būt par motīvu mežu nodoklim un līdz ar to tas arī zaudē savu īpatnējo pamatojumu kā reālais nodoklis pašvaldību ienākumos. Varētu gan atsaukties uz to, ka citās valstīs, piemēram Vācijā, nekustāmas mantas nodokli maksā arī par mežiem (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft, papildu sējums, 1927.g. izdevums, 709.lp.), tomēr tur krīt svarātas, ka ceļus labo pašvaldības (provinces un apriņķi), kamdēļ tām arī ir dibināta prasība pēc nodokļa no mežiem.

Raksturīgs arī ir tas apstāklis, ka 1926.g. mūsu likumdošanas iestāde atrada par nepieciešamu mežu nodokli jūtami paaugstināt (1926/27.g. pēc budžetiem bija paredzēts Ls 127.000.-, 1927/28.g. - Ls 572.000.-). Par galveno motīvu šādai nodokļa paaugstināšanai izvirzīja apstākli, ka mežiem bagatās pašvaldības, piemēram Ventspils apriņķa, ar lielām grūtībām varēja kārtot savus pienākumus. Aizrādīja uz to, ka, ja mežu vietā būtu ierīkotas lauksaimniecības, tad no tām ienāktu nekustāmas mantas nodoklis, ar ko pašvaldības varētu segt savus izdevumus. Šos motīvus nevar noraidīt

kā pilnīgi nedibinātus, it sevišķi tanī laikā, kad vietējie iedzīvotāji bija galvenie ceļu uzturētāji. Tomēr nav arī jāaizmirst, ka, ja mežu vietā būtu lauksaimniecības, kuņas maksātu nodokli, tad līdz ar to arī būtu vairāk iedzīvotāju, kuņi izsauktu jaunus izdevumus pašvaldībām.

Pēc II šķiras zemes ceļu labošanas pakāpeniskas pārņemšanas no valsts, mežu nodoklis lielā mērā pārvērties par dotāciju, kuņu sadala starp pašvaldībām, izejot no viņu robežās esošās valsts mežu noteiktās ienesīguma vērtības.

Paceļās jautājums, vai sadalīšanas atslēga ir pareiza. Apskatot līdzekļu izlīdzināšanas jautājumu jau minēts, ka līdzekļu sadalīšanai par pamatu jāņem objektīva mēraukla. Par šādu mērauklu varētu noderēt iedzīvotāju skaits. Salīdzinot datus par meža nodokli un iedzīvotāju skaitu 1931/32 gadā, iegūstam sekojošu ainu:

Aprinķa nosaukums	Iedzīvotāju skaits	Nodoklis Ls.	Uz 1 iedzīvotāju Ls.
Ventspils.....	32.547	60.000	1,84
Jēkabpils.....	37.448	36.715	0,98
Talsu.....	32.873	30.958	0,94
Ludzas	83.025	99.921	0,12
Daugavpils.....	146.696	17.000	0,11
Rēzeknes.....	128.494	13.796	0,10

(Valsts statistiskās pārvaldes "Trešā tautas skaitīšana Lat-

vijā" un Lauku pašvaldības gada grāmata 1923.g.).

Ventspils apriņķī uz 1 iedzīvotāju meža nodoklis ir 18,4 reizes lielāks, nekā Rēzeknes apriņķī. Arī starp pārējiem apriņķiem konstatējama lielāka nevienmērība. Tamdēļ jāsaprot, ka meža nodoklis, ja to uzskata kā dotāciju, nav pareizi sadalīts.

Varētu gan ņemt vērā arī citas mērauklas, kā teritorijas platību, nekustāmas mantas ienesīguma vērtības kopsummu, neieskaitot viņā valsts mežu vērtību u.t.t. Bet pašreizējais jautājums, kāds sakars ir Mežu departamentam, kas tagad nodokli maksā, ar to, ka valsts atrod par nepieciešamu izsniegt dotācijas pašvaldībām. Ja nodoklis uz valsts mežiem principā atkrīt, tad arī nevar apgrūtināt Mežu departamenta budžetu ar dotācijām pašvaldībām. Valsts no vispārējiem saviem ienākumiem līdz šim ir izsniegusi pabalstus un domājams arī uz priekšu, grozot varbūt tikai izsniegšanas kārtību, piešķirs pabalstus pašvaldībām, kādā gadījumā arī varētu izstrādāt tādu sadalīšanas atslēgu, kas pietiekoši ievērotu to pašvaldību īpatnības, kurās ir lielākas valsts mežu platības.

PERSONĪGIE NODOKĻI.

Personīgie nodokļi ir tādi publiski tiesiski maksājumi, kur persona vienā un tai pašā laikā ir nodokļu subjekts un objekts. Vienkāršākais personīgo nodokļu veids ir galvas nauda. Šo nodokli uzliek vienādos apmēros katrai personai, kuņai pēc likuma nodoklis jāmaksā. Šis nodoklis ļoti primitīvs un netaisns tamdēļ, ka viņš neievēro maksātāju ienākumus un mantas stāvokli. Viņš vēl pielaižams, kad nodokļu maksātāju saimnieciskie apstākļi daudz neatšķiras un ir nenovēršams ļaunums pie slikti attīstītas nodokļu tehnikas. Pilnīgi netaisns šis nodoklis ir tad, kad viņu uzliek visām, zināmas publiskas organizācijas robežās dzīvojošām personām, nešķirojot pēc saimnieciskā stāvokļa, vecuma un dzimuma. Daudz pieņemamāka top galvas nauda, ja viņu uzliek tikai darba resp. ražospējīgām personām, un pie tam blakus citiem nodokļiem, kuņus aprēķina, ņemot vērā maksātāju ienākumus un mantas stāvokli (R.Eheberg "Finanzwissenschaft 1922.g. izdevums, 294.-295.lp.).

Galvas nauda sevišķi bija izplatīta agrākos laikos (Krievijā, Francijā u.t.t.). Arī mūsu pagastu pašvaldībās pirms kaņa galvas naudai bija galvenā nozīme kā ienākumu avotam. Pie tam viņa sastādīja pagastu pašvaldību ienākumu kustošo daļu. Ja pagastam radās kādi lielāki izdevumi, tad

tos vienkārši sadalīja uz galviņām un tādā ceļā ar galvas naudas palīdzību sedza visus, arī pastiprinātus izdevumus. Vēl tagad daži pagastu pašvaldību vecie darbinieki apliecinā, ka toreiz bijis vieglāk saimniekot un sagādāt vajadzīgos līdzekļus, jo ar galvas naudas pacelšanu un pazemināšanu varēja piemēroties katrreizējām pagasta pašvaldību vajadzībām.

Arī jaunākos laikos galvas nauda īstā vārda nozīmē nav svešs pašvaldību nodokļu sistēmā. Šis nodoklis ar 29.jūlija 1927.g. likumu ievests kā fakultatīvs Bavārijas pašvaldībās. Bavārijas valsts, sakarā ar vispārējām finančiālām grūtībām, bija spiesta lielu daļu no kopējiem ar pašvaldībām nodokļiem pārņemt savā rīcībā. Kā kompensāciju par to Bavārijas valdība deva savām pašvaldībām tiesību uzlikt galvas naudu līdz 6 markām uz katru iedzīvotāju. Šis ir pierādījums tam, ka līdzekļu sadalīšanā starp valsti un pašvaldībām nav pietiekoši ievērotas pēdējo vajadzības. Ja jau reālie nodokļi nav piemēroti būt par pašvaldību ienākumu kustošo daļu, jo vairāk to lomu nevar izpildīt galvas nauda, kuŗa absolūti neievēro nodokļu maksātāju spējas (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft, papildu sējums, 1927.g. izdevums, 1511.lp.).

Mūsu pagastu pašvaldību bijušā galvas nauda

Latvijas pastāvēšanas laikā reorganizēta. Sākot ar 1922.g. Pagastu pašvaldības varēja iekasēt tā sauc. personīgo nodokli (1922.g.likums par pagastu pašvaldību un instrukcija par nodokļu aprēķināšanu). Šis nodoklis atšķirās no galvas naudas ar to, ka tas nebija noteikts visiem vienāds, bet gan atkarībā no vecuma, ģimenes stāvokļa un lieluma, darba spēju zaudējuma un parastā strādnieka normālās darba algas. Saskaņā ar minēto likumu un instrukciju personas nodokli maksāja visi darba spējīgie pagasta pilsoņi, neskatoties uz mantas stāvokli un amatu. Nodokļu maksātāji sadalījās sekojošās grupās:

- 1) neprecēti vīrieši, atraitņi un precēti vīrieši bez bērniem vecumā no 21. - 40 gadiem,
- 2) tādi paši vīrieši vecumā no 41 - 50 gadiem un precēti vīrieši un atraitņi ar bērniem no 21 - 40 gadiem,
- 3) precētas un neprecētas sievietes un atraitnes bez bērniem vecumā no 21 - 40 gadiem,
- 4) neprecētie vīrieši, atraitņi un precēti vīrieši bez bērniem no 18 - 20 gadiem un no 51 - 60 gadiem, kā arī precētie vīrieši un atraitņi ar bērniem vecumā no 41 - 50 gadiem un precētas un neprecētas sievietes un atraitnes bez bērniem no 41 - 50 gadiem,
- 5) precēti vīrieši un atraitņi ar bērniem vecumā no

18 - 20 gadiem, un

6) tādi paši vīrieši vecumā no 51 - 60 gadiem un precētas un neprecētas sievietes un atraitnes bez bērniem vecumā no 18 - 20 gadiem.

Visi šinīs grupās uzskaitītie pilsoņi bija apliekami ar personīgo nodokli ne vairāk kā 7 dienu peļņas apmērā. Šis apmērs bija grozīgs lielums un katru gadu attiecīga apriņķa valde, saziņā ar nodokļu inspektoru un Valsts statistisko pārvaldi, paziņoja visām sava apriņķa pagasta valdēm izrēķināto 7 dienu brutto peļņu pirmās grupas nodokļu maksātājiem, neievērojot viņu mantas stāvokli un amatu. Pēdējās grupas maksātājs maksāja 1/3 daļu no pirmās grupas maksātāja nodokļa summas. Ņemot vērā augšā minētās pirmās un pēdējās grupas nodokļu normu attiecības, noteiktas sekojošas maksāšanas vienības: I grupai 3 vienības resp. 3 reiz vairāk kā VI grupai, II grupai 2,6 vienības resp. 2,6 reiz vairāk kā VI grupai, III grupai 2,2 vienības, IV - 1,8 vienības, V - 1,4 vienības un VI - 1 vienība. Ja I grupas maksātājam bija jāmaksā Ls 21 liels nodoklis, tad pārējās grupas bija apliekamas:

II	grpas	maksātājs	ar	Ls	18,20
III	"	"	"	"	15,40
IV	"	"	"	"	12,60
V	"	"	"	"	9,80
VI	"	"	"	"	7.-

Kā redzams, personīgais nodoklis jau lielā mērā bija pieskaņots nodokļu maksātāju spējām. Lai gan nenoskaidroja individuāli katra nodokļu maksātāja ienākumus, tomēr vienkāršākiem paņēmieniem šim mērķim pēc iespējas centās tuvu- ties. Tamdēļ personīgais nodoklis nebija uzskatams par galvas naudu, bet gan par kaut ko vidēju starp galvas naudu un ienākuma nodokli. Viņu varēja arī uzskatīt par papildinājumu pie ienākuma nodokļa. Bieži arī citās valstīs ienākumu nodokļa eksistences minimums uz laukiem ir zemāks nekā pil- sētās, jo dzīves dārdzība tur ir mazāka. Mums šāda eksisten- ces minimuma dažādība nav ieviesta. Toties pagastu pašvaldī- bām dota tiesība iekasēt tehniski vieglāk izvedamo personī- go nodokli.

Pret personas nodokli dažas politiskās grupas veda ne- atlaidīgu cīņu, aizrādīdamas, ka tā esot galvas nauda un ne- taisns nodoklis. Vairākkārt nāca priekšlikumi personas no- dokli atcelt, bet ko likt viņa vietā, palika atklāt jautā- jums. Grūti arī bija iedomāties, ar kādiem ienākumiem varē- tu atvietot šo nodokli, it sevišķi ņemot vērā, ka viņš deva gandrīz 1/3 daļu no visiem pagastu pašvaldību ienākumiem. Galu galā mērķis tika sasniegts. Personas nodokli formāli atcēla. Bet tanī vietā ar 1931.g. pārgrozījumiem pagastu pašvaldību likumā ievēda pašvaldības nodokli (Lik.kr.46).

Kas ar to pēc būtības grozījās?

Instrukcijā par personas nodokli uzsvērts, ka šo nodokli maksā visas darba spējīgas personas, neskatoties uz mantas stāvokli un amatu. Noteikumos par jauno pašvaldības nodokli atrodams taisni kaut kas pretējs. Te nekustāmai mantai ir noteiktas atsevišķas likmes, tirgotājiem, amatniekiem, rūpniekiem un brīvo profesiju darbiniekiem atsevišķas likmes un galu galā "pagastā dzīvojošiem pilsoņiem" atsevišķas likmes. Nodoklis no nekustāmas mantas jau ir ar reālo nodokļu pazīmēm, pie kam likmes ir degresīvas. Saskaņā ar likumu 67¹. pantu pašvaldības nodoklis no nekustamas mantas ņemams sekojošos apmēros no lauksaimniecībām ar zemes platību:

1) pāri par 10 ha	Ls 15.-	, t.i.	Ls 1,50	par 1 ha
2) " " 15 " "	20.-	" "	1,33	" 1 "
3) " " 25 " "	25.-	" "	1.-	" 1 "
4) " " 50 " "	35.-	" "	0,70	" 1 "
5) " " 100 " "	40.-	" "	0,40	" 1 "
6) " " 200 " "	40.-	" "	0,20	" 1 " u.t.t.

Amatniekiem, tirgotājiem, rūpniekiem un brīvo profesiju darbiniekiem nodokli var noteikt līdz Ls 20.- gadā un zemes īpašniekiem ar platību līdz 10 ha, kā arī pagastā dzīvojošiem "pārējiem pilsoņiem" Ls 10.-. No šī personīgā nodokļa atbrīvoti personas, jaunākas par 18 gadiem, vīrieši vecāki

par 60 gadiem, sievietes vecākas par 50 gadiem, kā arī sievietes, kuņām ir bērni vai arī bijuši (!) bērni un nekustāmas mantas īpašnieki, kuņi maksā pašvaldības nodokli pēc zemes platības.

Salīdzinot nodokļu lielumu uz 1 maksātāju pēc vecā personas nodokļa un jauna pašvaldības nodokļa, iegūstam sekojošu ainu:

Nodokļa nosaukums	Zemākais nodoklis Ls	Caurmērā uz 1 maksātāju Ls	Augstākais nodoklis Ls
Personas	0,40	10,14	21.-
Pašvaldības	3.-	13,12	48.-

(Lauku pašvaldību finances 1929.g.izdevums 31-35.lp. un Lauku pašvaldību gada grāmata 1932.gadam 189.-190.lp.).

Kā redzams, nodokļu nasta ar jauno pašvaldības nodokli tapusi smagāka. Caurmērā uz 1 nodokļu maksātāju nodokļu nasta palielinājusēs par 29%.

Uz kādām lauku iedzīvotāju šķirām šis palielinājums visvairāk krīt? Lai šo jautājumu atrisinātu, vispirms jākonstatē, ka pēc vecā personas nodokļa nebija nekādas izšķirības starp niekustāmas mantas īpašnieku, amatnieku, tirgotāju, rūpnieku un parasto pilsoņu pienākumiem maksāt šo nodokli. Atvieglojumi bija tikai atkarībā no nodokļu mak-

sātāju vecuma un ģimenes stāvokļa, pie kam šie atvieglojumi vienlīdzīgi attiecās uz visām jau minētām iedzīvotāju šķirām. Tamdēļ arī var pieņemt, ka bijušā personas nodokļa lielums caurmērā uz 1 maksātāju vienlīdzīgi attiecās kā uz nekustāmas mantas īpašniekiem, tirgotājiem, rūpniekiem un pārējo pašvaldību nodokļu grupu maksātājiem.

Salīdzinot, cik pēc vecā personas/nodokļa caurmērā uz 1 maksātāju pēc atsevišķām grupām krīt attiecīgais nodoklis, iegūstam sekojošu ainu:

Nodokļu maksātāju grupas	Personas nodoklis uz 1 mak- sātāju Ls	Pašvald. nodoklis uz vie- mu mak- sātāju Ls	%% + vai -
Nekustāmas mantas īpašnieki ar zemes platību pāri par 10 ha	10,14	22,31	+120
Tas pats zem 10 ha	10,14	8,96	- 11
Amatnieki, tirgotāji, rūpnieki un brīvas profesijas darbinieki.....	10,14	18,85	+ 85
Pārējie pagastu pilsoņi.....	10,15	8,05	- 20

(Lauku pašvaldību finances 1929.g.izdevums 35.lp. un Lauku pašvaldību 1922.g. gada grāmata 189.-191.lp.).

No pievestiem skaitļiem izriet, ka jaunais pašvaldības nodoklis visā visumā ir atvieglojis mazitīgāko iedzīvotāju, bet palielinājis turīgāko, sevišķi nekustāmas mantas īpašnieku nastu.

Šais caurmēra skaitļos krāsākie gadījumi jau ir nolīdzinājušies. Toties spilgtāku ainu iegūstam, ja salīdzinām atsevišķus gadījumus. Pēc vecā personas nodokļa tā saucamos "pārējos pagastu pilsoņus" varēja aplikt ar Ls 21.- lielu nodokli, pēc pašvaldības nodokļa šīs grupas nodokļu maksātāju augstākā likme ir tikai Ls 10.-. Tā tad daudziem maksātājiem personas nodokļa nasta samazinājusies pat vairāk kā par 50%.

No visa sacītā jānāk pie slēdziena, ka jaunais pašvaldības nodoklis lielākā mērā piemērots nodokļu maksātāju spējām un tamdēļ tas atzīstam par taisnīgāku nekā bijušais personas nodoklis.

Tomēr arī pašvaldības nodoklim paliek viena nevēlama īpašība, t.i. viņš nav pietiekoši piemērots katrreizējām nodokļu maksātāju spējām. Tas ir tik pat sastindzis, kā mūsu pašvaldību reālie nodokļi. Sevišķi tas no svāra nodokļu maksātāju interesēs saimniecisku depresiju laikā, kad nodokļu maksātāju faktiskie ienākumi ir varbūt tik lielā mērā samazinājušies, ka tiem rodas lielas grūtības ar šādu sastingušu nodokļu nomaksu. Pašvaldībām šādi stabili ienākumu avoti gan ir daudz patīkamāki, jo viņu financiālie rezultāti nepapodās lielākām svārstībām. Bet arī šādam stāvoklim ir savas robežas. Tiklīdz sastingušie nodokļi sāk par daudz

attālināties no nodokļu maksātāju spējām, iestājas moments, kad uzliktos nodokļus nemaz vairs nemaksā, it sevišķi vēl tad, ja uzlikto nodokļu piedzīšanā līdz tam laikam nav ievērota pietiekoša stingrība. Kas attiecās uz piemērošanos katrreizējām nodokļu maksātāju spējām, tad bijušam personas nodoklim bij mazliet lielākas priekšrocības. Viņa aprēķina pamatā arvien atradās parastā strādnieka 7 dienu darba alga. Neapstrīdami, ka darba algu nosaka piedāvājums un pieprasījums, tomēr neskatoties uz to, vispārējie saimnieciskie apstākļi arī atstāj iespaidu uz darba algām, kamdēļ viņas varētu noderēt par barometru nodokļu maksātāju spējām. Lai gan jaunajā pašvaldības nodoklī šāda īpašība nav konstatējama, tomēr jāsaka, ka to nevar uzskatīt par sevišķu traucējumu tamdēļ, ka nodokļu likmes nav sevišķi augstas un ka sakarā ar to arī pie nelabvēlīgiem saimnieciskiem apstākļiem uz nodokļu maksātājiem nevar atstāt sevišķi postošu iespaidu.

Neskatoties uz zemām nodokļu likmēm, pašvaldības nodoklim pagastu pašvaldību ienākumos ir ļoti liela nozīme. Tas ir svarīgākais pēc nekustamas mantas nodokļa, stūrakmens pagasta pašvaldību ienākumos. Pēc 1931/32.g. pagastu budžetiem tas līdzinās 38% no visiem ienākumiem. Personas nodokļa nozīme pēdējos 3 gados izteicās tikai ar 31,6% - 32,2%. No pašvaldības nodokļa pagasti 1931/32.g. bija paredzējušas ieņemt

5,9 milj. latu, turpretīm no personīgā nodokļa 1930/31.g. tikai 4,8 milj. latu. Pašvaldības nodokļa maksātāju skaits arī ir lielāks. 1931/32.g. to bijis 466.149, t.i. 38% no visiem lauku iedzīvotājiem. Personas nodokļa maksātāju 1928/29.g. bijis tikai 385.369 resp.31% no visiem iedzīvotājiem. Šāds tiešā nodokļa maksātāju skaita pieaugums ap-
sveicams. Jo lielāks tiešo nodokļu maksātāju skaits, jo vairāk būs tādu personu, kuŗas sapratīs, ka no pašvaldībām var ne tikai prasīt zināmas ērtības un labierīcības, bet ka pašvaldībām arī kaut kas jādod resp. par visām ērtībām un labierīcībām galu galā jāsamaksā pašam nodokļu maksātājam.

Pašvaldības nodokļa maksātāju skaits un nodokļa summa sadalās sekojošās grupās:

G r u p p a	Maksātāju skaits	%	Nodokļa sum- ma 1000 Ls.	%
1) Nekustāmas mantas īpašnieki ar zemes platību pāri par 10 ha	130.967	28	2.922	49
2) Tas pats ar zemes platību zem 10 ha	69.707	15	625	11
3) Amatnieki, tirgotāji, rūpnieki un brīvo profesiju darbinieki	21.651	5	408	7
4) Pārējie pagasta pilsoņi...	243.823	52	1.964	33
	466.148	100	5.919	100

(Lauku pašvaldību gada grāmata 1932.g. 189.-191.lp.).

Otrās un ceturtās grupas maksātājus var aplikt ar pašvaldības nodokli ne augstāku par Ls 10.- (ja izlieto speciālās nodokļu paaugstināšanas tiesības, tad līdz Ls 12.-). Kā no vienas iepriekšējas tabeles redzams, šo grupu caurmēra nodoklis uz 1 maksātāju bijis Ls 8,50. Šī summa nav tik liela, lai viņu arī pie samērā nelieliem ienākumiem nevarētu samaksāt. Abu šo grupu nodokļu maksātāju skaits sastāda 67% no visiem pašvaldības nodokļa maksātājiem.

Jautājumu par to, cik lielā mērā pagastu pašvaldības nodokļa uzlikšanā ir tuvojušās likumā paredzētām nodokļa augstākām likmēm, raksturo sekojoši dati.

Nekustāmas mantas var aplikt ar nodokli pēc zemes platības: pāri par 10 ha līdz Ls 15.-, pāri par 15 ha līdz Ls 20.- u.t.t., pie kam augstākā likme ir Ls 40.-, kuŗu jāmaksā par nekustāmiem īpašumiem ar platību pāri par 100 ha. Tā tad zemākās grupas nekustāmos īpašumus var aplikt ar nodokli līdz Ls 15.- un augstākās grupas - līdz Ls 40.-. Ja pagastu pašvaldības izmanto speciālās tiesības par nodokļu paaugstināšanu līdz 20% virs likumos paredzētām likmēm, tad zemākās grupas augstākais nodoklis varētu būt Ls 15.- + 20% = Ls 18.-, bet augstākās grupas - Ls 48.- (Ls 40.- + 20% = Ls 48.-). Pēc lauku pašvaldību gada grāmatas 1932.g. konstatējams, ka nevienā apriņķī pašvaldības nodokļa zemā-

kā likme nav mazāka par Ls 15.-. Tā tad visi pagasti nekustāmas mantas zemāko grupu aplikuši ar pašvaldības likumā paredzēto augstāko nodokli Ls 15.-. Ir tomēr arī apriņķi, kuŗos pagasti ir bijuši spiesti izmantot speciālās tiesības par nodokļu paaugstināšanu. Tādi apriņķi ir Rīgas, Cēsu, Valmieras, Madonas un Ilukstes. No tā izriet, ka minēto apriņķu pagastu financiālais stāvoklis ir tāds, ka viņi bez nodokļa paaugstināšanas nevar savus budžetus sabalansēt. Ar nekustāmas mantas augstākās grupas augstāko nodokli stāvoklis ir gluži tāds pats. Arī augstākās grupas nodokļu maksātājiem jau minēto apriņķu pagasti nodokli paaugstinājuši virs likumā paredzētās augstākās normas Ls 40.-.

Nekustāmas mantas īpašnieki ar zemes platību zem 10 ha var tikt aplikti ar nodokli līdz Ls 10.-, izmantojot speciālās tiesības - līdz Ls 12.-, šīs grupas nodokļu maksātāji 1931/32.g. visā Latvijā bija aplikti caurmērā ar Ls 8,96 lielu nodokli (nodokļa kopsumma Ls 625.108.- dalīta uz nodokļa maksātāju skaitu 69.707). Paliktos vēl neizmantota rezerve Ls 3,04 uz vienu nodokļa maksātāju vai Ls 211.376.- uz visiem šīs grupas maksātājiem. Zemākais šīs grupas caurmēra nodoklis Ls 7,53 ir Daugavpils apriņķī, kuŗam seko Jaunlatgales ar Ls 8,17 un Jēkabpils apriņķis ar Ls 8,37. Augstākais šīs grupas caurmēra nodoklis ir Ventspils

(Ls 10,77), Talsu (Ls 10,62), Valkas (Ls 10,59) un Madonas (Ls 10,56), apriņķos.

Amatnieki, tirgotāji, rūpnieki un brīvas profesijas darbinieku augstākais nodoklis varētu būt Ls 20.- + 20% = Ls 24.- Šīs grupas nodokļa maksātāji 1931/32.g. caurmērā aplikti ar Ls 18,85 lielu nodokli. Neizmantota rezerve paliktos Ls 5,15 x 21.651 (maksātāju skaits) = Ls 111.500.-

Pārējos pagasta pilsoņus pēc likuma varētu aplikēt ar Ls 10.- + 20% = Ls 12.- lielu nodokli. 1931/32.g. šīs grupas maksātāji aplikti caurmērā ar Ls 8,05 lielu nodokli. Neizmantotā rezerve paliktos Ls 3,95 x 243.823 = Ls 963.000.- Salīdzinot caurmēra nodokli uz 1 maksātāju pa atsevišķiem apriņķiem, uzkrīt, ka Rēzeknes apriņķa pagastu pašvaldības šīs grupas maksātājus aplikušas ar nesamērīgu mazu nodokli, t.i. tikai Ls 4,75 uz 1 maksātāju. Apkārtējos apriņķos, kur saimnieciskie apstākļi ir apmēram līdzīgi, šīs grupas maksātāji caurmērā aplikti: Daugavpils apriņķī ar Ls 7,70, Jaunlatgales - Ls 7,71 un Ludzas - Ls 7,42. Izliktos, ka Rēzeknes apriņķa pašvaldību tieksme neapgrūtināt savus pilsoņus ar lieliem nodokļiem būtu tikai apsveicāma. Tomēr jāšaubās, vai tas ir īstais iemeslis. Novērojumi liecina, ka attiecībā uz šī apriņķa pašvaldību saimniekošanas veidu un vairāku viņu darbinieku sabiedriskās pienākuma apziņas vēl

daudz ko varētu vēlēties. Tamdēļ arī paceļās jautājums, vai zemās nodokļu likmes nav izskaidrojamas ar noteicošo persōnu cenšanos neapgrūtināt savus bijušos un nākošos vēlētājus ar cik necik jūtamiem nodokļiem.

Visā visumā pašvaldības nodokļa neizmanto to rezervi varētu aprēķināt uz Ls 1,50 līdz Ls 1,7 milj. Līdz ar to tomēr nav teikts, ka šo rezervi var un ka viņa būtu izmantojama. Šī jautājuma atrisināšana atkarājās no nodokļu maksātāju saimnieciskām spējām, kā arī no tā, cik lietderīgi bijuši līdzšinējie lauku pašvaldību ienākumi.

Pārējiem nodokļiem mūsu lauku pašvaldību financēs nav liela nozīme. No tiem bija paredzēts ieņemt:

Nosaukums	1926/27.g.	1928/29.g.	1931/32.g.
1) No traktieru nodokļa	50.790	86.765	120.130
2) No, izpriecas nodokļa	63.760	65.340	91.903

(Lauku pašvaldību finances 1929.g. izdevums 186.lp. un Lauku pašvaldību gada grāmata 1932.g. 171.lp.).

Abus šos nodokļus iekasē apriņķu pašvaldības, dibinoties uz likuma par apriņķu pašvaldību 51., 51¹. un 52.pantu.

DOTĀCIJAS UN SUBVENCIJAS.

Publisko iestāžu ienākumu iespējamības pareizi būs sadalītas starp valsti un pašvaldībām, tad, kad neviena no šīm organizācijām nebūs dabujusi par daudz vai arī par maz. Tā kā valsts un pašvaldību ienākumi galvenā kārtā dibinās uz vieniem un tiem pašiem nodokļu maksātājiem, tad kādas no šo publisko organizāciju grupas apgādāšana ar līdzekļiem lielākos apmēros, nekā tas patiesībā būtu nepieciešams, samazina pārējo publisko organizāciju ienākumus un sakarā ar to mazina viņu rīcības brīvību. Ja šāds stāvoklis ir konstatējams, tad nodokļu ienākumu vai arī pienākumu sadalījums ir nepareizs un grozams.

Nododot pašvaldībām ienākumu avotus, galvenā kārtā jā-rēķinās ar to, lai viņas visas kopā ņemot varētu segt savus izdevumus. Tām pašvaldībām, kuŗām ienākumi ir zem vai izdevumi virs caurmēra, var izpalīdzēt ar ienākumu un pienākumu izlīdzināšanu. Kā jau iepriekš minēts ienākumu izlīdzināšanu var panākt ar atsevišķa nodokļa vai tā daļas sadalīšanu starp pašvaldībām pēc zināmas atslēgas. Bez tam ienākumu izlīdzināšanas nolūkiem var noderēt arī augstāko publisko iestāžu pabalsti zemākām iestādēm.

Tādā gadījumā augstākās publiskās organizācijas uzņem savā izdevumu budžetā resp. sedz no saviem ienākumiem zinā-

mas summas pabalstu izsniegšanai. Pabalstu izsniegšana noved pie ienākumu un pienākumu izlīdzināšanas tādā veidā, ka dod iespēju mazāk spējīgām publiskām organizācijā ar piešķirtiem papildus līdzekļiem izpildīt savus pienākumus, pie kam šos līdzekļus sagādā augstākās publiskās organizācijas nodokļu maksātāji, t.i. zemāko organizāciju nodokļu nastas vienu daļu sadala uz lielāku skaitu nodokļu maksātāju. Visplašākos apmēros šo pienākumu izlīdzināšanas veidu izlieto valsts attiecībā uz savām pašvaldībām, tomēr arī ne reti gadās, ka augstākās pakāpes pašvaldības sniedz finansiālu atbalstu savām zemākās pakāpes pašvaldībām.

Pabalsti var būt divejāda veida. Ja pabalsts nav saistīts ar norādījumu, kādam nolūkam tas izlietojams, tad šādus pabalstus sauc par dotācijām. Ja norādījums ir, tad par subvencijām. Plašos apmēros pabalstu sistemu pielieto Anglijā. Pie šā jautājuma tālākas noskaidrošanas tomēr jāņem vērā Anglijas vietējās pārvaldes īpatnējie apstākļi. Pirmkārt Anglijā, izņemot nedaudz iestādes ar nelieliem speciāliem uzdevumiem, centrālām valdības iestādēm nav savu organu uz vietām, kuŗi izpildītu šo centrālo iestāžu priekšrakstus, kā tas ir visās pārējās Eiropas valstīs. Visā Anglijas iekšējā pārvalde koncentrēta vietējās pašvaldībās. Tamdēļ arī uzdevumi, kuŗus citās Eiropas valstīs

veic centrālā vara caur savām vietējām iestādēm, Anglijā izpilda pašvaldības. Tā tad Anglijas pašvaldību pienākumi ir plašāki, nekā kuŗā katrā citā Eiropas valstī (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft I sējums 1918.g. izdevums, 626.lp.).

Anglijas pašvaldības nodokļu maksātājus gan bija domāts aplikt piemērojoties viņu maksāšanas spējām, tomēr galu galā izrādījās, ka visa pašvaldību nodokļu nasta krīt uz tā saucamiem "occupiers", t.i. pa daļai uz nekustāmas mantas īpašniekiem, bet gan galvenā kārtā uz šo īpašumu nomniekiem. Mēģināja arī dažus pašvaldību izdevumus, kuŗi nāca par labu vienai iedzīvotāju daļai, uzvelt uz šo iedzīvotāju pleciem. Galu galā tomēr nāca pie slēdziena, ka izdevumiem, kuŗiem ir vispār valstisks raksturs (nabagu apgāde, policijas uzturēšana, izglītības veicināšana, galveno ceļu uzturēšana un tamlīdz.) jāsedz ar attiecīgām valsts piemaksām. Šo izeju atrada par pieņemamāku, nekā uzlikt iedzīvotājiem jaunus nodokļus, starp citu atļaujot pašvaldībām ievest vietējos ienākumu nodokļus, kuŗi atsevišķās pašvaldībās dotu nevienādus finansiālus rezultātus un pietiekoši arī neizlīdzinātu nodokļu nastu. Šim viedoklim 1896. un 1901.g.g. arī piekrita "Royal Commision on local taxation". Savā ziņojumā kommisija izteicās, ka ne-

pieciešami šķirot pašvaldības izdevumus pēc tā, vai viņiem ir tikai vietējais raksturs, vai arī tiem ir plašāka vispārēja valstiska nozīme. Novilkt skaidru, neapstrīdamu robežu starp šiem izdevumiem ne arvienu būs iespējams. Izejot no šī principiālā viedokļa, minētā komisija atzina par valsts uzdevumu nabagu apgādību, tautas skaitīšanu, baku potēšanu, policijas uzturēšanu, noziedzību apkaņošanu, tautas izglītību un galveno ceļu uzturēšanu. Pateicoties šādam ieņemtam viedoklim valsts dotācijas un subvencijas pašvaldībām pakāpeniski pieauga. 1926/27.g. pašvaldību nodokļi līdzinājās caurmērā 12 sh 5 1/2 d. no katras apliekamas angļu mārciņas ("rateable value") vai £ 3.13.13 1/2 uz 1 iedzīvotāju. Tanī pašā laikā valsts piemaksas līdzinājās 6 sh 9 d. no katras ar nodokli apliekamas angļu mārciņas vai £ 2.2.2 1/4 uz 1 iedzīvotāju. 1924/25.g. pašvaldības izdeva (iekavās apzīmētas valsts piemaksas tai pašai vajadzībai) pamatskolu uzturēšanai 58,7 (32,5) milj. angļu mārciņu, augstākās izglītības veicināšanai 15,1 (6,2) milj. angļu mārciņu, veselības aizsardzībai 32,8 (13,4) milj. mārciņu, nabagu apgādībai 31,4 (1,2) milj. mārc., psihiātrisko slimnīču uzturēšanai 8,1 (1,0) milj. mārc., ceļu un tiltu būvei 45,8 (13,0) milj. mārc. un policijas uzturēšanai 19,1 (9,1) milj. mārc. Pabalstus pašvaldībām sadala ar tādu

aprēķinu, lai izlīdzinātu nodokļu maksātāju maksāšanas spējas. Tautas izglītībai valsts gadā piemaksā: 36 sh uz katru skolēnu, 60% no skolotāju algām, 50% no izdevumiem speciālai izglītībai un 20% no pārējiem izdevumiem. Tomēr no pabalstu summas atvelk 7. d. no katras ar lokalo nodokli apliekamās angļu mārciņas ("rateable value"). Tas nozīmē, ka valsts pabalsti ir jo lielāki, jo mazākas ir attiecīgās pašvaldības nodokļu maksātāju maksāšanas spējas (Handbuch der Finanzwissenschaft, Gerloff und Meisel, 1928. g. izd., 99-102.).

Plaša pabalstu sistēma, sākot ar p. gadu simteņa septiņdesmitiem gadiem, izstrādājusēs arī Prūsijā. Par klasisku piemēru var noderēt Prūsijas dotācijas likumi, kuŗu mērķis bija padarīt par dzīves spējīgiem, 1870. g. reorganizētās pašvaldības. 1872. g. noteikumos par aprinķu pašvaldībām bij paredzētas dotācijas policijas uzturēšanai nodibinātām savienībām. 1873. un 1875. g. g. likumi noteica negrozamas ikgadīgas dotācijas provinču un aprinķu pašvaldībām, 1885. g. "lex Huene" noteica aprinķu pašvaldībām vienreizēju pabalstu, 1902. g. atkal paredzēja, šoreiz gan pa daļai ar mērķa norādījumu, ikgadīgus pabalstus provincēm un aprinķiem. Vecākos likumos par pabalstu sadalīšanas atslēgu noteikta pašvaldību teritorijas platība un iedzīvotāju skaits. Sadalot pabalstus pēc platības, bija paredzēts palīdzēt pašvaldībām

ar nelielu iedzīvotāju skaitu un plašu teritoriju. Saskaņā ar 1902.g. likumu dotācijas sadalīja sekojošā kārtā: $1/3$ pēc iedzīvotāju skaita, $1/3$ pretēji proporcionāli valsts ienākuma nodoklim ar nolūku pabalstīt lielākā mērā apgabalus ar mazākām nodokļu maksātāju spējām, un $1/3$ pēc pašvaldību piemaksu lieluma pie valsts nodokļiem, tā tad atkal konstatējama cenšanās palīdzēt pašvaldībām, kuŗas, lai pildītu savus pienākumus, bija spiestas lielākā mērā apgrūtināt savus nodokļu maksātājus. Tagad pastāvošie noteikumi par dotācijām atšķirās no iepriekšējiem ar to, ka dotācijām vairs neizlieto absolutos skaitļos izteiktu summu, bet gan 10% no valstij pienākošās ienākuma nodokļa daļas. Tādā veidā radīto dotācijas kopsummu sadala: $2/3$ (!) pēc iedzīvotāju skaita, pie kam neņem vērā faktisko, bet gan tādā veidā koriģēto (veredelt) iedzīvotāju skaitu, ka Berlīnei, piem., rēķina tikai $1/2$, bet Posten - Vakarprūsijas provincei trīskārtīgu iedzīvotāju skaitu. Atlikušo $1/3$ sadala pēc pašvaldības teritorijas platības, pie kam arī tad vēl griež vērību uz ceļu garumu. Salīdzinot jauno likumu ar veciem noteikumiem uzkrīt, ka tagad $2/3$ no dotācijas summas sadala pēc iedzīvotāju skaita. Tas izskaidrojams ar to, ka jaunākā laikā sociālās apgādes izdevumi sāk ieņemt pirmo vietu starp izdevumiem pārējām vajadzībām.

Blakus šīm dotācijām diezgan plašos apmēros pielieto pabalstu izsniegšanu ar izlietošanas mērķa norādījumu. Dažas valstis (piem. Bavarija, Virtemberga, arī bij. Elzass-Lotrīnga) priekšroku dod šīm mērķu pabalstiem resp. subvencijām. (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft, I sējums, 544.lp.).

Pabalsta saņēmēja izdevumi ar subvenciju saistītam mērķim var svārstīties (parasti gan viņi pieaug). Reiz pabalsta izsniedzējs ir apņēmis veicināt zināmu mērķu sasniegšanu, tad arī viņa pabalsta lielumam jābūt daudz maz piemērotam šiem mērķiem nepieciešamo izdevumu apmēriem. Tā tad subvenciju kopsumma parasti ir svārstīga. Ir gan arī retāki gadījumi, kad subvenciju devējs nosaka pabalsta mērķi, bet no šīm mērķim nepieciešamiem izdevumiem sedz tikai kādu daļu, nesaistoties ar kādām iepriekš noteiktām pabalstu normām. Šāis gadījumos subvencijas summa var būt arī katru gadu vienāda, jo svārstību izdevumos sedz pabalsta saņēmējs.

Pabalsta saņemšana subvencijas veidā vairāk saista devēju un saņēmēju nekā dotāciju izsniegšana aiz augšā minētās sakarības starp izdevumiem un pabalsta lielumu. Pie subvencijām pabalsta devējs sagādā līdzekļus visu vai daļas zināmu vajadzību segšanai. Pabalsta saņēmējs šos līdzekļus izdod. Lai nodrošinātu pabalstu pareizu izlietošanu, subvencijas devējam pirms līdzekļu izsniegšanas būs jānoskaidro, vai sprau-

stais mērķis vispār ir atbalstams, vai pabalsta saņēmējam pašam nav pietiekoši līdzekļi šo uzdevumu veikšanai un būs jāizstrādā pamatnoteikumi saņemto pabalstu izlietošanai. Pēc pabalsta izsniegšanas būs jāseko, lai subvenciju izlieto nospraustam mērķim un saskaņā ar izstrādātiem pamatnoteikumiem, kā arī būs jāpieprasa norēķini. No visa tā izriet, ka pabalstu devējam būs jākontrolē saņēmējs. Nenoliedzami, ka pie šādiem apstākļiem pabalstu saņēmējs nonāk lielākā nekā līdz šim atkarībā no pabalsta devēja.

Parasti katras valsts budžetā atrodami krediti dažāda veida pabalstu izsniegšanai. Prūsijas budžetā, piem., ir pabalsti kultūras veicināšanai, skolu uzturēšanai u.t.t. Arī Francijā ir plaši attīstīta valsts subvenciju sistēma. sevišķi lielos apmēros subvencijas izsniedz Anglija savām pašvaldībām. Anglijas pašvaldībām nav izveidotas nodokļu sistēmas. Viņas var iekasēt tikai tā sauc. "rates", t.i. sava veida nodoklis uz zemi. Šis "rates" ir pilnīgi nepietiekoši, lai draudzes un citas vietējās pašvaldības varētu segt savus uzdevumus. Tāmdēļ arī valsts plašos apmēros nāk pašvaldībām palīgā, izsniedzot pabalstus subvenciju veidā. Pateicoties šai plaši attīstītai subvenciju sistēmai, Anglijas pašvaldības, kuŗas pēc savas uzbūves ir ļoti patstāvīgas, nonākušas lielā atkarībā no vietējās pārvaldes centrālās iestādes

"Local Gouvernement Board". Tas izskaidrojams ar to, ka izsniedzot pabalstus, valsts tos saista ar dažādiem noteikumiem, kuŗi ierobežo pašvaldību patstāvīgo rīcību. Pēc savas satvērsmas Anglijas pašvaldības lielā mērā atšķirās no citu valšķu, piem. Vācijas, pašvaldībām. Pēdējām ir pienākums pašām sagādāt līdzekļus savu uzdevumu veikšanai, no kuŗiem lielu daļu valsts viņām uzlikusi kā pienākumu. Šo uzdevumu izpildīšanu daudzās darbības nozarēs regulē valsts izdotie noteikumi, kuŗi pašvaldību brīvprātīgai darbībai atstāj aprobežotu iespēju. Anglijas vietējā pašvaldība, turpretīm, uzlikto pienākumu pildīšanā principā ir autonoma. Viņa ir padota nedaudziem regulējošiem noteikumiem. Tomēr viņas atkarība no centrālās pārvaldes top liela, tiklīdz pašu līdzekļu vairs nepietiek pienākumu pildīšanai un pašvaldība ir spiesta izlietot valsts pabalstus. Līdzekļu izlīdzināšana starp bagatām un trūcīgām pašvaldībām valsts subvenciju izsniegšanas ceļā galu galā noved pie mazāk spējīgo pašvaldību tiesību ierobežošanas (Handbuch der Finanzwissenschaft, Gerloff und Meisel, 1926.g. izdevums, 372. - 374.lp.).

No visa sacītā par ārzemju valstīm jānāk pie slēdziena, ka valsts pabalstiem ir liela nozīme pašvaldību financēs kā ienākumu un pienākumu izlīdzināšanas faktoram. Tāpat arī jākonstatē, ka valsts pabalsti principā atzīti arī ārvalstīs.

Par pabalstu izsniegšanas veidu jāsaprot, ka visur novērojama tendence ieviest šinī lietā zināmu sistemu un katrā ziņā aturēties no nejaušiem, gadījuma pabalstiem.

Arī mūsu lauku pašvaldību financēs valsts pabalstiem ir ļoti liela nozīme. 1930/31.g. mūsu pagastu un apriņķu pašvaldības pēc budžeta bija paredzējušas iekasēt nodokļu veidā Ls 14.093.000 vai Ls 11,44 uz 1 lauku iedzīvotāju. Tanī pašā gadā valsts izsniegusi šīm pašvaldībām pabalsta veidā Ls 8.608.000 vai Ls 7,13 uz 1 iedzīvotāju. Tā tad valsts pabalstu kopsumma līdzinās 62% no summas, ko pašvaldības paredzēja iekasēt nodokļu veidā. (Valsts statistiskās pārvaldes 1931.g. mēneša biļetens Nr.9, 638.-641. lp.).

Anglijā 1926/27.g. vietējā pašvaldība bija paredzējusi iekasēt nodokļa veidā £ 3.12.3 1/2 uz 1 iedzīvotāju, pie kam valsts pabalsti līdzinājās £ 2.2.2 1/4 uz 1 iedzīvotāju. Tā tad valsts pabalsti līdzinājās 56% no pašvaldību nodokļiem. Šo datu salīdzinājums norāda, ka Latvijas valsts pabalstu ziņā ir pārspējusi klasisko pabalstu zemi Angliju. Pie tam jāņem vērā, ka Anglijas pašvaldības veic uz vietām visus arī tos uzdevumus, kuri pie mums uzlikti par pienākumu speciālām valsts iestādēm, piem., policijas uzturēšana, ceļu un tiltu labošana u.t.t. (Handbuch der Finanzwissenschaft, Gerloff und Meisel, 1928.g. izdevums, 99.-102. lp.).

Krīt arī svarā pabalstu izdalīšanas veids. Nav pareizi, ka pie valsts pabalstu sadalīšanas ņem par pamatu pašvaldību faktiskos izdevumus. Tas veicina izšķērdību. Jo izšķērdīgāka ir pašvaldība, jo lielāki ir viņas faktiskie izdevumi un jo lielākus pabalstus viņai jādod. Negatīvi piedzīvojumi šinī ziņā bijuši Vācijā inflācijas laikā ar valsts piemaksām pašvaldību darbinieku atalgojumiem. Pabalsti jāsadala pēc objektīva mēraukla resp. pēc iepriekš noteiktas atslēgas (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft, Ergänzungsband, 1538.lp.). Stipri kritizējami arī speciāli pabalstu fondi. Šī sistēma runā pretīm prasībai, ka pašvaldībām jānodod patstāvīgi ienākumi izdevumu segšanai. Sevišķi nepiemēroti tādi fondi ir tad, ja līdzekļus nesadala pēc noteikta, likumā paredzēta, mēraukla (iedzīvotāju skaits, skolēnu skaits, ceļu garums, teritorijas platība u.t.t.). Sekas no tā ir pašvaldības atbildības mazināšana. Bet šās atbildības stiprināšana ir pārvaldes reformas pamatprasība (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft, Ergänzungsband, 1541. lp.).

Latvijas valsts pabalstu sadalīšanā augšā pievestās prasības gandrīz nemaz nav ievērojusi.

Vislielāko pabalstu summu (1930/31.g. Ls 4.871.000 no kopējās pabalstu summas Ls 9.403.000) skolotāju algošanai sadalīja, ņemot par pamatu pašvaldību faktiskos izdevumus

šai vajadzībai, pie kam dažām pašvaldībām Izglītības ministrija izsniedza pabalstus skolotāju pilnas algas samaksai, turpretīm citām tikai pusalgas apmērā. Vislielākos pabalstus no šīm summām saņēma Latgales un Ilukstes apriņķu pašvaldības, jo tur 77,4% no visiem skolotājiem valsts algoja pilnos apmēros. Caurmērā Latvijā pilnu algu no valsts saņēma tikai 5,2% no visiem skolotājiem. 1931/32.g. valsts pabalsts skolotāju algošanai paaugstināts. Izglītības ministrijas budžetā šai vajadzībai paredzēti Ls 5.090.000,-, bet Iekšlietu ministrijas Ls 2.881.042,-. Sakarā ar pēdējo summu apriņķu valdes bija paredzējušas ienākumu budžetā Ls 2.904.900,- kā pabalstu skolotāju algošanai. Pēc apriņķu valžu izdevumu budžeta, turpretīm, paredzēts izdot skolotāju algām Ls 2.947.503,-, t.i. tikai kādi Ls 43.000,- vairāk nekā viņas paredzējušas saņemt pabalsta veidā no Iekšlietu m-jas. Līdz ar to jākonstatē, ka sākot ar 1931/32.g. valsts algo visus lauku pašvaldību skolotājus gandrīz pilnos apmēros. Rodas gluži nenormāls stāvoklis. Skolu valdes, kurās ieiet 3 pašvaldību pārstāvji, 3 skolotāju pārstāvji, 1 skolas ārsts un tikai 1 valdības pārstāvis skolu inspektora personā, kuram, blakus minot, ļoti mazā mērā var interesēt valsts līdzekļu taupīšana, nosaka skolu tīklu, apstiprina skolotājus un vispār pārzin skolu lietas apriņķī. Faktiskās skolu un skolotāju skaita un līdz ar to arī izdevumu

noteicējas ir šīs skolu valdes, bet valsts sedz pabalsta veidā visus izdevumus skolotāju algām. Iznāk, ka skolu valde lemj, bet valsts maksā. Jau 1929/30.g., kad daudzas no pašvaldībām vēl sedza pusi no izdevumiem skolotāju algošanai, bij konstatējams, ka lauku pašvaldību skolās, ieskaitot pirmskolas un mājas mācībā kontrolējamus bērnus, uz 1 skolotāju caurmērā bija tikai 25,9 skolēni, lai gan pie normāliem apstākļiem uz 1 skolotāju varētu būt 40 bērni. Pirms kara mūsu pagastu skolās uz 1 skolotāju pat esot bijis 80-100 bērnu (Valsts budžetu nodaļas akts Nr.B.k.750).

Cik uzmanīgi pie skolotāju algošanas jautājuma jāpieiet, pierāda Prūsijas apstākļi. Visas Prūsijas vajadzībām nodibināta viena "Landesschulkasse". Šai kasē jābūt apvienotām visām pašvaldībām. Ar kases ienākumiem sedz visu obligatorisko skolu skolotāju algas un pensijas. Valsts izdara iemaksas 1/4 apmērā no skolotāju tā sauc. "normālvietu" algām. Zem normālvietām jāsaprot skolotāju vietu skaits, kurš aprēķinams, dalot skolēnu skaitu uz 60 (!). Tā tad Prūsijā par normāliem apstākļiem uzskata, ka uz 1 skolotāju ir 60 skolēni. Pārējos līdzekļus sagādā ar 2% atvilkumiem no pašvaldībām pienākošās ienākuma nodokļa daļas, līdz ar ko ir izturēts princips, ka pašvaldības ar augstākām nodokļu maksātāju spējām izdara lielākas iemaksas. Ja ar šīm iemaksām

nepietiktu, tad pašvaldības no saviem vispārējiem ienākumiem izdara papildus iemaksas, kuŗas aprēķina pēc skolotāju skaita, pie kam par tiem skolotājiem, kuŗi pēc skaita pārsniedz tā sauc. normālvietu daudzumu, pašvaldībām jāpiemaksā vēl speciāli 30% no parastās normas. Pie šādas kārtības pašvaldības interesēs ir neturēt liekus skolotājus, pie kam tām sevišķi jāizvairās algot vairāk, nekā 1 uz 60 bērniem. Prūsijā pastāv arī noteikums, ka pašvaldības var samazināt skolotāju skaitu, ja skolas apmeklējošo bērnu caurmēra skaits nepārsniedz 45 - 50. (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaft, Ergänzungsband, 1539.lp.). Ja pielieto Prūsijas normas mūsu apstākļiem, tad mūsu lauku pašvaldību skolotāju skaits būtu jāsamazina vismaz par 50%. Neskatoties uz to, līdzšinējā izšķērdīgā saimniekošana turpinās un nav arī kādas pazīmes, ka tuvākā nākotnē šinī jautājumā daudz kas varētu grozīties. Šis ir viens raksturīgs piemērs, kā pie mums rīkojās ar valsts pabalstiem un kurp noved pabalstu dalīšana, ja to izdara pēc subjektīviem ieska-
tiem bez kādas sistēmas.

Lai pabalstu izsniegšana lauku pašvaldībām skolotāju algošanai ievirzītos pareizās sliedēs, būtu nepieciešami vispirms konstatēt, cik skolēnu katrā apriņķī caurmērā viena mācības gada laikā ir apmeklējuši skolu. Dalot šo sko-

lēnu skaitu uz 40, varētu konstatēt skolotāju normālvietu daudzumu. Reizinot caurmēra skolotāju algu uz normālvietu skaitu, varētu aprēķināt, kāds pabalsts katra apriņķa lauku pašvaldībām būtu izsniedzams skolotāju algošanai. Tā tad valsts izsniegtu pabalstu viena skolotāja algošanai uz katrām 40 bērniem. Izglītības likumā arī vajadzētu noteikt, ka pamatskolās uz 1 skolotāju nedrīkst būt mazāk par 30 un vairāk par 50 skolēniem. Ja pašvaldības no izsniegtiem pabalstiem kaut ko varētu ietaupīt, tad viņām būtu jāatļauj šo ietaupījumu izlietot citām vajadzībām pēc sava ieskata. Šāda pabalstu izsniegšanas kārtība pamudinātu pašvaldības raudzīties uz to, lai skolotāju algām līdzekļi netiktu nelietderīgi izlietoti. Pārzinot vietējos apstākļus, pašvaldību darbiniekiem tas būtu vieglāk izdarāms, nekā centrālām valsts iestādēm. Ja pie šādiem apstākļiem tomēr rastos kāda pašvaldība, kuŗa skolotājiem laikā neizmaksātu algas, tad viņa vairs nevarētu atrunāties ar līdzekļu trūkuma, jo valsts viņām būtu izmaksājusi pabalstu ar tādu aprēķinu, ka pie saimnieciskas rīcības visus šos izdevumus varētu segt. Ja to nevar izdarīt, tad vaina nav meklējama līdzekļu trūkumā, bet gan nesaimnieciskā rīcībā.

Par pirmo mēģinājumu ievest sistemu mūsu lauku pašvaldību pabalstu izsniegšanas kārtībā uzskatāms tā saucamais

7 latu likums. 1930.g. pavasarī Saeima pieņēma apriņķu pašvaldību likuma papildinājumu (lik.kr.83.), ar kuru noteica, ka valsts piemaksā apriņķu valdēm Ls 7.- uz katru lauku iedzīvotāju, pie kam šīs piemaksas jāpalielina, ja lauku pašvaldībām uzliek jaunus, vai paplašina jau esošos pienākumus. Šī likuma nolūks bija sagādāt pašvaldībām līdzekļus skolotāju algošanai un paplašinātiem izdevumiem lauku iedzīvotāju ārstēšanai. Tomēr šis likums formāli palika uz papīra tamdēļ, ka valsts kase to pilnos apmēros nespēja pildīt. Pēc būtības valsts šo likumu daļai tomēr pilda, jo turpina pēc vecās kārtības izsniegt pašvaldībām pabalstus skolotāju algošanai. 1932/33.g. valsts budžeta projektā paredzēti šai vajadzībai Ls 6,0 milj., bet 7 latu likuma pildīšanai būtu nepieciešams Ls 8,4 milj. (Ls 7 x 1,2 milj. iedzīvotāju). Pēdējā laikā Saeimas aprindās pacelts jautājums par 7 latu likuma grozīšanu, paredzot Ls 7.- vietā Ls 6.- Tomēr ar to jautājums nebūtu pareizi atrisināts. Galvenais šī likuma nolūks ir sagādāt lauku pašvaldībām līdzekļus obligatoriskās skolas skolotāju algošanai. Tamdēļ arī par pabalstu sadalīšanas atslēgu nevarētu būt iedzīvotāju, bet gan skolēnu skaits. Pabalstu izsniegšana skolotāju algošanai būtu nokārtojama, kā jau iepriekš minēts, un ja pēc tam izrādītos par nepieciešamu un iespējamu piešķirt

lauku pašvaldībām vēl kādus pabalstus vispārējām vajadzībām, tad tos varētu sadalīt, izejot no iedzīvotāju skaita.

Bez jau apskatītiem kārtējiem ienākumiem lauku pašvaldībām vēl ir tā saucamie "dažādie ienākumi", kuŗus galvenā kārtā iekasē pagastu pašvaldības. Tie sastādas no sodu naudām par nodokļu nesamaksāšanu laikā un rīkojumu nepildīšanu un dažādiem sīkākiem ienākumiem. No sodu naudām par nodokļu nesamaksu laikā pagastu pašvaldības bij paredzējušas ieņemt: 1926/27.g. - Ls 125.069, 1928/29.g. Ls 254.027.- un 1931/32.g. Ls 295.664; no sodu naudām par rīkojumu neizpildīšanu - 1926/27.g. Ls 14.446.-, 1928/29.g. Ls 17.526.- un 1931/32.g. Ls 13.753.- Pārējie ienākumi 1931/32.g. bija paredzēti Ls 91.841.- apmērā.

ĀRKĀRTĒJIE IENĀKUMI.

Lauku pašvaldību ārkārtējos ienākumos ietilpst ārkārtējie pabalsti, aizņēmumi un dažādi neparedzēti ienākumi.

Pie ārkārtējiem ienākumiem pieskaitāmi pabalsti, kuŗiem vienreizīgs, nejaušs raksturs. Par tādiem pirmā kārtā uzskatāmi valsts pabalsti lauku pašvaldībām sakarā ar 1928.g. plūdus cietušiem atlaistiem nodokļiem.

Šo nodokļu atlaišana dibinās uz 3 likumiem:

1) par personīgā nodokļa atlaišanu 1928/29. un

1929/30.g. no plūdiem, krusas un neražas cietušiem (1929.g. Lik.kr.45),

2) par lauku nekustāmas mantas nodokļa pamazināšanu un atlaišanu 1928.g. (1929.g.Lik.kr.42), un

3) par ienākuma ~~žē~~nodokļa atcelšanu sākot ar 1928.g.

Pirmais no minētiem likumiem paredz, ka atlaižams personas nodoklis par 1928/29. un 1929/30.g. visiem strādniekiem, amatniekiem, apbūves gabalu turētājiem un viņu ģimenes locekļiem. Tāpat šis nodoklis atlaižams rentniekiem, graudniekiem, sīkzemniekiem un jaunsaimniekiem, kā arī viņu ģimenes locekļiem, ja viņu zemju platība nepārsniedz 27 ha un ja viņu saimniecības cietušas no 1928.g. plūdiem, krusas vai neražas ne mazāk par 25%. Ja viņu saimniecību zemju platība pārsniedz 27 ha, tad nodoklis atlaižams tikai tanī gadījumā, ja plūdu un citu nelaimju postījumi pārsniedz 50%.

Otrs no minētiem likumiem paredz, ka nekustāmas mantas nodoklis 1928.g. nav ņemams:

1) no saimniecībām ar zemes platību līdz 17 ha,

2) no saimniecībām ar zemes platību pāri par 17 ha, ja šīs saimniecības 1928.g. cietušas no plūdiem, krusas vai neražas vairāk par 75%. Saimniecībām ar zemes platību pāri par 17 ha, ja tās cietušas pāri par 50% līdz 75%, nodoklis pamazinams uz pusi.

Trešais no minētiem likumdošanas aktiem, starp citu, paredz, ka sākot ar 1928. nodokļu gadu no ienākuma nodokļa atsvabināmi ienākumi no nodarbošanās ar lauksaimniecību, lopkopību, zvejniecību, zivkopību, putnkopību, biškopību, sakņkopību, dārzkopību, augļkopību un pļavkopību uz laukiem un ienākumi no lauku un pilsētu nekustāmas mantas, ja tās izmantošanai ir lauksaimniecības vai tās blakus nozaru, bet ne tirdzniecības raksturs.

Visiem apskatītiem likumiem ir viens pants, kuŗš izteikts ar gandrīz vieniem un tiem pašiem vārdiem: iztrūkums, kas varētu rasties pašvaldību budžetos ar šajos pārgrozījumos un papildinājumos paredzēto nodokļu dzēšanu, sedzams ar valsts līdzekļiem budžeta kārtībā.

Cik liela būs šī summa, to, likumu izdodot, neviens nevarēja pateikt, jo statistika bija trūcīga. Arī nebija iespējams iepriekš paredzēt, cik būs tādu saimniecību, ar likumā noteiktām platībām, kuŗu postījumi izteiksies ar 25%, 50% vai 70%. Procentu noteikšana pilnīgi atkarājās no vietiejiem darbiniekiem, kuŗi nemaz nebija ieinteresēti, lai atlaižamie nodokļi būtu mazāki. Aprēķināt visus šos varbūtību kombinējumus nebija iespējams. Bet tagad jāsaprot, ka atlaisto nodokļu kopsumma bija pārsteidzoši liela.

Smagas sekas šo likumu pieņemšana atstāja lauku pašval-

dību dzīvē. Nav daudz tādu zemju, kur nodokļu maksātāju apziņa būtu sevišķi attīstīta. Mēs pie tām valstīm nepiederam. To pašu, vāji attīstītu apziņu ar tiešo nodokļu graužošu agitāciju ir vājinājuši tie, kuŗi centušies iegūt vēlētāju labvēlību. Sevišķi tas novērojams Latgalē. Šai agitācijai zināmā attaisnojumu deva minētie likumi. Uz vietām palika iespaids, ka uzaicinājumiem nemaksāt nodokļus ir bijis dibināts pamats. Minēto likumu izdošanu apzinīgākos un saprātīgākos pašvaldību darbiniekos izsauca lielu izbrību un šautumu. Bija pagasti, kuŗi, neskatoties uz plūdiem un citām nelaimēm, nodokļus iekasēja pat 100% apmērā. Pašvaldības departamenta darbiniekiem bieži nācās noklausīties vietējo amata personu aizrādījumus, ka tāda nodokļu atlaišana atstāj demoralizējošu iespaidu uz nodokļu maksātājiem un ka sakarā ar to obligatorisko maksājumu iekasēšana turpmāk būs vēl grūtāka. Arī vairāki apriņķu valžu priekšsēdētāji neoficiālā sarunā izteikušies, ka nodokļu atlaišana un vēl tik plašos apmēros, no saimnieciskā redzes stāvokļa ir bijis kļūmīgs solis.

Kādi ir šo 3 minēto likumu rezultāti?

Pēc Valsts budžetu nodaļas 1930.g. sastādītā pārskata, kuŗš dibināts uz iesūtītiem atlaistā personas nodokļu maksātāju sarakstiem un Nodokļu departamenta paziņojumiem par

atlaistiem nekustāmas mantas un progresīvā ienākuma nodokļa, nav iekasējams par 1928/29.g.:

1) personas nodoklis.....	Ls 3.685.000.-
2) nekustāmas mantas nodoklis....."	3.697.000.-
3) progresīvais ienākuma nodoklis....."	<u>433.000.-</u>

Kopā Ls 7.815.000.- ,

kas līdzinās 42,9% no lauku pašvaldību visiem 1928/29.g. paredzētiem ienākumiem. Personas nodoklis atlaists 86,1% no budžetos paredzētā, nekustāmas mantas nodoklis - 54,8% un progresīvais ienākuma nodoklis - 52,1%.

Pa atsevišķiem apgabaliem nodokļi atlaisti:

Apgabali	Personas nodoklis	% no budžēt.	Nekustāmas mantas nodoklis	% no budžēt.	Progresīvais ienāk. nodokl.	% no budžēt.	% no budžētā paredz. nodokļa
Vidzeme.....	1.516.076	87,3	1.005.767	45,3	115.719		
Kurzeme.....	536.080	68,3	278.030	25,3	83.858		
Zemgale.....	766.164	88,3	903.783	52,3	147.919		
Latgale.....	866.921	97,2	1.508.829	88,6	67.104		
Latvija.....	3.685.241	86,1	3.696.409	54,8	414.600	52,1	

Nodokļu atlaišanas ziņā Latgale atrodas pirmā vietā.

Personas nodoklis atlaists pat 97,2% apmērā no budžetā paredzētā un nekustāmas mantas nodoklis 88,6% apmērā. Otrā vietā nāk Zemgale ar 88,3% resp. 52,3%. No plūdiem šis apgabals bija daudz vairāk cietis, nekā citi apvidi, kamdēļ atlaisto nodokļu procents ir samērā augsts. Vismazāk no plūdiem bija

cietusi Kurzeme. Tur arī vismazāk atlaisto nodokļu: personas - 68,3% un nekustāmas mantas - 52,3%.

Bez tam personas nodoklis atlaists arī par 1929/30.g. Ls 4 milj. apmērā. Kopā ar iepriekšējā gadā atlaistiem nodokļiem būtu dzēsti Ls 11.815.000.-

Galīgie rezultāti vispārējo ainu daudz negroza. Atlaisto nodokļu kopsumma vienīgi pieaugusi uz Ls 12.125.685.- Šīs summas segšanai valsts no 1928/29. - 1930/31.g. bija izsniegusi pašvaldībām Ls 10.800.000.- lielu pabalstu. Iztrūkstošo summu Ls 1.325.685.- 1931/32.g. valsts budžetā vairs uzņemt nespēja. 1932/33.g. budžetā kredīts šai vajadzībai gan paredzēts, tomēr jāšaubās, vai pabalstus faktiski arī varēs izmaksāt, jo minētā gada valsts budžets ir nereāls vismaz par 25 - 30%.

Neatkarīgi no tā, ka šie likumi prasījuši daudz līdzekļu no valsts, viņi arī ienesuši zināmus sarežģījumus pagastu pašvaldību darbībā. Daudzi no nodokļu maksātājiem savas iemaksas jau bija nokārtojušas. Tiem tās bija jāatmaksā atpakaļ, vai jāieskaita nākošā gada nodokļu samaksai. Pabalstus dzēsto nodokļu atvietošanai laikā nevarēja saņemt, jo valsts budžetā tik lielas summas nebija iespējams uzņemt. No likumu izdošanas jau pagājuši 3 gadi un vēl šis jautājums nav galīgi nokārtots.

Vai vispār nodokļu atļaišana tik plašos apmēros bija attaisnojama un nepieciešama, t.i. vai plūdu, krusas un citu nelabvēlīgu dabas parādību iespaids uz mūsu lauku pašvaldību nodokļu maksātāju saimnieciskās darbības rezultātiem ir bijis tik liels, ka izsauca nepieciešamību ķerties pie tik ārkārtīga līdzekļa, kā nodokļu atļaišanu plašos apmēros?

Daži dati šai jautājuma atrisināšanai atrodami Valsts statistiskās pārvaldes izdevumā "Latvijas lauksaimniecība 1929.g." Pēc šiem datiem sējumu platība Latvijā attiecīgos gados bijusi sekojoša (1000 ha):

Nosaukums	1920-1929.	1925-1929.	1928.g.	1929.g.
1) rudzi	246,3	254,1	257,6	238,9
2) kvieši	45,7	56,3	66,5	58,7
3) mieži	166,5	176,2	146,3	182,7
4) auzas	288,1	299,3	238,6	302,2
5) mists	60,4	62,3	73,9	46,6
6) zirņi	32,8	34,3	30,1	28,1
7) lini	54,9	65,9	68,7	55,8
8) kartupeļi	73,9	81,5	78,3	82,6
9) āboliņš un sētas zāles	334,2	334,2	334,8	433,2
	1302,8	1364,1	1294,8	1428,8

Piezīme: attiecībā uz āboliņa un sētas zāles platību pirmā un otrā ailē uzdoti caurmēra dati par 1923/29.g.

Pēc tabulā pievestiem datiem konstatējams, ka 1928.g. tikai miežu, auzu un nedaudz zirņu sējumu platība ir bijusi mazāka, nekā caurmērā 1920/29. un 1925/29.g.g. Visu sējumu platība 1928.g. bijusi mazāka, nekā 1920/29.g. caurmēra platība tikai par 8000 ha vai 0,6%, un salīdzinot ar 1925/29.g. caurmēra platība mazāka par 69.300 ha vai 5%.

Ražoto laukaugu vērtība attiecīgos gados bijusi sekojoša (1000 latu):

Nosaukums	1921/29.	1925/29.	1928.g.	1929.g.
1) Rudzi	56.836	58.967	63.623	53.927
2) kvieši	16.132	20.436	24.654	18.960
3) mieži	31.439	34.449	20.701	44.590
4) auzas	48.883	53.571	40.720	67.278
5) zirņi	9.757	12.261	7.835	19.157
6) kartupeļi	56.055	72.749	53.387	97.179
7) lini (sēkla)	6.857	7.486	4.608	9.349
8) lini (šķiedra)	32.593	36.573	30.305	30.084
Kopā	258.552	296.492	245.833	340.524

No pievestiem datiem jānāk pie slēdziena, la 1928.g. visu ražoto laukaugu, izņemot rudzu un kviešu, vērtība ir samazinājusēs, salīdzinot ar 1921/29.g. un 1925/29.g.g. caurmērā vērtību. Visu ražoto laukaugu kopvērtība 1928.g. samazinājusēs, salīdzinot ar 1921/29.g. caurmēru par nepilnām 5%, un salīdzinot ar 1925/29.g. caurmēru par 17%. Toties

1929.g. ražoto laukaugu kopvērtība sasniedz rekorda skaitli Ls 340.524.000, kas pat pārsniedz sevišķi izdevīgā 1925.g. kopvērtību Ls 339.448.000.-

Ievērojamu ražas samazinājumu uz 1 ha kvintālos 1928. gadā uzrāda sakņaugi (kāposti, burkāni un turnepši):

	1921/25.g.	1926.g.	1927.g.	1928.g.	1929.g.
Kvintāli	380,15	410,67	405,44	154,59	604,16
%	100,00	108,00	106,00	40,00	159,00

1928.g. sakņaugu raža līdzinājās tikai 40% no 1921/25. gada caurmēra ražas un ir apmēram div-un pus reizes mazāka nekā 1926. un 1927.g.g.

Siena un āboliņa kopražā izteicās sekojošos skaitļos (1000 kvintālos):

Nosaukums	1920/29.g.	1926.g.	1927.g.	1928.g.	1929.g.
Siens	15451,7	16291,0	17826,3	13756,5	15436,5
Āboliņš	8247,7	6641,8	10670,3	9200,4	12258,0
Kopā	23699,4	22932,8	28496,6	22956,9	27694,5

Tā tad 1928.g. siena un āboliņa kopražā ir tikai par 742.000 kvintāliem vai 3% mazāka nekā 1920/29.g.g. caurmēra raža. 1926.g. kopražā ir bijusi pat mazliet mazāka nekā 1928.g. raža.

Dati par kontrolei pieteikto un izkontrolēto sviesta daudzumu turpretīm liecina, ka samērā nelabvēlīgie 1928.g. klīmatiskie apstākļi nav atstājuši nekādu iespaidu uz pieteikto sviesta daudzumu. Attiecīgos gados pieteikts sekojošs sviesta daudzums (tonnās):

1925/27.g.g.	9.517
1928.g.	13.124
1929.g.	15.639

1928.gadā tā tad sviesta pieteikts vairāk par 38% un 1929.g. par 64%, nekā 1925/27.g.g. caurmērā.

Savelkot kopā apskatīto datu rezultātus rodas sekojoša aina: sējumu platība 1928.g. bijusi mazāka nekā 1925 - 1929:g.g. caurmērā par 5%, laukaugu kopvērtība 1928.g. bijusi mazāka nekā 1925 - 1929.g.g. caurmērā par 17%, sakņuauņu daudzums uz 1 ha 1928.g. samazinājies par 60%, salīdzinot ar 1921/25.g.g. caurmēru, siena un āboliņa kopražā 1928.g. bijusi par 3% mazāka nekā 1920/29.g.g. caurmērā un galu galā sviesta kontrolei pieteikts 1928.g. 38% un 1929.gadā 64% vairāk nekā,1925-27.g.g. caurmērā.

Ievērojamu samazinājumu 1928.g. uzrāda tikai sakņuauģi (60%), samērā lielāks zaudējums lauksaimniekiem bijis uz laukaugiem (samazinājums par 17%), bet pārējie samazinājumi ir tik niecīgi, ka viņi lielu iespaidu uz lauksaimnieka

maksāšanas spējam nevar atstāt. Toties ievērojāmi (par 38% un 64%) ir pieaugusi sviesta raža, kas sevišķi no liela svara, jo 1928/29.g. ieņēmumi no pienu produktiem sastādīja 31,8% no visiem lauksaimnieku brutto ienākumiem un vispār lopkopības ienākumi 36,17% no lauksaimnieku kases ienākumiem.

Nekustāmas mantas nodoklis 1928/29.g. turpretīm atlaists, kā jau iepriekš minēts, par 54,8%, lai gan nevienā, izņemot saukņaugu, kultūrā mēs līdzīgu samazinājumu nevaram konstatēt. Arī lauksaimniecības grāmatvedības dati nepierāda, ka lauksaimnieku saimnieciskais stāvoklis bijis tik kritisks, ka kļuva nepieciešami tādi ārkārtēji soļi kā jau uzlikto un pa daļai iekasēto nodokļu atlaišana plašos apmēros. Valsts statistiskās pārvaldes lauksaimniecības rentabilitātes aprēķini uzrāda sekojošu ainu (uz 1 ha derīgas zemes latos):

Nosaukums	1927/28.g.	1928/29.g.	1929/30.g.
Netto ienākums	+ 18,63	- 9,47	+ 24,30
Netto ienākums bez īpašumu amortizācijas.....	+ 41,06	+ 2,62	+ 33,10
Netto ienākums + īpašuma īpašnieka ģimenes locekļu darbs	+ 66,94	+ 38,38	+ 72,66

Netto ienākumi, kuŗi rodas, ja no brutto ienākumiem atvelk saimniekošanas izdevumus, kuŗos ieskaitīti arī nodokļi un amortizācija, gan uzrāda 1928/29.g. ÷ Ls 9,47 uz 1 ha, toties iepriekšējā un pēc tam sekojošā gadā ir bijuši atlikumi, kas caurmērā 3 gados dod Ls 11,15 lielu netto ieņēmumu uz 1 ha. Bez tam ražošanas izdevumos ieskaitīta arī amortizācija: 1927/28.g. Ls 14,41, 1928/29.g. Ls 19,09 un 1929/30.g. Ls 16,76 uz 1 ha. Ja saimnieciski neizdevīgākā gadā šos atskaitījumus no tīrās peļņas neizdara, tad pat 1928/29.gads noslēdzas ar Ls 9,62 lielu tīru atlikumu uz 1 ha. Lauksaimnieka maksāšanas spēju noteikšanai galu galā krīt svarā arī ienākumi no viņa un viņa ģimenes locekļu darba. Tie novērtēti, rēķinot uz 1 ha, 1927/28.g. uz Ls 48,25, 1928/29.g. Ls 47,85 un 1929/30.g. uz Ls 48,36. Ja tos pieskaita pie saimniecību netto ienākumiem, tad kopējais ienākums uz 1 ha līdzinās: 1927/28.g. Ls 66,94, 1928/29.g. Ls 38,38 un 1929/30.g. Ls 72,66 (1930.g. gada grāmata 176.-177.lp.).

Pie šādiem apstākļiem lauksaimnieki arī varēja samaksāt 1928/29.g. savus nodokļus, kuŗi nesamazinātā veidā 1927/28.g. līdzinājās Ls 3.- uz 1 ha.

Atliek vēl noskaidrot, vai ir bijuši dibināti aizrādījumi, ka personas nodoklis atlaižams laukstrādniekiem tamdēļ,

ka sakarā ar nelabvēlīgiem klīmatiskiem apstākļiem tiem samazinājušies ienākumi. Vispirms jau konstatējams, ka no visiem Valsts statistiskās pārvaldes brīvprātīgiem korrespondentiem 1928.g. 40,31% atbildējuši, ka novērojams gada un vasaras strādnieku trūkums, un 17,14%, ka novērojams dienas strādnieku trūkums. 1929.g. 19,11% no korrespondentiem atraduši, ka trūkst gada un vasaras strādnieku un 24,66% - ka trūkst dienas strādnieku. Tas bijis pie apstākļiem, kad no Lietuvas ieceļojuši 14.527 laukstrādnieki, no Polijas 558, no Igaunijas 752 un citām valstīm 204. Tā tad minētos gados bijis novērojams vietējo laukstrādnieku trūkums. Arī algas 1928/29. un 1929/30.g. nav bijušas daudz zemākas par iepriekšējiem gadiem, bet gan dažām kategorijām strādnieku augstākas, nekā 1930/31. un 1931/32.g. (Dati uzdoti latos pie brīva uztura):

G a d s	Gada puiši	Gada meitas	Vasaras puiši	Vasaras meitas
1924/25	488	295	343	214
1926/27	569	364	388	258
1928/29	542	364	364	250
1929/30	498	338	325	224
1930/31	487	336	328	229
1931/32	471	328	319	229

Arī algas lielums nepierāda, ka 1928/29. un 1929/30. g.g. ir bijuši tādi ārkārtēji apstākļi, ka bija nepieciešams atlaist personīgo nodokli laukstrādniekiem.

Pievestie slēdzieni dibinājās uz caurmēra datiem. Tamdēļ pilnīgi pielaižams, ka kādai daļai no lauksaimniekiem un strādniekiem ienākumi 1928/29. un 1929/30.g.g. bij tik lielos apmēros samazinājušies, ka tiem radās zināmas grūtības ar nekustāmas mantas un personas nodokļu samaksu. Tādus gadījumus arī paredzējis pagastu pašvaldību likuma 69.pants, kas nosaka, ka pagasta padomei ir tiesība nodokļus samazināt, atlaist vai nomaksu pagarināt no ugunsgrēka, ūdensplūdiem, kara posta, neražas vai citādi cietušiem. Ņemot vērā vispārējā stāvokļa raksturojumu, šādu gadījumu nevarēja būt visai daudz, bet nekādā ziņā tik plašos apmēros, ka būtu jāatlaiž nekustāmas mantas un personas nodoklis Ls 12,1 milj. apmērā. Bez tam, ja lauku pašvaldībām nodokļi būtu jāatlaiž, jāsamazina, vai nomaksa jāpagarina uz savu līdzekļu rēķina, tad viņas daudz nopietnāki būtu piegājušas pie šā jautājuma atrisināšanas un būtu devušas atvieglojumus tām personām, kurām tas patiesi būtu bijis nepieciešams. Ja, sliktākā gadījumā, būtu izrādijies, ka dažām pagastu pašvaldībām nodokļu atlaišanas nepieciešamība pārspēj viņu finansiālās iespējamības, tad, pirmkārt, izlīdzinājumu varē-

ja rasts aprinķu robežās un, ja arī tas būtu izrādijies par nepietiekošu, tad pašvaldību finansiālo stāvokli varēja ņemt vērā pie nākošās pašvaldību finanču pārkārtošanas.

Nākošā pēc lieluma valsts pabalstu grupa ir subvencijas skolu, pagastnamu, patversmju un ārstniecības ēku celšanai un kapitāliem remontiem. Pareizi, ka šādi ārkārtēji izdevumi pašvaldībām sedzami ar ārkārtējiem ienākumiem, bet vai pabalsti un vēl tādā kārtībā, kādā viņus pie mums izsniedz, šim nolūkam ir piemēroti. Vispirms, kas gan negribēs saņemt pabalstu. Varbūt tikai tās pašvaldības, kuŗas absolūti nesaprot savus uzdevumus, kādi gadījumi, piemēram, novēroti dažās Latgales pagastu pašvaldībās. Vairums lauku pašvaldību ar lielāko prieku saņem pabalstu, neskatoties uz to, vai viņš ir tik nepieciešams vai nē. Dažas pašvaldības pat izlieto visus, gan taisnus, gan netaisnus līdzekļus, lai no valsts saņemtu pēc iespējas lielāku pabalstu. Neplānveidīga pabalstu izsniegšana pat rada zināmu epidēmisku pabalstu izprasīšanas slimību. Dažu pašvaldību iedzīvotāji novēro, ka citām pašvaldībām sevišķi veicās ar pabalstu izdabūšanu un viņiem liekās, ka viņu amatvīri nav pietiekoši aktīvi pabalstu izprasīšanā. Šiem amatvīriem aizrāda, kādas lepnas ēkas ar valsts pabalstiem ir sacēlušas citas pašvaldības un pārmet, ka viņi visu to nav mācējuši panākt savas pašvaldības interesēs. Pēc tam sākas braukšana uz Rīgu un iespaidīgu personu meklēšana, kas pabalsta lietā varētu palīdzēt. Un drīz vien pabalsts rokā, lai gan patiesie apstākļi, varbūt, nemaz nav tik spiedoši,

lai izdotu lielas summas. Ir gan arī ļoti apzinīgi pašvaldību darbinieki, kuŗi vērojot valsts grūto cīņu, it sevišķi Latvijas pastāvēšanas pirmos sešos, septiņos gados, saimnieciskās dzīves kārtošānā, negriezās pie valsts pēc palīdzības, jo atrada, ka vēl nav pienācis laiks celt lepņas ēkas un pilis. Un rezultātā šīs apzinīgās pašvaldības palika tukšā, bet kustīgākās sev sacēla ēkas, kuŗas bieži izrādījās pārāk plašas un apstākļiem nepiemēroti dārgas. Tādā veidā notiek līdzekļu izšķērdēšana, kas nekādā ziņā nebūtu pielaižama.

Pareizāki ir pašvaldībām dažādu ēku būvēm piešķirt ilggadīgus aizdevumus par nelielu procentu, bet pie tam ar noteikumu, ka nedod pašvaldībām nekādas cerības uz aizdevumu dzēšanu. Ja pašvaldībām būs jāuzņemas pienākums aizņemto naudu atmaksāt, tad viņu amatpersonas vairāk pārdomās, vai jaunie izdevumi patiesi vajadzīgi. Arvien vairāk apsvērs, vai varbūtējo nodokļu paaugstināšanas nepieciešamību atsvērs tās ērtības, kuŗas dos jaunās ēkas būve. Aizdevumu sistēma tā tad veicinās taupību un tamdēļ viņa arī pieņemamāka par pabalstiem dažādu ēku būvēm.

No ārkārtējiem pabalstiem vēl mināmas dotācijas pašvaldību vispārējām vajadzībām resp. budžeta deficīta segšanai. Pašlaik gan pabalstus lauku pašvaldību budžetu deficītu seg-

šanai valsts budžetā neuzņem, bet savā laikā pabalstus deficīta segšanai pašvaldībām izsniedza. Pabalstu izprasīšanas gaita bija sekojoša: pagasta pašvaldība sastādīja budžetu ar deficītu, kuru lūdza segt ar valsts pabalstu. Apriņķu valdes katrā ziņā atrada par savu pienākumu pagasta lūgumu atbalstīt, saka, vai tad žēl, ka pagasts saņem naudu no valsts. No apriņķu valdēm lūgumi iehāca Pašvaldības departamentā, kurš jau arī uzskata par savu pienākumu pašvaldību lūgumus atbalstīt, un ja valsts budžetā būtu tik pat liela summa pabalstiem, kādus pieprasa pašvaldības, tad nav izslēgta varbūtība, ka Pašvaldības departaments atzītu visus lūgumus par ievēribas cienīgiem. Bet tā kā valsts budžetā nekad tik lielas summas nav bijušas uzņemtas, tad Pašvaldības departamentam nekas cits neatlika, ka pieprasījumus sijāt. Grūti centrā pārzināt visos sīkumos to pagastu pašvaldību saimnieciskos apstākļus, kuri pabalstus pieprasījuši. Pēc iesniegtiem datiem mēģina konstatēt, kura no pašvaldībām ir cienīgāka saņemt pabalstu. Ar ikgadīgiem pabalstiem dažas pašvaldības bija pieraģušas tā saimniekot, ka pēc visiem datiem spriežot pabalsts arī turpmāk būtu nepieciešams. Tomēr tanī pašā laikā konstatējams, ka dažām no viņām uzkrājušies daudz nepiedzītu nodokļu. Varētu lūgumu noraidīt, bet ko lai dara ar veselu rindu nenomaksātu rēķinu, kurus pagasts

uzskaitījis klātpieliktā sarakstā. Galu galā Pašvaldības departaments atzīst, ka pabalsts nepieciešams. Nākuši priekšā arī tādi gadījumi, kad zināma pabalsta summa jāzīmē kādai pašvaldībai uz rīkojumu no augšas. Pēc tam pabalstu lietas nāk Finanču ministrijas starpresoru komisijā, kuŗa ļoti bieži principā nav atzinusi Pašvaldības departamenta priekšlikumus, nemaz jau nerunājot par pabalstu summu samazināšanu. Pie šādas pabalstu izprasīšanas kārtības ir iespējamās ļoti daudzas nejaušības. Pirmkārt jau atkarājās no tā, kā attiecīga pašvaldība māk sastādīt vajadzīgos datus pabalsta pieprasījumam. Dažs labs pagasta darbvedis nemāk izcelt tos apstākļus, kuŗi raksturotu viņa pašvaldības grūto finansiālo stāvokli. Turpretīm citu pašvaldību, it sevišķi to, kuŗi uz pabalstu izprasīšanu iespecializējušies, darbinieki ar lielu veiklību sakombinē vajadzīgos datus. No tā rodas stāvoklis, ka pie daudzām lietām starpresoru komisija pieiet, varbūt, ar nepelnītu neuzticību un noraida pabalstu tur, kur tas nepieciešams. Citās lietās varbūt pietiekoši asi neuztver veikli apslēptos labvēlīgos apstākļus un pabalstu piešķir. Bez šīm nejaušībām, par galveno šādas pabalstu sadalīšanas kārtības negatīvo pusi jāuzskata tas apstāklis, ka pašvaldības nepierod palaisties vienīgi uz saviem spēkiem. Arvien ir tā vilinošā doma, ja pietrūkst, gan jau tad valsts izsniegs pa-

balstu. Šis apstākli neveicina taupību, bet taisni otrādi. Tamdēļ arī pabalstu izsniegšana pēc kārtības, kādu piemums praktizēja, noraidāma. Tanī vietā liekama dotāciju vai subvenciju izsniegšana pēc objektīvām mērauklām, par ko jau vairākkārt iepriekš minēts.

Dažādu ēku celšanai un budžeta deficīta segšanai valsts pēdējos gados izsniegusi sekojošus pabalstu (1000 latos):

<u>1926/27.g.</u>	<u>1927/28.g.</u>	<u>1928/29.g.</u>	<u>1929/30.g.</u>	<u>1931/32g.</u>
620	545	2.469	503	582

(1931.g. Valsts statistiskās pārvaldes biļetens Nr.9, 641.lp)

Līdzīgas subvencijas, kā ēku celšanai, ir kultūras un žūpības apkaņošanas fonda pabalsti. Piešķiršanas kārtība ir gandrīz tāda pati, kā aprakstītā pabalstu deficīta segšanai un ēku būvēm paredzētā. Pie tam vēl kultūras fonds pieturējās pie tāda principa, ka pabalstus tautas namu celšanai deva gandrīz katram pieprasītājam, bet mazākās summās no Ls 1.000 - Ls 2.000.- Ar šādu pabalstu tautas namu ne lāgā varēja iesākt, ne arī nobeigt. Lai izsniegtos līdzekļus neatprasītu, tad kaut kas bija jādara. Iegādāja materiālus, bet tālāk tikt nevarēja. Materiāli sāka bojāties un būves turpināšanai tapa nederīgs vai arī mazvēr-

tīgs. Tāds gadījums bija konstatēts pie Lielvārdes stacijas. Puse līdz 1 klm no šīs vietas, kuŗā galu galā tomēr tautas namu uzcēla, kultūras fonda pabalsts bija saņemts arī no Lielvārdes pagasta pašvaldības. Tā arī nobeidza ierīkot tautas namu. Pēc tam puse līdz viena kilometra atstatumā atradās divi tautas nami, kuŗi viens ar otru konkurēja un abiem pastāvēt bija grūti. Šis gadījums atkal raksturo, cik neracionāli izlieto šādā ceļā sadalītos valsts pabalstus.

Pēdējos gados no kultūras un žūpības apkaŗošanas fonda lauku pašvaldībām izsniegti pabalsti sekojošos apmēros (1000 latos):

Gadi	Kultūras fonds	%% no visiem fonda pabalst.	Žūpības apkaŗoš. fonds	%% no fonda ieņē-mumiem	Kopā
1926/27	62	6	61	26	123
1927/28	70	5	155	128	225
1928/29	189	9	142	70	331
1929/30	42	3	118	56	160
1930/31	40	3	115	54	155

No kultūras fonda lauku pašvaldības saņēmušas tikai 3 - 9% no visiem fonda pabalstiem. Žūpības apkaŗošanas fonds, turpretīm, lielāko daļu no saviem ienākumiem izlietojis pabalstu izsniegšanai lauku pašvaldībām. 1927/28.g.

lauku pašvaldības pat saņēmušas par 28% vairāk, nekā tanī gadā bijuši fonda ienākumi, kas izskaidrojams ar to, ka šim nolūkam izlietoti iepriekšējo gadu atlikumi.

No lauku pašvaldību ārkārtējiem ienākumiem vēl būtu mināmi Finanču ministrijas resp. dzīves atjaunošanas fonda aizdevumi skolu, pagastnamu, nespējnieku patvērsmju, tautas namu, slimnīču ēku celšanai, kapitāliem remontiem un pirkšanai. Aizdevumi gan arī izsniegti tādām vajadzībām, kā skolotāju algu samaksai, budžetu deficītu segšanai u.c. Pēdējām vajadzībām aizdevumi nav piemēroti. Ik katra publiskas iestādes ilgtermiņa aizdevuma uzdevums ir sagādāt līdzekļus ārkārtēju vajadzību apmierināšanai ar nolūku šo līdzekļu atmaksu sadalīt uz vairāku gadu nodokļu maksātāju pleciem. Ja pašvaldības izlieto ilgtermiņa kreditus tekošo vajadzību apmierināšanai, tad viņas uzliek nākotnes nodokļu maksātājiem zināmu nastu to izdevumu segšanai, kuŗi nākuši par labu tikai tagādnes nodokļu maksātājiem. Izejot no pakalpojumu un pretpakalpojumu principa šāda nākotnes nodokļu maksātāju apgrūtināšana nav atzīstāma. Jāņem vērā arī tas, ka, ja pie esošiem kārtējiem ienākumiem pašvaldības nespēj segt savus kārtējos izdevumus, tad turpmāk pie tiem pašiem ienākumiem nebūs iespējams segt ar parādu delšanu un procentu nomaksu palielinātos izdevumus.

Cits jautājums ir ar aizņēmumiem ārkārtēju izdevumu segšanai, ar kuņiem apmierina arī nākotnes vajadzības. Pastāv gan uzskats, ka arī šie ārkārtējie izdevumi sedzami ar tagādnēs ienākumiem, palielinot vajadzības gadījumā jau pastāvošos, vai arī uzliekot ārkārtējus nodokļus. Šis uzskats par jaunu ieguvu lielāku ievērību Pasaules kara laikā, kad dažas valstis, piem. Anglija, daļu no kara izdevumiem sedza nodokļu veidā.

It sevišķi pašvaldībām, kuņas nodokļu uzlikšanā ir aprobežotas, pieņemamāka ir ārkārtēju izdevumu segšana ar aizņēmumu palīdzību aiz sekojošiem motīviem. Tūlītēja ārkārtēja izdevumu segšana nodokļu ceļā var izsaukt traucējumus saimnieciskā dzīvē tik lielā mērā, ka uzliktie ārkārtējie maksājumi faktiski tūlīt nav iekasējami, vai arī to piedzīšana iznīcina tautsaimniecību dzīvinošus un līdz ar to arī nodokļu dodošus avotus. Pirmā gadījumā nodokļu maksātāji panāk nodokļu iekasēšanas atlikšanu, kas principā līdzinās tai pašai maksājumu atlikšanai, ja ārkārtējos izdevumus sedz aizņēmuma ceļā. Otrā gadījumā pašvaldības iznīcina tos pamatus, uz kuņiem dibinas viņu saimniecība. Novājinot saimniecisko dzīvi, pa daļai tiek iznīcināti nodokļu avoti.

Jāņem arī vērā, ka visā visumā iedzīvotāju skaits ar

gadiem palielinās un ka pie normāliem apstākļiem privāto saimniecību kopējā mantas vērtība arī pieaug. Tamdēļ publisko iestāžu nodokļu rezervuārs parasti ar katru gadu paplašinājās, kas atviegļina aizņemtā kapitāla un procentu atmaksu nākotnē.

Izejot no pakalpojumu un pretpakalpojumu principa, jā-saka, ka, sedzot ārkārtējos izdevumus ar tagādnes nodokļiem attiecīgas pašvaldības nodokļu maksātāji, no kuriem daudzi pašvaldības robežās dzīvo tikai pagaidām, sedz visus izdevumus tagādnes un bez tam arī vēl īsākas vai garākas nākotnes vajadzībām. Iegūtās labierīcības, turpretim, izmantos arī tādas personas, kuŗas, agrāk dzīvodāmas citas pašvaldības robežās, nemaz nav piedalījušās pie ārkārtēju upuru nesašanas.

Krīt arī svarā, ka, sedzot ārkārtējus izdevumus tagādnes nodokļu veidā, netiek ņemtas vērā, vai arī netiek izmantotas pārmaiņas nodokļu maksātāju spējās. Ārkārtējie nodokļu maksājumi uzlikti pēc maksāšanas spējām, kuŗas bijušas nodokļu nomaksas laikā. Bet šīs spējas var grozīties. Bagāts cilvēks var tapt mazturīgs. Kā mazturīgam viņam nebūtu jānes tik lielus upurus, kādus no viņa prasīja pastiprinātu nodokļu nomaksas laikā, kad viņš vēl bija turīgs. Turpretim jaunbagātnieki ārkārtēju nastu nešanā piedalījušies ļoti

mazā mērā. Ja ārkārtēja vajadzība būtu segta ilggadīga aizņēmuma veidā, tad jaunbagātniekiem vajadzētu piedalīties parādu deldēšanā un procentu nomaksā lielākos apmēros, nekā tas ir noticis, sedzot ārkārtējos izdevumus tūlītēju nodokļu veidā.

Jāņem arī vērā, ka ārkārtēju izdevumu segšana ar kredīta palīdzību atstāj vairāk laika apstākļu pētīšanai, kādā veidā ārkārtējs izdevums sadalams uz nodokļu maksātājiem. Pie apstākļu maiņas, vai arī ja tie dzīvē būtu izrādījušies citādi, nekā sākumā paredzēts, arvien iespējams nastu sadalīšanas plānā izdarīt grozījumus.

Galū galā varētu aizrādīt uz to apstākli, ka, ja publiskas iestādes ārkārtējus izdevumus nesedz ar kredīta palīdzību, tad tas pa daļai jādara daudziem no nodokļu maksātājiem, jo viņu kārtējie ienākumi nešēgs izdevumus ārkārtējo nodokļu samaksai. Publiska kredīta vietā būs jāizmanto privātais kredīts. Pēdējais gan parasti ir dārgāks par pirmo. (Handbuch der Finanzwissenschaft, Gerloff und Meisel, 1926.g. izdevums, 521.-527.lp.).

Izejot no pievestiem teorētiskiem apsvērumiem, jāsaprot, ka mūsu lauku pašvaldību ārkārtēju izdevumu segšana aizņēmumu ceļā ir bijis pareizs solis. Pēdējos gados Finanču

ministrija lauku pašvaldībām izsniegusi aizdevumus sekojošos apmēros (1000 latos):

<u>1927/28.g.</u>	<u>1928/29.g.</u>	<u>1929/30.g.</u>	<u>1930/31.g.</u>
354	402	885	795

(Valsts statistiskās pārvaldes 1931.g. biļetens Nr.9.).

Pie lauku pašvaldību ārkārtējiem ienākumiem vēl pie-
skaitāmi vienreizīgi ienākumi no mantas realizācijas, da-
žādu summu atmaksas un citiem nejaušiem, neparedzētiem mak-
sājumiem. Šiem ienākumiem lauku pašvaldību budžetus nav lie-
la nozīme. 1931/32.g. apriņķu pašvaldības bija paredzēju-
šas ieņemt tikai Ls 31.270.- un pagastu pašvaldības -
Ls 133.009.-

Lauku pašvaldību finansiālais stāvoklis.

Lai noskaidrotu, vai lauku pašvaldību rīcībā nodotie līdzekļi ir pietiekoši viņu pienākumu pildīšanai un vai attiecībā uz atsevišķām pašvaldībām vai to grupām nepieciešami kādi līdzekļu pārgrupējumi, nepieciešami izpētīt viņu finansiālo stāvokli. Bieži gan gadās, ka pašvaldībām trūkst naudas, t.i. viņām ir kases deficīts. Tomēr tas vēl nenozīmē, ka viņu finansiālais stāvoklis ir slikts. Nav, piemēram, nekāds pārsteigums, ka pašvaldībām trūkst naudas savu saistību kārtotāšanai, ja viņas ļoti kūtri piedzen nodokļus. Tamdēļ izšķirošs nav pašvaldību kases stāvoklis, bet gan viņu mantas stāvoklis, galvenām kārtām realizējamo vērtību attiecības pret parādiem. Šī jautājuma noskaidrošana iespējama pēc lauku pašvaldību bilancēm.

Pagastu pašvaldību bilances uz 1927. un 1931.g.g. 1.aprīli uzrāda sekošas summas (1.000 ls):

A k t ī v s.	1927.g.	1931.g.	+ vai -	+ vai - %%
Kase	1.072	732	- 340	- 31
Tekoši rēķ. un noguld.	159	813	+ 654	+ 474
Vērtspapīri	194	218	+ 24	+ 12
Dažādas personas un iestādes	477	5.291	+ 4.814	+ 1.009
Nepiedzītie nodokļi	4.204	10.649	+ 6.445	+ 153
Citi neiekasēti ieņēmumi	333	411	+ 78	+ 23

Caurejošas summas	-	2.941	+	2.941	
Inventārs	2.078	3.266	+	1.188	+ 57
Materiāli un preces	33	661	+	628	+ 1900
Nekustami īpašumi	20.885	35.223	+	14.338	+ 68
Iztrūkums	222	658	+	436	+ 196
Kopā	29.647	60.863	+	31.216	+ 105

P a s ī v s.	1927.g.	1931.g.	Pieaugums.	Pieaugums %%
Nesegti maksājumi	3.618	5.362	1.744	48
Valsts nodokļi	329	467	138	42
Valsts aizdevumi	1.122	2.775	1.653	147
Obligāciju parādi	251	495	244	97
Dažādas personas un iestādes	758	3.211	2.453	325
Sēklas fonds	399	6.371	7.418	1.859
Citas cauresošas summas		1.446		
Pagastu kapitāls	23.170	40.736	17.566	75
Kopā	29.647	60.863	31.216	105

Pagastu kapitāls 1927.g. 1.aprīlī - Ls 23.170.000,- un 1931.g. - Ls 40.736.000,-. Lai noskaidrotu mūsu pagastu pašvaldību mantas stāvokli visā visumā, no minētām summām jāatvelk aktīvā uzrādītie iztrūkumi 1927.g. Ls 222.000,- un 1931.g. Ls 658.000,-. Tādā gadījumā tīrais kapitāls līdzināsies: 1927.g. Ls 22.948.000,- un 1931.g. Ls 40.078.000,-. Pieaugums 4 gadu laikā ir samērā liels - Ls 17.130.000,-, ja ņem

vērā, ka pagastu pašvaldību pašu ienākumi no nodokļiem, no-
devām, Ipašumiem gadā caurmērā līdzinās 13 milj. latu, Pār-
baudot aktīvu, izrādās, ka gandrīz līdztekus pagastu kapitā-
lu pieaugumam iet nekustamas mantas un inventāra vērtības
pieaugums. Šī vērtība 1927.g. līdzinājās Ls 22.963.000,-, bet
tīrais pagastu pašvaldību kapitāls tanī pašā laikā izteicās
tikai ar Ls 22.948.000,-. Salīdzinot abus šos skaitļus, re-
dzams, ka pagastu pašvaldību kapitāls ir mazāks nekā nekusta-
mu Ipašumu un inventāra vērtība, kas nozīmē, ka šīs starpī-
bas apmērā, t.i. par Ls 15.000,- nekustami Ipašumi un inven-
tārs jau vairs nepieder pagastu pašvaldībām, bet gan viņu
kredītoriem. Šī starpība gan nav visai liela. Bez tam arī jā-
ņem vērā, ka starp pagastu pašvaldību parādiem ir ilgtermiņa
aizdevumi no valsts par Ls 1.122.000,- un obligāciju parādi
par Ls 251.000,-, kuri atmaksājami vairāku gadu laikā. Tām-
dēļ arī varētu nākt pie slēdziena, ka pagastu pašvaldību fi-
nanciālais stāvoklis, novērtējot to visā visumā, 1927.g. nav
bijis tik grūts, ka pagastiem saistību kārtošanai būtu jāķe-
rās pie nekustamu Ipašumu un inventāra realizēšanas. No ak-
tīva summām zināmas bažas rada nepiedzīto nodokļu postenis.
Ja tas vienā daļā nebūtu reāls, t.i. ja vienu daļu no nepie-
dzītiem nodokļiem nevarētu iekasēt, tad šī neiekasējamā sum-
ma būtu jānoraksta no pagastu kapitāliem un tad jau rastos

daudz lielāka starpība starp nekustamas mantas un inventāra vērtību no vienas puses un kapitālu no otras puses.

Daudz labāks stāvoklis pagastu pašvaldībām ir uz 1931. g. 1.aprīli. Tīrais kapitāls, kā jau iepriekš minēts, līdzinās Ls 40.078.000,-. Inventāra un nekustamu īpašumu vērtība tanī pašā laikā bija (Ls 3.266.000 + Ls 35.223.000) vienlīdzīga Ls 38.489.000,-. Starpība starp tīro kapitālu no vienas puses un inventāra un nekustamu īpašumu vērtību no otras puses - Ls 1.589.000,-, tā tad atradās vieglāki realizējamās vērtībās. Tas nozīmē, ka pagastu pašvaldībām, ja tām uz 1931. g. 1.aprīli būtu jānokārto visas savas, arī ilgtermiņu saistības, nebūtu jāpārdod inventārs un nekustami īpašumi, kas savā ziņā jau nozīmētu pašvaldības finansiālu sabrukumu, bet viņas savus parādus varētu segt ar citām, vieglāk realizējamām vērtībām, piemēram, kasī, tekošiem rēķiniem, debitoriem, dažādiem materiāliem u.t.t., pie kam šo realizējamo vērtību ir vairāk nekā parādu par augšā minētiem Ls 1.589.000,-. Stāvoklis, kad ilgtermiņu parādu nomaksas nav jāpārveļ uz nākošām paaudzēm un tos vajadzības gadījumā kopā ar citām saistībām varētu segt ar realizējamām vērtībām, pie kam šo realizējamo vērtību ir pat par Ls 1.589.000,- vairāk nekā parādu, jāuzskata par ļoti apmierinošu. No tā jānāk pie slēdziena, ka pagastu pašvaldībām ir nodoti pietiekoši daudz lī-

dzekļu vīpu pienākumu pildīšanai. Vienīgi līdzekļu iekasēšanā novērojama nenormāla parādība. Pēc bilancēm uz 1931.gada 1.aprīli konstatējams, ka pagastiem skaitījās nepiedzītu nodokļu Ls 10.649.000,-, kas līdzinās 75% no 1931/32.g. uzliktiem nodokļiem. Šādu parādību varētu izskaidrot ar to, ka nodokļu maksātāji nespēj kārtot savus obligātoriskos maksājumus. Ja tas būtu tā, tad pagastu padomēm, saskaņā ar pagastu pašvaldību likuma 69.pantu šos nodokļus vajadzētu atlaist. Ka to praktizē diezgan plašos apmēros pierāda fakts, ka 1926/27.gadā atlaisti nodokļi par Ls 996.000,- un 1927/28.g. par Ls 968.000,-, pie kam salīdzinot ar pārējiem apriņķiem uzkrītoši lielu summu atlaidušas Rīgas apriņķa pagastu pašvaldības: 1926/27.g.- Ls 217.000,- un 1927/28.g. - Ls249.000 (Lauku pašv.fin. 1929.g. izd. 71.lpp.). Ja nodokļu neiekasēšanai par iemeslu būtu nespēja tos samaksāt, tad nepiedzīto nodokļu procentam atsevišķu apriņķu pašvaldībās vajadzētu būt cik necik vienādam un līdzīgos saimnieciskos apstākļos esošām pašvaldībām vajadzētu būt gandrīz tam pašam samēram starp uzliktiem un nepiedzītiem nodokļiem. Patiesībā konstatējami taisni pretēji apstākļi. Daugavpils apriņķa pagastu pašvaldības uz 1931.g. 1.aprīli nebija piedzinušas nodokļus 138% salīdzinot ar viena gada nodokļa budžetu, bet Talsu apriņķa pagasti tikai 25%. Arī pagastos ar apmēram vienlīdzī-

gām nodokļu maksātāju spējām nepiedzīto nodokļu procents ir dažāds. Daugavpils apriņķa pagastos 138%, Ilūkstes - 56 un Rēzeknes - 96 (Lauku pašv.gada grāmata 1932.g. 193. un 211. lpp.). No tā jānāk pie slēdziena, ka nevis nodokļu maksātāju nespēja, bet gan citi apstākļi, kā nodokļu maksātāju zemā morāle, novērotā politisko darbinieku dēmagogiskā agitācija par to, lai nodokļus nemaksā, un dažu lauku pašvaldību darbinieku pienākuma apziņas zemais līmenis ir par iemeslu tik lielām nepiedzīto nodokļu summām. Pie šādiem apstākļiem būs daudz tādu pašvaldību, kurām ir kases deficīts, neskatoties uz to, ka viņu rīcībā ir nodotas plašas iespējas finansiālā stāvokļa nostiprināšanai.

Apriņķu pašvaldību mantas stāvoklis ir vēl labāks nekā pagastu. Bilances uz 1927. un 1931.g.g. 1.aprīli uzrāda sekojošas realizējamas vērtības un maksājamos parādus (1.000 latu):

	<u>1927.g.</u>	<u>1931.g.</u>	<u>+ vai -</u>	
Realizējamas vērtības:				
Kase	195	543	+	348
Tekoši rēķini	1.504	1.364	-	140
Vērtspapīri	136	163	+	27
Dažādas iestādes un personas	3.767	8.264	+	4.497
Nepiedzītie ienākumi	1.588	1.870	+	282
Caurejošas summas		13.733	+	13.733

Materiāli un preces	99	108	+	9
Kopā	7.289	26.045	+	18.756

Maksājāmie parādi:

Izdevumu budžeta nesegtie maksājumi	445	823	+	378
Dažādas iestādes un personas	5.116	2.901	-	2.215
Caurejošas summas		21.009	+	21.009
Kopā	5.561	24.733	+	19.172

(Lauku pašvaldību finances 1929.g. izd. 113.lpp. un Lauku pašvaldību gada grāmata 1932.g. 182.- 184.lpp.).

1927.g. realizējamās vērtības pārsniedza maksājamo parādu summu, kurā ietilpa arī ilgtermiņa aizņēmumi, par 1,728 milj. latu (37% no 1927/28.g. budžeta), bet 1931.gadā par Ls 1.312.000,- (38% no 1931/32.g. tirā budžeta, atskaitot valsts pabalstu skolotāju algošanai). Tas nozīmē, ka apriņķu pašvaldības ar savām realizējamām vērtībām var segt visus savus, arī ilgtermiņa parādus un bez tam viņām uz 1931.g. 1.aprīli vēl paliek pāri vērtības Ls 1.312.000,-, kas līdzinās 38% no 1931/32.g. budžeta. Šāds stāvoklis uzskatāms par pilnīgi apmierinošu un liecina, ka arī apriņķu pašvaldībām ir nodots pietiekoši daudz līdzekļu savu pienākumu pildīšanai.

Slēdzieni par apriņķu un pagastu pašvaldību finansiālo stāvokli dibināti uz šo pašvaldību bilanču kopsavilkuma dā-

tiem. Apskatot atsevišķas pašvaldības, izrādīsies, ka dažām finansiālais stāvoklis ir sliktāks, bet dažām atkal labāks, nekā viņu kopējais pārskats uzrāda. Ka dažām pagastu pašvaldībām finansiālais stāvoklis ir sliktāks par caurmēra stāvokli, pierāda apstākļi, ka pagastu kopbilancē uz 1931.g. 1.aprīli atrodams postenis ar nosaukumu „iztrūkums”, kurā ierakstīti Ls 658.332,-, no tiem uz Rēzeknes apriņķa pagastu pašvaldībām vien krīt Ls 222.022,-. Tas nozīmē, ka zināmam skaitam pašvaldību parādi ir lielāki par viņām piederošām vērtībām. Šis iztrūkums var rasties no nepareizas saimniecības vai arī no tā, ka vietējie saimnieciskie apstākļi ir sliktāki un ienākumu avoti vājāki, nekā visām pārējām pašvaldībām caurmērā ņemot. Šo pēdējo apstākli novērst ir līdzekļu izlīdzināšanas uzdevums (Lastenausgleich).

Lauku pašvaldību finanču reforma.

Mūsu lauku pašvaldību izdevumi pakāpeniski pieaug. Tā pati tendence līdz šim bija novērojama valsts un pilsētu pašvaldību saimniecībā. Tomēr izdevumu pieaugumam ir savas robežas. Tas nevar turpināties bezgalībā. Pieauguma robežu nosprauž nodokļu maksātāju spējas. Ja pēdējās līdz iespējamības robežai jau ir izmantotas un uz priekšu vairs nepieaug, bet gan samazinās, tad tam pašam jānotiek ar publisko iestāžu izdevumiem. Ja šim apstāklim nepiegrīež vajadzīgo vērību

Materiāli un preces	99	108	+	9
Kopā	7.289	26.045	+	18.756

Maksājāmie parādi:

Izdevumu budžeta nesegtie maksājumi	445	823	+	378
Dažādas iestādes un personas	5.116	2.901	-	2.215
Caurejošas summas		21.009	+	21.009
Kopā	5.561	24.733	+	19.172

(Lauku pašvaldību finances 1929.g. izd. 113.lpp. un Lauku pašvaldību gada grāmata 1932.g. 182.- 184.lpp.).

1927.g. realizējamās vērtības pārsniedza maksājamo parādu summu, kuŗā ietilpa arī ilgtermiņa aizņēmumi, par 1,728 milj. latu (37% no 1927/28.g. budžeta), bet 1931.gadā par Ls 1.312.000,- (38% no 1931/32.g. tīrā budžeta, atskaitot valsts pabalstu skolotāju algošanai). Tas nozīmē, ka aprinķu pašvaldības ar savām realizējamām vērtībām var segt visus savus, arī ilgtermiņa parādus un bez tam viņām uz 1931.g. 1.aprīli vēl paliek pārī vērtības Ls 1.312.000,-, kas līdzinās 38% no 1931/32.g. budžeta. Šāds stāvoklis uzskatāms par pilnīgi apmierinošu un liecina, ka arī aprinķu pašvaldībām ir nodots pietiekoši daudz līdzekļu savu pienākumu pildīšanai.

Slēdzieni par aprinķu un pagastu pašvaldību finansiālo stāvokli dibināti uz šo pašvaldību bilanču kopsavilkuma dā-

un nepierāda nopietnu gribu ar izdevumu samazināšanu pieskaņoties dzīves apstākļiem, tad var rasties sarežģījumi un iestāties publisko iestāžu finanču sabrukums. Sevišķa vērība šim apstāklim piegriežāma saimnieciskās depresijas laikā.

Mūsu apriņķu un pagastu pašvaldību izdevumi, neskaitot tos, kuŗi segti ar pabalstiem un aizdevumiem, pēdējos gados bija šādi (milj.latu):

<u>1923/24.g.</u>	<u>1925/26.g.</u>	<u>1927/28.g.</u>	<u>1929/30.g.</u>	<u>1931/32.g.</u>
12,2	15,7	18,3	19,6	21,7

(Valsts statistiskās pārvaldes 1931.g. biļetens Nr.9. 639.-
- 640.lpp.).

Ja līdzšinējos likumu noteikumus par lauku pašvaldību pienākumiem un atsevišķos gadījumos līdzšinējo viņu saimniecības veidu radikāli negroza, tad varētu sagaidīt lauku pašvaldību izdevumu pieaugumu arī turpmāk. Tomēr lauksaimniecības ražojumu cenu sabrukums, domājams, atstās tik lielu iespaidu uz nodokļu maksātāju spējām, ka uz priekšu ne tik vien nebūs iespējams lauku pašvaldību izdevumus palielināt, bet gan otrādi - tie būs jāsamazina. Iespējams tas arī ir. Administratīvo izdevumu samazināšanas nolūkos likvidējami pagasti ar iedzīvotāju skaitu mazāku par 2.000 un otrās pakāpes lauku pašvaldību skaits samazināms no 19 uz 9. Atceļami noteikumi par lauku pašvaldību tehnisko darbinieku algošanu.

Tanī vietā nosakams, kādam jābūt stāžam un izglītībai personām, kuŗas grib izpildīt lauku pašvaldību tehnisko darbinieku pienākumus. Algu lielumu noteikšana atstājama pašvaldībām. Arī Anglijas pašvaldībām atļauts noteikt pašām savu darbinieku algas (H.d.K. I.sēj. 632.lpp.). Izglītības izdevumu samazināšanas nolūkos nosakams, ka pamatskolās uz vienu skolotāju nedrīkst būt mazāk par 30 un ne vairāk par 50 bērniem. Attiecībā uz lauku iedzīvotāju nodrošināšanu slimības gadījumos pieņemams Tautas labklājības ministrijas izstrādātais likuma projekts, kas galvenām kārtām paredz sašaurināt turīgāko lauku iedzīvotāju tiesības uz valsts un pašvaldības palīdzību saslimšanas gadījumos. Varētu arī šos pienākumus padarīt elastīgākus, nosakot, ka, ja lauku pašvaldības savus budžetus nevar sabalansēt, viņām tiesība sašaurināt medicīniskās palīdzības sniegšanu sava rajona iedzīvotājiem līdz zināmam likumā paredzētam minimumam. Apskatot lauku pašvaldību izdevumus, jau bija jākonstatē, ka dažās pašvaldībās izdevumi atsevišķām vajadzībām bija samērā ļoti lieli. Pārraudzības iestādēm būtu jāpanāk, lai šie izdevumi nebūtu lielāki, cik tas nepieciešams pie taupīgas un lietderīgas saimiekošanas.

Lielāka vērība nekā līdz šim piegriežama līdzekļu izliedzināšanas jautājumam. Bieži gadās, ka trūcīgākās pašvaldī-

bas ar ienākumiem nevar segt savus izdevumus, turpretīm bagātākās pieradušas brīvāki rīkoties ar saviem līdzekļiem. Ienākumu izlīdzināšanai varētu noderēt ienākuma nodoklis. Viņš attiecināms arī uz ienākumiem no lauksaimniecības un zvejniecības, pie kam nosakams, ka tie, kuŗi maksā ienākuma nodokli, apliekami ar pašvaldības nodokli tikai minimālās likmes, t.i. līdz Ls 10,- apmērā. Ienākuma nodokļa izlīdzināšana izdarāma starp visām pilsētu un lauku pašvaldībām. Zināms procents no ienākuma nodokļa pašvaldību daļas ieskaitāms izlīdzināšanas fondā. Fonda līdzekļi sadalāmi starp pilsētu un pagastu pašvaldībām pēc korigētā (Veredelte) iedzīvotāju skaita, pie kam pagastu pašvaldībām pienākošās summas pārvedamas caur proponētām pagastu pašvaldību savienībām, kuŗas tās varētu aizturēt, ja viņām pienāktos kādi maksājumi no attiecīgiem pagastiem. Izlīdzināšanas nolūkiem varētu izlietot arī summas, kuŗas līdz šim valsts maksā apriņķu valdēm kā meža nodokli. Pusi no šiem līdzekļiem varētu sadalīt starp pagastu pašvaldībām pēc iedzīvotāju skaita un otru pusi - pēc teritorijas platības.

Līdzšinējā valsts dotāciju un subvenciju izsniegšanas kārtība grozama. Pabalsti starp pašvaldībām sadalāmi izejot no objektīvām mērauklām. Subvencijas pamatskolu skolotāju atalgojumiem izsniedzāmas tādos apmēros, lai uz pašvaldības

robežās esošiem katriem 40 skolēniem pietiktu tikai 1 skolotāja algošanai. „Septiņu latu likums” - atceļams, jo viņu atvieto subvencijas skolotāju algošanai. Ja uz priekšu valsts atrastu par nepieciešamu un iespējamu izsniegt kārtējas dotācijas, tad tās būtu sadalāmas starp pašvaldībām pēc iedzīvotāju skaita. Pabalsti dažādu ēku būvēm nebūtu izsniedzāmi. Pašvaldību ārkārtējiem izdevumiem, kuŗi nāk par labu nākošām paaudzēm, izsniedzāmi ilgtermiņa aizdevumi.

Visā visumā pašvaldībām pēc iespējas dodama lielāka patstāvība un viņu saimniecība padarama elastīga. Atzīstāmi tikai tie ierobežojumi, kuŗu nolūks - pasargāt nodokļu maksātājus no pārlicēģas aplikšanas ar nodokļiem, aizkavēt pašvaldību līdzekļu nelietderīgu izlietošanu, kā arī novērst vietējo saimniecisko spēju nepietiekošu izmantošanu.-